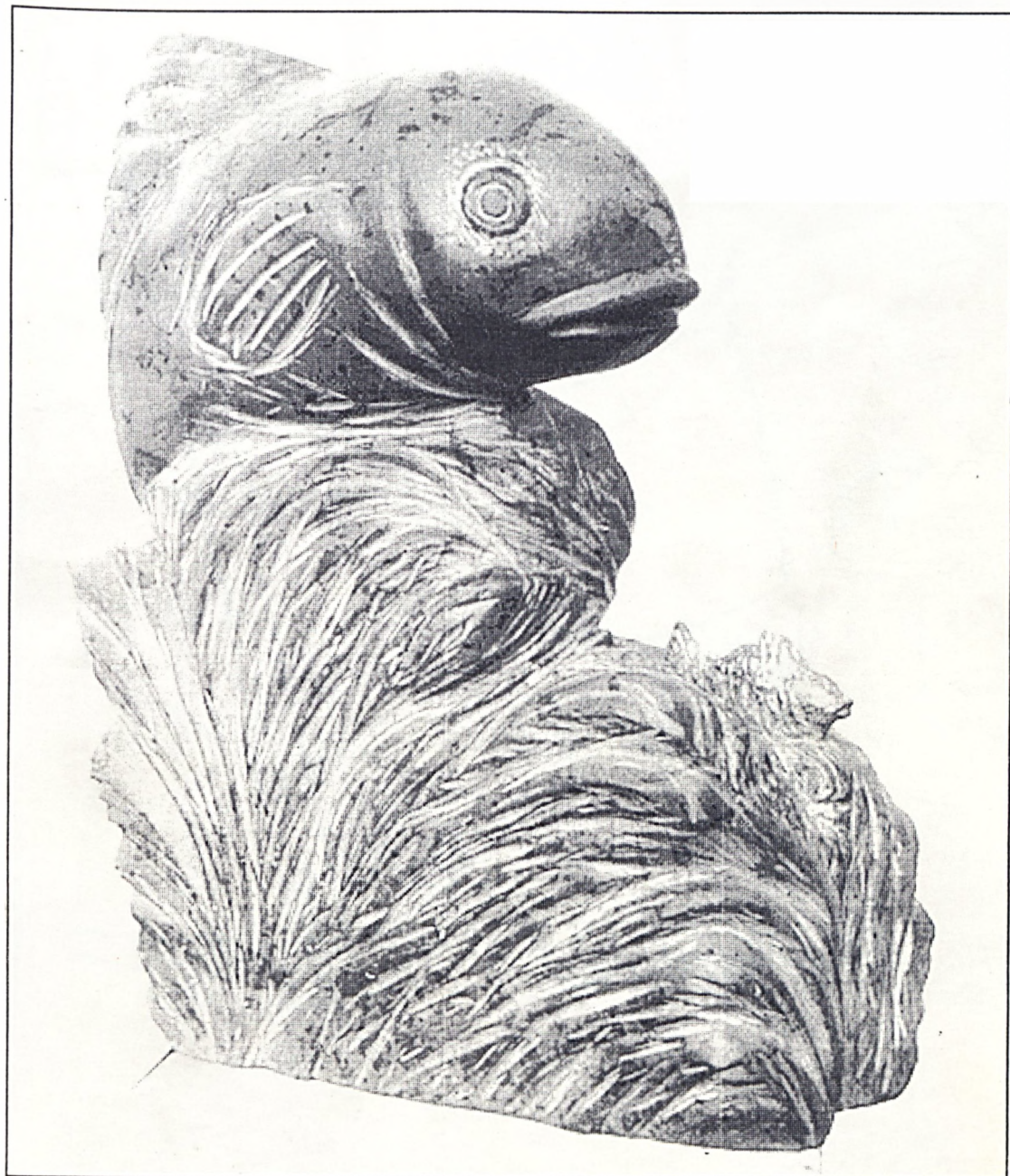

palócföld

KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT 95/3

XXIX. évfolyam

május-június

<i>Pető Tóth Károly</i> Az indonéz lövészárók	203
	208
	224
	264
	279
<i>Balázs Anila</i> Pár őszinte mondat József Attiláról (emlékbeszéd)	206
<i>Csiki László</i> Márkházi levelek	210
VITA	
<i>Tóth Sándor</i> Margójegzetek egy vitaindítóhoz	215
<i>Gusztos István</i> Mint aki halkán belelépett	219
KILÁTÓ	
<i>N. László Endre</i> Az elnémított harangok	226
<i>Tari István</i> Bácskai vallomás	232
<i>Csáky Károly</i> Angliai napló	237
ÉLŐ MŰLT	
<i>Venczel Katalin</i> Ady Endre és Eino Leino költői pályájáról	246
MADÁCH	
<i>Mészöly Dezső</i> Emlékbeszéd – papírra téve	266
<i>Tarjányi Eszter</i> Madách, évről évre	270
<i>Andor Csaba</i> Újabb Madách-dokumentumok	274
MÉRLEGEN	
<i>G. Komoróczy Emőke</i> Bujdosó Alpár és Papp Tibor köteteiről	280

Nógrád Megye Közgyűlésének
folyóirata.

FŐSZERKESZTŐ
Pál József
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES
Zsibói Béla
TERVEZŐ SZERKESZTŐ
Csiba Imre

FELELŐS KIADÓ
Brunda Gusztáv

Szerkesztőség:
3100 Salgótarján,
Rákóczi út. 36.sz.
Telefon:(32) 314-386, 310-022
Levélcím:
3101 Salgótarján,1.Pf.270

Kiadja
Nógrád Megyei
Közművelődési Központ

Készült
az UNIPRINT Nyomda
salgótarjáni nyomdaüzemében

Szerkesztőségi fogadóórák:
csütörtökön 11-15.30 óráig
Számlasszám 750-453523

palócföld
KÖZLETTI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

E számunk szerzői :*Andor Csaba* Madách-kutató (Budapest), *Balázs Attila* író, költő, műfordító (Budapest), *Csáky Károly* tanár, néprajzkutató (Ipolyság, Szlovákia), *Csiki László* író, költő (Márkháza - Budapest), *Gusztos István* tanár (Salgótarján), *G. Komoróczy Emöke* irodalomtörténész (Budapest), *Mészöly Dezső* író, költő, műfordító, esszéista (Budapest), *N. László Endre* muzeológus (Bares), *Pető Tóth Károly* költő (Budapest), *Tari István* író (Óbecse, Jugoszlávia), *Tarjányi Eszter* irodalomtörténész (Budapest), *Venczel Katalin* irodalomtörténész (Salgótarján),

*

E számunk illusztrációs anyagát *Gelencsér János* (Salgótarján) és *Bagi András* (Salgótarján) művei közül válogattuk.

A címlapon és a borító IV-en *Bagi András*, a borító II-III. *Gelencsér János* munkái láthatók.

Bagi András szobrait *P. Tóth László* fotózta.

Terjeszti a Magyar Posta Vállalat. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalban, a posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest XIII.,Lehel u.10/A - 1900 - közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR Postabank Rt. 219-9863 021-02799 pénzforgalmi jelzőszámra.

Egyes szám ára 50 Ft., előfizetési díj félévre 150 Ft., egy évre 300 Ft. Megjelenik kéthavonta.

Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 0555-8867. Index 25925

Folyóiratunk megvásárolható Budapesten az Írók Boltjában (Andrássy u. 45.sz.)

Pető Tóth Károly

Az indonéz lövészárók

/INTERLÚDIUMOK/

A
Z

I
N
D
O
N
É
Z

L
Ö
V
É
S
Z
Á
R
O
K

az algonquin hajnalpír

Tedd buzgón bugyogó gyöngyforrásemlékké a léked!
Lelkedhez – ó én algonquinködlöveg/ – a tested is mellékd!
Ne lakoljam meg, ha meglékelem. E rettegett Budapestet
egy napmézcsordulta reggelen elhagyjuk; én s énd, te s tem.

a portugál pék

Lapátra teszi a békeharcot és betolja a sütőbe.
Közben a feketeribizlipálínkát nyalkán nyakalja.
Huzagolt kemencével dolgozik
s ha nyakába szakad valamely fészkes nyavalya,
hát látteleletért lőt.
Legtöbbször szelíd,
amúgy elfickándoZHAT akár egy tenyerében is
két kecses-dús feminista farcimpa.
Ellenben alkalomadtán fékomadta az istenadta.

a finn dongaláb

KomisZ maszkokat rugdos.

Egy-egy találat után zizzenő ebesontbeforrzene,
vagy a pusZta légben kaszál,

és örömeben helybenfut.

a japán vizsla

Tantuszok a lábvizben.
Tele van a fonóm.
Hangicsáló koto-noktürn.
Lyányok fosszatok, ne kukoricázzatok!
Nyárkanyar. Őszvád. Téltrip-perújrafelvétel.
Elvermelve a jancsiszög tavaszra.
Jól jönne egy tonnányi tente.

A

Z

I

N

D

O

N

É

Z

az etióp hetipiac

Az egyik standnál te állsz,
a másiknál én.
Néha hozzám átkiabász,
vagy neked én.
– Hogy megy a bót?!
– Vót jobb, de rosszabb is vót!
Ugyanúgy megy minden, mint azelőtt. Sehogy.
Csak a kiáltozás marad:
– Hogy megy a bót?!
– Vót rosszabb, de jobb is vót!
Aztán hirtelen újabb téma heverdik közénk.
– Hallád-e, hogy a Lipót meghótt?!
– Pedig amíg ét milyen jó' megvót!
Aztán összecsomagolunk
és kániszmurga meg a himmelherrgott.

L

Ö

V

É

S

Z

Á

R

O

K

Balázs Attila

Pár őszinte mondat József Attiláról

(szubjektív szövegkoszorú)

Mottó: *egy másik költőt szabadon parafrázálva: nem tudhatom, hogy másnak e költő mit jelent...*

Sokunknak – mégis azt hiszem – tűz és víz egyszerre. Feneketlen nyomor, s elképesztő dúsgazdagság. Dér, rozsdá és ragyogás. Igazi lírai utazás.

Jómagam először azt hallottam, hogy írt egy gyönyörű verset az édesanyjáról.

Bocsánat, nem igaz. Mert előbb a verset hallottam, s csak aztán tanultam meg, hogy ő írta. Akkor is elébb úgy rögzült bennem, hogy JÓZSE FATILLA. Ez számomra így nagyon dallamosan hangzott – ez a Fatilla. Úgymond rendes költőhöz méltó névnek tűnt. A JÓZSE sem zavart ebben a kurtított formában. Egyáltalában nem, lévén hogy akkor még egy másik országban éltam, ahol a Józse nem számított furcsaságnak.

S hogy ezt a remekművet tulajdonképpen magyar nyelven írták? Az ennél valamivel később ütött hatalmas szöveget a fejembe. (Azóta is ott van.)

Évek múltak el azóta, hogy – értsük ezt a szót, miként akarjuk: – kívülről megtanultam/megtanultuk mindenfelé és sokan a MAMÁT. Csecs- dinamókat, tar ágakat, karóval jönnemeket és egyebeket is, csakhogy aztán még több év szelelt el, rakódott a guanó emlékezetemben/emlékezetünkben máig, amikor is talán már nem tudnánk hibátalanul elmondani egykor kedvenc költeményünket. De mintha egyre jobban éreznénk rendkívüli súlyát.

Item.

Egyesektől így hallható: bizony, szegény ország ez. Tapasztalható is néha. Ennek ellenére még szerethetnének egyszer igazából jóllakutni József Attilát! És ez talán még megcselekedhető lenne is az a bizonyos szárszói 1284-es tehervonat nélkül, bár igazából nehezen hihető a dolog. Kilencven év után különben is kicsit kései dala, hatyúdala lenne ez a gasztronómiai élvezeteknek.

De talán megtehető, valamiképp elérhető az – ebben az 1995-ben például –, hogy a költők dandárjából ne legyen amolyan: „magának rág mind, aki rág”. (S nincs is mit

rágna.) Ezen talán még leheme valahogy segíteni – mindenféle rosszízű szellemi és más „kollektivizáció” nélkül.

Egyébként meg:

– Két vonat közt lebzselnek a sínek – mintha így fogalmazott volna valaki.

Hát két költő közt a vonatok; (Nagyon szomorú dolog.) Egyszer meg valaki ilyet is mondott, hogy netalán be kellene aranyozni azt a sínszakaszt, ahol Attila, ugye... Azt se hiszem, hogy ez végig lett gondolva.

Tisztelt egybegyűltek, Attila! Ennyit akartam mondani. Itt: Salgótarjában.

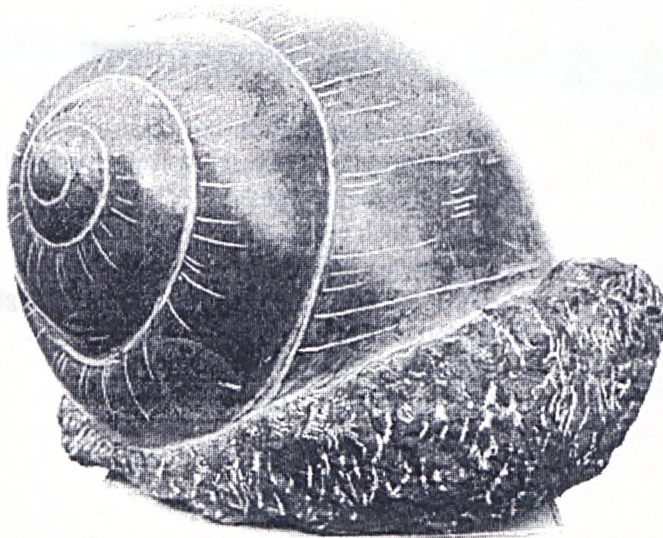
Örök emléked előtt tisztelegve...

A valahol mégiscsak SZENT, EGYETLEN ÉS HALHATATLAN KÖLTÉSZEZET NAPJÁN.

Mindannyiunk nevében, akik emlékezünk rád. Személyesen is akár, vagy lírád révén ismerünk.

Igazából sosem nyugodj békében, mert az egyenlő lenne a feledéssel!

(Elhangzott 1995. április 11-én, Salgótarjában, Kő Pál József Attila domborműve előtt.)

Bagi András szobra

A
Z

I
N
D
O
N
É
Z

a tibeti retekszörpszignáltilalom

Fuss innét!
Gyopárárnyam szárnya leng lábnyomodban.
Kedvesem mélytüzű pihéféskét
a radioaktív ságrépa dúlja.
Aludnám, de mandula,
ma dúlnám, ha aludna.
Akkora még neki miért?
Szapora szél szeli szívét.

L
Ö
V
É
S
Z
Á
R
O
K

a brazil cvikipuszi

A lángoló présben elesurranó csavarok
mily nyugodtan elsikkasztott istenhozzádok!
Kétszer ért a nyelvemhez.
Először jobb híján,
másodszor csiklandósan.
Akkor azt mondta: „ruganyos éjszakánk legyen!”
Mielőtt megadóan hanyattfeküdtem volna
belesúgtam izgága, forró fülébe:
„Te, te, láttál már blazírt brazilt?!”

a bolond londíner

Könnyü neki,
hát még nekem.
Övé a szívem,
enyém a zeszem.

Könnyü a könnyü.
A mennyből kikönyököl
konyakittas szüvel Kondor úr:
Na, ti is jól festetek, szólja le,
avagy alább ezt a délibábos szórakszást,
ami mégse egészen mihamarább,
csak úgy szöszmötölve és szöszmotolla,
bár s végülis úri mesterség, multság,
de leginkább bihar a viliben.

Könnyü neki,
szörnyü nekem.
Övé a szívem,
enyém a neszem.

a magyar ló

Magyarázni ezt minek?
Aki érti, tudja s aki tudja, érzi s aki érzi, hiszi
s aki hiszi, az a fogai közt is átviszi a zebrán
e tétován tántorgó civilizációt.
És éli és halja és véli és vallja,
amit a sors és a nihil rá kirótt.
Médiúm, membrán. A hangra figyelj, ne rám!
A tegnap és a holnap szent mocska közt a ma gyarló.

A

Z

I

N

D

O

N

É

Z

L

Ö

V

É

S

Z

Á

R

O

K

Csiki László

Asszonyok, közel s távol

Kedves lelkem, Lisbeth!

Mit szól? Két barátom könnyűszerrel rábeszéli, hogy leveleket írjak Márkházáról. Ők majd megjelenítik. Szavukat adták, hogy azt írhatok, amit akarok. De éppen kinek? Maga jutott eszembe, a messzi Skandináviában, valahol. Lehet persze, hogy most éppen Ruanában csepegteti a gyerekeparalízis ellenszerét éhes kis lurkók szájába, este aztán tömény fertőtlenítő oldatban mosdik - így szeretem elképzelni. Vagy egy kubai kurtakocs-mában Hemingway kezeírását nézi a falon, egy rum mellől. Maga mindent láthat, és látni is akar. Maga olyan. Én bölcsőbb vagyok már ennél, vagy fáradtabb. Annyi bolyongás után sem lettem okosabb. Kezdem elveszíteni tehát azt a hitemet, hogy minél többet látok, annál többet tudok. Inkább sokáig szeretnék nézi ezt-azt. Egy fűszállal beérem. Annak idején pedig még az ebéd mellől is felálltam, és elutaztam hirtelen valahova. Nem megszire és nem sokáig. Ez még Erdélyben történt, általában olyankor, amikor a klausztrofóbia - a tér- vagy létiszony - erőt vett rajtam. Feleségem csak felemelte fejét a tányér felett, megnézte a bánatos képemet, és megkérdezte: nem akarsz te elmenni? Ilyen asszony.

Most itt van nekem Olaf.

Látja, hirtelen idekevertem magának néhány helyszínt és mindenféle messzeséget, noha nem „kitekintésképpen”. Megszólal erre Olaf: ha annyi helyre elmehetnél, nem balgaság vidékre elvonulni, vidéki folyóiratba írogatni? Vidék - mihez képest? Megvagyok magamnak; központilag, mondhatnám. Azt is mondogatom - mert öregesen ismétlem magam néha -, hogy vidékiek vagyunk mindahányan. Egymáshoz képest. Én meg már igyekszem is olyanná válni. Visszaváltozni. Majd elmondom, miért. És hát, az élet mindig helyben történik. Mindegy, mekkora az a hely.

Ilyen bölcsességeknél mélyebbeket ne várjon tőlem ezután sem. Olaf erre csak húzza, de tartja a száját. Nem kíván ő tőlem egyebet, csak jó sztorikat. Mondok egyet. Valójá-

ban nem sztori. El is meséltem már, és éppen Salgótarjában, a Költészet Napján, nyilvánosság előtt. Akkor éppen az szorongatta a torkomat.

Kiutaztam tehát fogadott falumba, Márkházára, az út vége felé szinte a szél vitt. Április eleje volt. Mióta szellemi szabadfoglalkozásom köt az adóhivatalhoz, nem tartom számon a napokat, csak a kéziratleadási határidőket, de azt azért tudom, hogy előtte Gyergyóremetén jártam, tavaszra hullt friss hóban, Cseres Tibor emlékművének avatásán. Beszéltek ott mindenféle szépet, jót és fölöslegeset. A falu népe a kordonon kívül hallgatta, hogy nekik milyen nagy szülöttük támadt utólag. Büszkék voltak rá, ha a műveit nem ismerték is. Elénekelhették viszont a magyar himnuszt, pedig körben rendőrök vigyáztak a tilalmára. Ilyen vidékről származott Cseres. Én egy hasonlóról.

Csík Szeredában is jártam, író-olvasó találkozón. De találkoztam is ám. Nem csak olvasókkal(?), régi barátaimmal. Hanem felállt egyszer csak közülük egy idősecske hölgy, kopott pézsmabundában, közel jött, és megkérdezte: ugye, nem ismeresz meg? Fáradtan mindig őszinte vagyok, az önkontrollom híján, azt feleltem tehát: nem én. Ennyire megváltoztam? – kérdezte erre. Ennek crotikus természetű felhangja, emléke, sugallata volt. Megszepentett, hogy talán valami homályos vidéki estét-éjszakát akar felidézni, még az elutazásos korszakomból. Szégyen. Az emlékezésben gyakran van valami szégyenletes. (Olaf most helyeslőn, de kajánul bólogat: bölesnek hat iménni mondatom.) A felejtésben inkább boldogság van, Lisbeth. Csakazértis kimondom. Gyakorlom is. Közhely, sebj. Nehéz eljünni hozzá.

Ez a régi hölgy a magyartanárnőm volt, az ötödik osztályban. A legkedvesebb, vagyis a legemlékezetesebb. Iskolánk valahányadik évfordulóján, egy nyílt levélben (mint ez) említettem is a nevét. Ezért jött. És én nem ismertem fel! Ez akkor is szégyenletes, ha fel sem ismerhettem volna. Harmincnyolc évvel ezelőtt küldött el a sepsiszentgyörgyi Pionírházba, szavalóversenyre, azzal, hogy azt szavalhatok ott, amit akarok. (Levélírára bíró barátaid is ezt mondják most – rebeg Olaf a fülem mögött –, ez vajon mit jelent?) Én meg elmennydörögtem gyerekhangon Petőfi Nemzeti dal-át. Harmincnyolc évvel ezelőtt, a Pionírházban! „Talpra magyar...” Ilyen naív voltam. Szeretnék is annak megmaradni. Lehet, azért nézek egy-egy fűszálat, s nem egy jelmondatot a hivatali szobám falán. A zsűri – akkor – mereven hallgatott. Azt hiszem, ismertek, egy részük anyám hajdani kollégája lehetett, mielőtt őt a tanügyi reform gyönyörűségére kiakolbóliútták a tanítóságból, mert hogy kántor is volt, vagyis klerikális reakciós.

Többé nem szavaltam más versét. A sajátjaimat mondogatom néha, de olyankor is leizzadok. Salgótarjában is felolvastam négyet. (Ha már minden ilyen bonyolult – így Olaf –, legalább a költészet legyen költészet s legalább április 11-én.) Úgy hogy, látja, megkerült az időpont, betájtoltam, Lisbeth. Szóval szavaltam, de előtte elmondtam a márkházi történetemet. Most magának is leírom. Hadd tudja, milyen a hely, ahol néha élek.

Egyszóval, április 10-én megpróbáltam rendbe tenni a kertet, utána ejtőztem csendesen. Délután négy óra tájban megjelent az udvaron három asszony. A nagymama, a lánya,

és az unokája (az is anya). Kapa volt náluk. Alig-alig értettem meg, mit akarnak. Szapora szakszerűséggel vágta a fészkeket, én meg szórtam kettesével a krumpligumókat. A tetejébe átszólították a szomszédasszonyt, hogy ne csak beszéljen a kerítésen túlról, hanem dolgozzon is azon innen. Sebesen ültettek, takartak, alig győztem utánuk haladni a sárga műanyag vödörrel, olyan vető-mozdulatokat téve, mint egy igazi paraszt, s mint amelyenekre gyerekkoromból emlékeztem. (A Magvető Kiadó félmeztelen címerfigurája is eszembe jut, annak egy elrajzolás folytán mintha merevedése volna.) Mondták is az asszonyok, hogy hamarosan beleszokom. Visszaszokom. Végül fogták a kapájukat, és elmentek. Szó nem sok esett, elköszönni is alig volt időm.

Ott álltam, meghatottan, mit tagadjam. Mindegyre megtöröltem az orromat. Levezni kezdett. De csak a szélről, Lisbeth. Úgy facsargatta orromat a szél, mint szemközti a juharcát.

A dolognak előzménye is van, mint mindennek, ami egy-egy pillanat előtt feltorlódik és aztán eláraszt.

Aznap volt egy éve, hogy az egyik asszony férje meghalt. Ketten ezért gyászruhásan kapáltak. Az özvegy és az anyja. Az meg-megállt a munkában, de amikor rászólt a jogingos unokája, hogy szusszanjon csak nyugodtan, nyomban belevágott megint. A földre.

Tavaly, amikor utolsó munkanapján „felszámolásra” a városba indult az állását vesztett kőműves, a buszmegállóban öntötte el belülről a vér – megszakadt a szíve, ere, bizony –, s mire a felesége leért, már nem lélegzett. (A társadalmi átalakulás emberi vonzatairól ne többet – súgja Olaf.) Az özvegyasszony aztán, megtudva, hogy az én feleségem két műtéten is átesett, halkán, konokul bejelentette, hogy egyetlen módon tud segíteni rajtunk: megműveli a kertünket. Nehéz ekkora ajándékot elfogadni. Viszonozni meg nem lehet. Ő megcsinálta! Múlt évben alig-alig láttuk, a magunk kórházi és egyéb nyavalyájával elfoglalva. Az őszi betakarításkor sem voltunk ott. Aztán, a krumplit majszolva, mindegyre eszünkbe jutott.

Ennyit az emlékezés természetéről.

Ilyen hely ez. Számomra.

Az ottlakók persze bonyolultabbnak – súlyosabbnak – látják. Mondtam, az élet mindig helyben zajlik. S olyan, amilyen. Amilyennek hagyják – mondja Olaf és néhány kocsmai cimborám. Kiveszik kezünkől a kapát, zászlót köntek a nyelére. Ünnepeken lengetjük a zászlót, hétköznap agyonverjük egymást a rúdjaival. De ez még semmi. Mifelénk az is baj, ha visszaadják a kapanyelet; elszokott tőle a kezünk. (Olaf bólogat a posztmodern fejével: írjak csak ilyeneket magának. Irodalminak látszik. Pedig még igaz is.)

Magának, ha mégis eljönne idáig, talán kuriózumnak tűnne az élet. Megcsodálná falusfelcimet és elhúzná finom orrát a mosdási lehetőségek szűkösségét szeplőtlen bőrén tapasztalva (finom fogalmazás - dörmögi Olaf), csóválná a szépcsontú szőke fejét a vakációzó diákok utcai ugrabugrálása, öngerjesztő, agresszívű fajuló játéka láttán, és valószínűleg azt tanácsolná, használjam végre a Pionírházban szerzett repülőmodellező-oktatói okleveletem, tanítsam meg őket valamire, nehogy veszélyessé váljon az unatkozó lökdő-

sődésük, semmittevésük. *S mit ad Isten, éppen a krumpliültetés napján, egy hosszú beszélgetés végén megtudtam, van egy pincényi repülőmodell, illetve kellék valahol. Vagyis vannak rejtett tartalékok. (Nehogy azt írđ: országosan - int Olaf.) Gondolom, megpenészedtek már. Törvényes módot kellene találni, hogy átvegye őket valaki, s a kezemre adja, de azért ő fellegen értük. Tavalyelőtt még csak papír- és kartonrepülőket készítettünk - szedett-vedett anyagból, kéziratlapokból, az én nagyszobámban - hat gyerekkel. Egy-egy fejjel nőttek azóta. Most is egyre kérdezzetik azért: mikor készitünk megint repülőket? Láthatja, Lisbeth, hagytam valami nyomot magam után. (A gyerekek szórakozni akarnak, az jutatja eszükbe a kérését - más híján -, ne légy hiú - súgja Olaf. - A mű a fontos, nem az alkotója.)*

Ilyen műhelygondokkal foglalkozom most. Műhelygondja, persze, leginkább akkor van az embernek, ha nem dolgozik.

Odakint meg fúj a szél. Nem merem meggyújtani az összegyűjtött gázt. Néhány éve szinte lángborítottam a határt, hatalmas tüztáncot jártam, amíg eltapostam a szertekűsző lángokat. Most inkább a kertisztűtáskor szerzett sebeimet nyalogatom, a szederindák olyanforma véres nyomokat hagytak rajtam, mint korbács a flagellánsokon. Nem tudom, miért szenvedek, ha élvezem. Van már öt vérhólyag is a kezemen, Lisbeth, és hirtelenjében nincs kihez fordulnom ápolásért. Női kéz kellene - mostanig is egyfolytában asszonyokról beszéltem magának, bár lehet, hogy frivol dolog, ha az ember udvarló levélben más nőszemélyekről áradozik. Maga meg a világnak azon a részén, ahol éppen háborús sebesülteken vagy járvány sújtotta törzseken próbál segíteni - a jólébe beleúnt úrilányok módján -, bizonyára fintorogva olvassa. Hát, ki-ki a maga gondjával, Lisbeth.

Itt majd' mindenik nőnek fáj a lába, vagy a hasa. Van köztük egy viselős ismerősöm. Nem túlságosan örvend az áldott állapotának. Úgy is mondja, a megrögzött rossz szóval: terhes. A férje meg szomoníán bólogat hozzá, mint aki nem tehet róla, akár a föld-rengésről. Maga ezentúl az én védelmem alatt áll, mondtam az asszonykának, és kötelezem rá, hogy örvendjen. Jól megmondtam, mi?

Itt mostanában, valami készülő pénzügyi agyalmány miatt, mely megvonja a családi pótlékot, nyomban azzal reagálnak az asszonyok a szerelemre, hogy ők akkor nem szülnék gyereket! Mintha egy új élet is a pénzen múlna. Tartok tőle, hogy inkább a hosszas letargiába fáradtak bele, azért mondják. Nem hiszem ugyan, hogy az apadó nemzet gyarapítására való felhívással szaporodásra lehetne bírni a családokat - nem polgárt vagy katonát akar világra hozni senki, hanem gyereket -, de pénzügyi tranzakció tárgyának tekinteni azt: valóban egyfajta erkölcsi tévetegséget jelenthet. Vagy lemondást. Nem csak a kényelem egy - maradék - részéről, hanem önmagunk folytatásának öröméről is. Talán a szeretetről. (Addig mondd, amíg elhiszed magadnak - motyog Olaf erre.)

Ha megvan már: szeretik a gyereket, s ahhoz - az átlaghoz - képest itt van is belőlük. Két faluval odább járnak iskolába, a szünidőben pedig nem tudnak mit kezdeni magukkal. De ezt már mondtam.

Maga írjon majd válaszul a ruandai kis éhezőkről, vagy a boszniai orvlövészek gyerek-áldozatairól és az anyjukról. De ha Németországban üdülne éppen, értesítsen, hány

távol-keleti csecsemőt fogadnak örökbe ott, és hogy miért. (Olaf erőltetettnek tartja ezt a hivatkozást, ellentett párhuzamot, és némileg demagógnak is. Jobbat ő sem tud sügni viszont. Annyit csak, hogy legközelebb írjak inkább a férfiakra magának. Igaz is, ha nem egyebet, el kell magyaráznom, ki ez az Olaf. Maradjunk annyiban: olyan manóféle.)

Az asszonyoknál maradva, eszembe jut egy papnő. Meg a gyerekáldozat. A szülőföldemen, ide messze téblábolt, tanárnőként. Ijesztő lelkesedéssel, hadarva beszélt. Nem csak a szavakat nem találta, hanem a helyét sem, és ezt meg is akarta írni egy könyvben, mert azért tudta, mi a baj vele és körülötte. Végül otthagyta a három gyereket, disszidált. Eltűnt, mint annyian, a bús jólétben. Történt aztán 1989 karácsonya körül egy s más ott – ne minősítsük se kenyérlázadásnak, se forradalomnak, se puccsnak –, s hát a tanárnő megjelent. Mint lelkész. De ez még semmi. Kopaszra is nyiratkozott. Tiltakozásul a kisebbségi magyarokért. Valami stilizált népviseletben, sörtés fejjel járta a falvakat és mondta az igét. Azok ott kedélyes népek, de azért istennek ezt a szolgálóját csak a ferde szemük sarkából nézték, noha pénzt is hozott a templom újjáépítéséhez. Rájöttek végül ők is (talán – súgja Olaf), hogy ez az asszony menet közben megtalálta a hivatását. Azt nem tudom, a gyerekeit visszavette, nevelte, de egy közösséget megpróbált nevelni, terelni. Igyekezett tartani benne a lelket.

Azt akarom mondani ezzel magának, hogy az erkölcsnek is különféle szintjei vannak, s megtörténhet, hogy ha az egyiket híjával találtaunk, a másik szinten mégsem szaggatataunk szét, s valahol még szentek is lehetünk. (Lehet, hogy valaki egy gyerek világra hozatalával arra a szintre jut fel, mint más Isten felé haladtában – bólogat Olaf, a manó.) A messzeségről is akartam szólni, ezért írom mindegyre: valahol, valaki, valami. Mert lehet, hogy elváltozunk, amint áthaladunk azokon a szinteken, rétegeken, a messzeségen, és különféle alakban jelenünk meg különböző helyeken.

Én például súlyosabbnak és egyszerűbbnek érzem magam itt. Többet dolgozom. De nem mutatom. Még titkolom is, amennyire lehet. Tudom, botorság, a hely szelleme játszik velem és csap be (én magamat), vagy a képzeletem. Azt képzelem néha, azért becsülnek itt valamire, mert ások, fát vágok, látható és érthető dolgokat teszek. A helyemen vagyok. De azért egy kicsit távolian.

Látom néha az ablakon át, hogy egy nő jön felfelé az úton, és megdobban a szívem. Azt hiszem egy sajtó pillanatra, hogy maga az. Mégis elérkezett iddíg, valahonnan. „Égő pipám kialudt...” A sapkámot is fejembe nyomom, nehogy szétfújja frizurámat a szél, és borzosan fogadjam, mint ki álmából ébredt. De csak a villanyszámála-leolvasó hölgy az, vagy más. Közélről még csak nem is hasonlít. Közélről semmi nem hasonlít: minden éppen olyan amilyen.

Olaf kuncog az újabb bölcsességen. Majd róla is írok. Addig is, amíg ez a levelem utóleri valahol, legyen jó egészségben és kedvben, aztán kuncogjon maga is, ha olvassa. (1995. április)

A Kolozvárrott megjelenő Korunk című folyóirat főszerkesztője, Kántor Lajos barátunk kérésére, Csiki László sorozatának másodközléséhez örömmel adtuk hozzájárulásunkat. (A szerk.)

Tóth Sándor

Margójegyzetek egy vitaindítóhoz

Íróként ha egyszer úgy hozza a sorsom, nem restellem a nagy palóc, Mikszáth Politikai természetű sorait kora nógrádi állapotról összevetni mai elemzésekkel. Erre gondoltam, amikor *Bilecz Endre* esszéjét elolvastam. A kitűnő tollú politikai esszéista soraiból szereztem bővebb ismereteket az elmúlt évi választásokról (május-december) a megye viszonylatában, de főleg a közgyűlés újjáválasztásáról. Számok, adatok állnak előttem Nógrád megyéről, amely térségnek jómagam is négy évig politikai-közéleti szolgálatában álltam. Talán ezért merek most tollhoz nyúlni, s ha a politikai esszé szorosabb értelmezésű műfajától eltérek, egyéni tapasztalataim, az emberekkel való gyakoribb találkozásaim kényszerítenek erre, afféle lélektani pozíció, amelyből kiindulva mondhatok úgy, ahogy véleményeket egyes kérdésekről, a jelzett esszéíró sorai nyomán.

Régebbi korok stílusa a szellemtörténeti gondolkodás. Mégis egy sajátos térség – mint Nógrád megye – csak úgy elemezhető érthetőbben, ha magatartások együttlátásában a jellem és a szokás kultúra sem szenved csorbát. Eddigi évtizedek gyakorlata az efféle analízist egyenesen tudományellenesnek tartotta, s a szocialista ideológiára, politizálásra hivatkozva „tények” tükrében jól-rosszul láttatták a legtöbbször torz eredményeket. (Jól akkor, amikor egyesek bátrabban fogalmaztak!) Vagyis a kiváltságolt megyékben kiváltságolt helyet kapott a fokozottabb hazudozás, nehogy az „elért vívmányok” rombolása bekövetkezzék, hiszen a „élenjáróknak” mindig bizonyítaniuk kellett: egy „magasabb” élettrend, „minőségi” társadalom van kibontakozóban.

Így sikerült végül Nógrád megyét (is) alaposan becsapni, azt a térséget, ahol a nemes

Előzmény: Bilecz Endre Választás előtt-után c. vitaindítója (1995/1.). Rákos Csaba, Ádám Tamás, Csongrádi Béla hozzászólása (1995/2.).

A VITÁBAN résztvevők álláspontját tiszteletben tartjuk, ám szerkesztőségünk nem minden esetben osztja szerzőink véleményét.

konvenciók évszázadok óta a néplélekben úgy éltek, hogy közösséget szerveztek-irányítottak, még ha ezerszer elmondták is: ez a megye a sötét középkor átkát nyögi. Már tudjuk, mit jelent a középkori „sötétség”: a rezdülékenység idejét minden belső megújulási szándékra. Erről ezúttal nincs lehetőség nyilatkozni, de aki elfogulatlanul ismeri a hazai lelki és művelődéstörténeti kutatásokat, csak bólinthat rá. Hadd hivatkozzam a néprajzkutatókra, egyenesen arra a követelményre, amely *Ortutay Gyula* szájából hangzott el 60 esztendeje, aki akkor a falvak magatartás-jellemzői, a hagyomány egységes vizsgálatát csak akként tartotta megbízhatónak, ha nem marad ki a vallásos kultúráltság fölmérése sem. Mindezt nem véletlenül hangsúlyozom, ugyanis az 1990-es választások után Nógrád megyét a kereszténydemokrácia fellegrárának kiáltották ki, s attól kezdve az ellenzék nem mondott le, hogy az ellenkezőjét „bizonyítsa”, ami – sajnos – négy év múlva bekövetkezett...

Amikor Mikszáthra hivatkoztam, a megye súlyos ellentmondásaira gondoltam, arra a következtetésre, amely ellentmond az eddigi megállapításnak, a rugalmasságnak. – Valójában keresztény térségről beszélhetünk, vagy szubkulturált mezőről? Az Árkádia-fogalomnak olyan értelmezéséről, amely éket vert hajdan a magyar irodalmi megújulásban két tábor közé?

Alighanem jelentkeztek-jelentkeznek manapság is szembenálló értelmezések, s még egy keresztény elkötelezettségű politológus sem mondhatja egyértelműen: a politikai gondolkodásra, továbbra is a „megszokott” keresztény a jellemző. Ne ringassuk illúzióban magunkat, akik szeretnénk, ha valóban nemes konzervativizmus uralná

Nógrád megyében a politikai közéletet. Ez a megye már nem keresztény eszmeiségű, legfeljebb vannak területei, ahol a keresztény meggyőződés nem csupán hirdetett eszmeiség – cselekvés nélkül!

A „keményen rákényszeríteni” az 50-es években elmaradhatatlan programja volt itt is a kommunistáknak, és látványos áttéréseket rögzíthetett az akkori párttörténet.

Mi változott '90 óta? Bilecz érzékletes pontossággal regisztrálja: „*A baloldal politikájának néhány lényegi belső ellentmondása Nógrád megyében tartósnak látszik... Ez a baloldal egységes, vagyis az MSZP balra nyitott s a Munkáspárt természetes szövetségese.*” Az okokat kutatni állandó munkát követelne (legalább egyetlen szociológustól), s akkor kiderülne, mi a balos elkötelezettség forrása; elsősorban az az ipari munkásréteg (régibben osztály), amely Nógrádban ugyan nem a legmeghatározóbb a történelem során, azonban a *legfelvilágosítottabb*, amit Rákosiék zseniálisan észrevettek. Csak a négy évvel ezelőtti változáskor nem gondoltuk: őket továbbra sem lehet leírni a szervezetségük miatt, s ha az említett konvenciók közül a politikait említjük, hát ebben a megyében maradt meg emlékelnek Sztálin és Rákosi egy-egy utcanevében. (Nem elhanyagolható meggyőződésből!) Vagyis a hagyomány-tisztelet olykor az ellenkezőjébe fordult, s ha a látványos damaszkuszi utak egynémelyikén (Nógrádban több ilyenfajta útról beszélhetünk) hiteles történések bekövetkeztek, nem jelenti: jellemzőek ezek a személyek a megye gondolkodásának megváltozásában. Azért hangsúlyozom, mert az erős ideológiai kényszer után sem döbbsentek rá meg-

határozó poszton lévők, hogy az ország érdekét többé nem lehet naponta változó eszmeiséggel szolgálni a közerkölcsökben, politikai etikában. Jellemző eset, amit hallottam: gimnazista leány az egyik nógrádi faluban az ünnepi misén mondja az anyjának: „Anyu X.Y. mióta keresztény? Ott áll a padok közt.” Az anya válasza: „Nem biztos, hogy korábban kommunista volt...” 1994 májusa óta X.Y.-t nem látták többé a templomban. A leány kérdése ekkor így hangzott: „Anyu, X.Y. már miért nem keresztény?”

E „forgolódás” természetesen több rétegnél is tapasztalható, de azt mondanám, a munkásság rétegződésében leginkább a bányászás az, amelyik kitartott szocialista-kommunista meggyőződtsége (nem: *meggyőződése!*) mellett. A több ezer bányász valóságos dinasztia képezve érzelmileg is ragaszkodott a munkahelyéhez, amit elvettek tőle. Nem az Antall-kormány volt a ludas – mint többen állítják –, hanem a szocialista „iparpolitika”, már a '60-as években kezdődött egyfajta leépítés. (Érdemes elolvasni az akkori sajtó-nyilatkozatokat nógrádi bányászok szájából!) Mivel a legrégebbi idő óta róluk beszél az ipartörténet Nógrádban, természetes, hogy jelenlétük sokkal jelentősebb, mintsem gondolnánk. Ugyancsak lényeges feladat: szociológiailag „átvilágítani” a már jobbra munkanélkülivé vált bányászok politikai és egyéb állásfoglalását. Ebben a tekintetben is megosztott a megye, mert e sorok írója is megkapta (közvetett úton!), – mit akarok a melóssal? A válaszom most is ugyanaz: Lehet, hogy igaza van, de csupán a maga individualista álláspontja szerint, mert a földrajzi megosztottság egy megyén belül sem indokolhatja ugyanazon eszmeiség különállását...

Ez utóbbi fogalommal alighanem a megye észjárását fogalmaztam meg, az egység hiányát, amelyre Bilecz ugyancsak jellemzően utal, bár ő a KDNP jelenlegi szervezettségére hivatkozik, amelyre ennyit válaszolhatok: Akkor milyen lehet a többi? Észrevételemet viszont nem mulaszthatom el.

Nógrád megye a politikai történetben is külön fejezetet érdemel, éppen a jelzett elmentmondásossága miatt. A keresztény eszmeiség sokakban továbbra is meghatározó lesz: a választások idején! S hogy felkiáltó jelet tettem a mondat végére, nem véletlen. Ugyanis a *szervezetlenségre* utalva egyszer ezt a választ kaptam KDNP-s ismerősömtől: „Nem érdekes a közbülső idő, akkor, amikor szükséges, összekapjuk magunkat”, vagyis a választáskor... Van ebben némi tapasztalati „bölcesség”, de politikai szubkulturáltság méginkább.

Ez utóbbi a jellemző Nógrád megye mai állapotjára általában. Ezután már az a kérdés marad: van-e aki összefog – 98 előtt – a megyében, amikor (talán) itt is történhet változás? Az országos kényszerhelyzeteket ismerjük, hangoztatják már a nagykoalíciót, ellenzékiek vékony jegét, stb. Fölösleges vitába szállni azokkal, akik megyénként aligha tájékozódnak, s elhanyagolandónak tartják a részletek alapos vizsgálatát. Nagy összefüggések – Kelet-Közép-Európában – csak rész-ismeretek mellett állapíthatók meg, sokkal érzékenyebb nép lakja ezt a „tájat”, mintsem nyugati nagyvonalúsággal mérhető lenne!

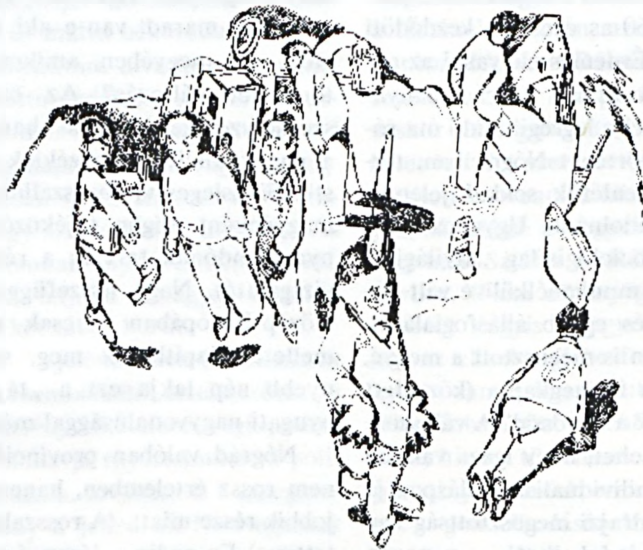
Nógrád valóban provinciális ma is, de nem rossz értelemben, hanem konvenciója jobbik része miatt. (A rosszabbikról szót ejtettem.) Ez pedig a józan ész vezette mindennapi gondolkodás. A materiális elszeg-

nyedés fenyegetőbb, mint másutt, ipart teremtani már nem lehet szocialista terv szerint, s egyáltalán: munkahelyet, amelynek föl-tételei sem adottak. – Mi legyen? Idegen tö-kebeáramlás, kirabolt munkacrő? Tüneti ke-zelések figyelhetők meg, próbálják megkeres-
ni a minimális lehetőségeket. Még csak szem-
rehányást sem tehetek, ha ezt hallom: „...a ta-
karónk eddig ér...” (Tudom, önkormányzati
felelős személy, esetleg vállalkozó mondta...)

Nógrád megye valóban érzékeny fészek. Szellemi értékei is megkülönböztetően fon-
tosak Magyarország történelmében. Jogos
hát a fölvetés: mit jelenthet itt egy belső
megújulás? Ha a politikára utalok, minden-
képpen azt a keresztény gondolkodást is,
amit '45 után fölfedeztek. Így hát azt mon-
danám: elmélet és gyakorlat egysége ebben
a térségben sokkal meghatározóbb, mint
másutt az országban. Ez a nép (palóc nép)

fogékony minden jóra és az emberségre. Nem szólam ez, hanem a múltjából követ-
kező. (Amint ennek az ellentétje is.) S mert
ellentmondásos a politikában, áldásos lenne
Bilecz javaslatának megfontolása említett ta-
nulmányából:

„A konzervatív koalíció számára létkér-
dés három pártjának további közelítése, in-
tegrálása...” Az én személyes véleményem
is: „Valamilyen egyesülésük sem teljesen
kizárt...” Viszont hozzáfűzöm: a *valami-
lyenség* a megye sajátos politikai-törté-
neti múltjában gyökerezik, s ha valahol, hát
itt eltérhetünk az országos „normáktól”, hi-
szen gyökereiben a közgondolkodás még ör-
zi az ősök beidegzett, nemes szokásait, és ha
a fölismerés elvezet a *pedagógiai* lépésvál-
táshoz, a belső megújulás magasabb muta-
tókkal rendelkezhet, mint bárhol másutt
Magyarországon...

Gelencsér János rajza

Gusztos István

Mint aki halkán belelépett

„– *Van valami leges?*
– *Semmi frappáns.*”

(Dialogusrészlet az Egészséges erotika című filmből)

Tagadhatatlanul érdekes a helyzet – nemcsak a megyei közgyűlésben, hanem például Salgótarjánban, Balassagyarmaton, Pásztón is. Miközben az MSZP a várakozásoknak lényegében megfelelő eredményeket produkálva Nógrádban is a legerősebb párt lett, a hatalmat vagy nem tudta megszerezni, vagy a testületi matematika szerinti kényelmes helyzete más szempontból előnytelenné tekinthető.

Aligha gondolhatta bárki is komolyan, hogy a megyei közgyűlésben a szocialisták – akár a Munkáspárttal együtt – abszolút többséget szerezhettek. A FIDESZ jó szereplése némi meglepetés ugyan (ennek titkát talán a fiatal demokraták sem fejtették még meg), a konzervatív koalícióval viszont számolni kellett. Azt is biztosra lehetett venni, hogy az ún. „fantomlistákra” viszonylag sokan fognak szavazni (a tízezer lakosnál nagyobb városokban együtt több mint 9 százalékot a többi településen 13

százalékot kaptak). Bár a TESZ, MESZÖV és társainak eredetét joggal keressük az egykori MSZMP-ben és a Hazafias Népfrontban, mára azonban az MSZP számára olykor nehezen kezelhetőkké lettek. E szervezetek megmaradása ugyanis mégiscsak függ a lakosságtól, a választóktól, tehát attól, hogy hajlandók-e helyi érdekeket képviselni adott esetben a számukra legkedvesebb párttal szemben is. Vezetőik között pedig egyaránt vannak az MSZP (és a Munkáspárt!) által „tartálékba” helyezett személyiségek, illetve olyanok, akik az említett pártokon belüli rivalizálásnak vesztesei lettek.

Ahhoz, hogy a szocialisták a megyei közgyűlésben meghatározó szerepet játszassanak, hogy megszerezzék az elnöki posztot, szükségük lett volna az SZDSZ támogatására – a konzervatívokkal való meg egyezés az adott helyzetben és hangulatban nemcsak kilátástalannak tűnt, hanem ko-

molyan föl sem vetődött. Miután a parlamenti választásokat követően szocialista-liberális kormány jött létre (hiába kiáltanak árulást az egykor kormányon lévő, ma ellenzéki pártok: tudniuk kell, hogy a szituáció megteremtésében főszerepet játszottak. Mellékesen: érdekes, hogy a savonarolai hevíületű kiátkozás feladatát napjainkban az *Orbán Viktor* vezette FIDESZ-Magyar Polgári Párt vállalja magára), az MSZP és az SZDSZ koalíciója Nógrád megyében és Salgótarjánban is reális lehetőség volt.

A képletekben gondolkodó emberben fölvetődhetett, hogy egy ilyen koalíció fölborítja a „politikai egyensúlyt”, marginalizálja az ellenzékot, s ez a demokratikus fejlődés szempontjából nem kívánatos. A szabaddemokraták e megfontolásnak nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget, részint azért, mert a demokrácia politikai intézményrendszerét stabilnak tartják, részint azért, mert az SZDSZ politikai pártként – a többiekhez hasonlóan – programja megvalósítása érdekében befolyása alkotmányos eszközökkel történő maximalizálására/optimalizálására törekszik. Érdekesebb volt a kérdésnek ama megközelítése, amely részben bizonyos megyei-területi érdekek, részben az SZDSZ identitásának megőrzése szempontjából vitatta a koalíció szükségességét, hasznosságát. A némelyek által sátninak minősített Mérleg utca semmilyen módon sem korlátozta a nógrádi szabaddemokratákat problémáik szuverén kezelésében. S bár fölelevenedtek rendszerváltás előtti emlékek, s hatottak bizonyos pozíciók elosztásáról szóló (rém?)hírek, és töprengésre készítettek az egykori KISZ-csek meg az utóbbi négy évben a politikából kiszorult emberek (vélt vagy valós) törekvései; az

SZDSZ végül is kész lett volna a megyei és salgótarjáni koalícióra, föltéve, hogy az nem jár együtt önmaga feladásával.

Az MSZP-SZDSZ koalíció megteremtésének legegyszerűbb és leghatékonyabb módja közös lista állítása lett volna.

A szocialisták azonban ebben nem voltak érdekeltek, úgy gondolták, önállóan jobb eredményeket érhetnek el. S igazuk is volt, hiszen az SZDSZ nyilván igyekezett volna saját várakozásainak megfelelő arányban (vagy azon felül is) jelölteket állítani. Az MSZP abban is kételkedhetett, hogy megkapják-e mindenhol az SZDSZ választóinak támogatását – különös tekintettel a Munkáspárt iránti nyitottságukra, melyet nem befolyásolt a kazári malór sem. A szabaddemokraták pedig, bár informálisan jelezték hajlandóságukat – érthető okokból – nem forszírozták a kérdést. Különben is igen erős volt az igény az önálló megmértetésre.

A külön listák állítása még egyáltalán nem zárta ki a koalíció létrejöttét. Az MSZP föltehetően abban bízott, hogy az esetleg meggyengülő szabaddemokratáknak nem marad más értelmes és morálisan is elfogadható választásuk. Az SZDSZ érzékeny választási vesztesége (amely azonban nem tekinthető olyan kudarcnak, hogy messze-menő következtetéseket lehetne levonni a párt jövőbeli lehetőségeit illetően) igazolni látszott a szocialisták elképzelését, valójában azonban erősítette a szabaddemokratákban addig is meglévő fenntartásokat.

Komoly aggodalmat keltett az SZDSZ-ben az MSZP és a Munkáspárt kapcsolata, az a tény, hogy nem titkoltan közös szerepvállalásra készültek. Az erre vonatkozó felvetéseket a szocialisták igazából sosem mér-

legelték kellően; néha, félig tréfásan, az 1990-es salgótarjáni esetre hivatkoztak. Ezzel azonban csupán azt igazolták, hogy az akkori megismételhetetlen szituációból helytelen következtetéseket vontak le, s erősítették azt a félelmet, hogy az SZDSZ a koalícióban csak alárendelt szerepet játszhat. Mind gyakrabban fogalmazódott meg a kérdés: vajon van-e érdemi különbség Nógrád megyében az MSZP és a Munkáspárt között?

Érthetetlenül hosszú vita bontakozott ki a megyei közgyűlés leendő elnökének személyéről. Először a szocialisták tanakodtak, támogassák-e az előző – SZDSZ- es - elnök újbóli jelölését. A vélemények megoszlottak, de mikor kiderült, a szabaddemokraták nem jelölik újra a korábbi elnököt, saját listájukra téve ragaszkodtak hozzá. Mire engedtek volna, fontolóra véve az SZDSZ által korábban támogatott szocialista politikus indítását, már késő volt. Világossá vált, hogy több kérdésben eltérnek az álláspontok (az SZDSZ például lényegesen nagyobb szerephez akarta juttatni az ellenzékét, mint az igazi nagyúrként fukar kezekkel mérő MSZP), s a konzervatívokkal meg a FIDESZ- szel folytatott tárgyalások meg- egyezéshez közeli stádiumba jutottak.

Az SZDSZ a választási eredmények következtében a mérleg nyelvének szerepét játszotta. Egyik fél előtt sem titkolta, hogy tárgyal a másikkal is, amit mindenki természetesnek tartott. Nem mellékes, hogy a konzervatívokkal és a FIDESZ-szel folytatott megbeszélések kezdettől jó légkörben zajlottak (az MSZP egyik-másik képviselője időnként mintha lóhátról beszélt volna). A tárgyalások végső szakaszában körvonalázódott az a megállapodás, melynek eredmé-

nyeként az SZDSZ adta az elnökjelöltet. Nem ez volt azonban az egyetlen körülmény, amely meghatározta a végkifejletet. Erről azonban kissé később.

Ahhoz, hogy az SZDSZ és az MDF-FKGP-KDNP-FIDESZ szövetség meg tudjon egyezni, mindkét félnek le kellett győznie a másikkal szembeni, az előző (ön)kormányzati ciklusban keletkezett idegenkedését (ebben sokat segített az MSZP tárgyalási taktikája). Nem volt ez olyan rettenetesen nehéz, hiszen a nagypolitikában meglévő mély ellentétek megyénkben mindig is tompítottan éreztették hatásukat. Ha egyetértés születik abban, hogy más az országos és más a helyi politizálás (ezt minden párt vallotta), hogy ez utóbbiban nem eszmékről, értékekről, víziókról kell elsősorban vitatkozni, ha egyik fél sem tekinti a másikat nemzetáruló bitangnak (ebben az ügyben, úgy adódhat, egyik- másik párt helyi vezetőinek meg kell szólalniuk az országnak szóló üzenet szándékával is), akkor *demokratikus pártok* helyi és alkalmi szövetségének nincs erkölcsi gátja. Nem vérszerződésről, nem is házasságról van szó. Maguk a pártok, négyvenként a választók is megítélhetik az együttműködés sikerességét. Egy koalíció morális tartalmát nagyrészt az minősíti, hogy akar- e, képes-e cselekedni a közjó érdekében. Erről ma még korai ítélni.

A szocialista-szabaddemokrata egyezkedéseken mindkét fél igyekezett elkülöníteni a megye és Salgótarján kérdését. Nem vitatható azonban, hogy a két téma kölcsönhatásban volt egymással. Fontos tudni, hogy a szocialista- liberális koalíció ügye Salgótarjánban előbb futott zátonyra, mint a megyében. Ennek az előzetes MSZP-Munkáspárt közötti meg- egyezésen kívül más oka is volt.

Tény, hogy az MSZP mindvégig hangoztatta, hogy komolyan meg akar egyezni az SZDSZ-szel. Az alapvető elképzelések összehangolásáig a felek azonban nem jutottak el (talán azt gondolták, hogy az majd menet közben is létrejöhet, hiszen nincsenek áthidalhatatlan ellentétek). Annyi azonban hamar kiderült, hogy az oktatást érintő kérdésekben igen távoliak az álláspontok. Minden bizonnyal kedvező lett volna a közgyűlésben domináló szocialista-munkáspárti szövetség számára, ha az általuk kialakított s lényegében meg nem változtatható elképzeléseiket az SZDSZ frakciója s alpolgármestere segítségével (vagy csak passzivitásával!) valósíthatták volna meg. Ám az is világos, hogy ezt a lehetőséget az SZDSZ nem fogadhatta el, hiszen nincs elégséges indok arra – az érthető, de egyáltalán nem *mindenben* s főleg nem *mechanikusan* támogatandó kormányzati törekvések dacára –, hogy megtagadja korábbi, négy éven át folytatott politikáját.

Ha Salgótarjában megvalósul a koalíció, az SZDSZ mozgástere a megyét illetően jelentősen szűkül. Azt ugyanis, hogy a megyeszékhelyen az MSZP-vel, a megyében pedig annak ellenzékével legyenek „hatalmon”, nem vállalhatta, ehhez talán partnert sem talált volna. Így azonban a megye legnagyobb politikai ereje pozíciókat veszített, Salgótarjában pedig a Munkáspárttal kénytelen kormányozni, s ez utóbbi hosszabb távon nem biztos, hogy hasznos lesz számukra.

Az MSZP úgy járt, mint aki halkán belépett..., s ez nem csak neki kellemetlen.

Mindez azonban a lakosságot nem kell hogy érdekelje. A választói érdeket meghatározott koalícióhoz, hanem a sikeres te-

vékenységhez kötődik. A koalíciók pedig – különösen az önkormányzatiak – nem az égben és nem örök időkre köttetnek. Ami tegnap elromlott, holnapra tán megjavítható. A pártok akkor viselkednek racionálisan, ha – figyelve a lakossági reakciókra – nem „görcsölnek be”, ha meg tudnak őrizni bizonyos nyitottságot egymás iránt.

Azzal persze számolni kell, hogy a tapasztalatok, melyeket egymásról szereznek, nem maradnak hatástalanok. S az új ciklusban gyorsan szaporodnak a kedvezőtlen jelek. Országosan és megyei, salgótarjáni szinten is. Minden parlamenti párt játszhatott már (ön)kormányzati és ellenzéki szerepet is. Élményeikben sok a közös elem (tudhatják például, hogy *József Atilának* igaz van: „*Még nem volt olyan disznó, ki elájult/ mikor meglátta a moslékos vályut*”). Mégis, a szerepsere mintha amnéziát eredményezett volna. Ami korábban természetes volt, most a másiktól elfogadhatatlan. Ez kölcsönös, s a nagypolitikában és az önkormányzatokban egyaránt érzékelhető jelenség. Mivel mindig a hatalmon lévők magatartása az érdekesebb, íme néhány negatív példa a szocialista-liberális kormány és a salgótarjáni szocialista-munkáspárti koalíció tevékenységéből!

A televíziós elbocsátásokról szóló kormányhatározat alighanem tudatos alkotmányértés. A Budapest Banknak mint mennyasszonynak a mesebeli okos lány módjára való „felöltöztetése” – titokban: tudatos törvényértés. A stabilizációs csomagterv parlamenti „előkészítéséhez” hasonló eset az előző ciklusban óriási botrányt kavart volna...

Úgy tűnik, a hatalmi szereppel együtt jár a jogérzékenység gyengülése.

És Salgótarjában? Oktatási intézmények átszervezése a jogszabályok megsértésével, illetve az előírások betartásának látszatával; jogellenes pályázati kiírás, kormányrendeletben előírt bírálóbizottság felállításának mellőzése, a jogszerűség betartására irányuló felhívás figyelmen kívül hagyása, közérdekű információk eltitkolása, a normális működéshez szükséges egyeztetések teljes hiánya s ráadásul: indokolatlan sértődöttség.

Persze, nem csak ezek jellemzik a salgótarjáni közgyűlés munkáját. De nem apróságokról van ám szó: ha a hatalmon lévők nem tartják be a jogszabályokat (amelyek – elvileg – a köz érdekeit védik), ugyan kinek és milyen alapon prédikálhatnak?!

Ha így megy tovább, meglehet, eljön az idő, mikor a jelenlegi pártok sem egyenként, sem koalícióban nem számíthatnak majd a lakosság támogatására.

S akkor mi lesz?

Gelencsér János rajza

A

a yankee olaszfagylalt

Z

Volt er/d/eje sírni
a spermaszlaghabmalasztos arclabdának.
A drótkerítés túlnanjáról
hajigálták vissza

I

a gömbölyű gyásztáviratot.
Úgy nézett ki, mint örült áhitattal átitatott
galóca.

N

Ijedt liget.

D

Hűtlen és tényleg

O

ütleg és végleg

N

bootleg.

É

az egyiptomi neonreklám

Z

Kopár omnibusz trófcáktól elhagyatva.
Baromi éterbe süllyed az aktaskarabeus duplaízigen.

L

Elvhű, enyvesnyelvű,
tankszétrázta-seggű
agynokok szolnokolnak.

Ö

Véres a falvédő.

V

Rettegve falunk.

É

Én is

S

+ a párom is.

a szamojéd szomj

Z

Démonom, ha mondom, az vagy,
mondén démonom.

Á

Iglu coz' a nostra.

R

Mert a miénk minden cukorverem.

O

Huppanj ó hepaj!

K

Zuhanj, most nem baj!

Nevem vésd körmeiddel,
örző, örült, örvénylő örömeiddel
a hátamra!

Kétnevű egykedvem,
csorduló, hetyke nedvem,
gyere ide hozzám, légy velem
te heroida dínom-dánom-
OM!

a héber zselé

Perzselően kék áfonya.
Titokvacogta garázsmenet.
Ma szesztilalomfalocsoló nap van.
Három napig a papok ajzzák a hőcentrógert.
– Mit rágsz, most mond meg, hogy mit rágsz?
– Mit rágok, mit rágok, hát gipszpisztrángot!
– Istenuccse legott jól felettél.
– Nem is azt, nem is azt, nem is azt!
kiáltja és cidrizik és kolnidrézik.

a dán puliszka

A tejét lefejeli, a fejét letejeli.
Az ablakok automaticce letekerődnek s
nyakukat kigúvasztván rajt' kérdezősködnek a Saab-bul:
„az ám, mi dánbaszakadt hazánkfiái vagyunk, mégse tudjuk
hun van Letenye, minket is ott puliszkára várnak,
ahun letanyáznánk. Adná-e ki, kecses kiskend az utunkat
szívörömost, vagy hogy se?„
A megszólított-formájú lány íziglen „closer” nyomul,
majdszahogynem az ablakon bebögyölődik,
mutigálja is már hamvas ujjacskáival
duzzadó keble környét körbesercegtetve,
hogy a hars vászon szinte szétreped, és csicserinti
is már csókeseles, cserfes ajakeprével,
tűzéhesen a coupéban körbeseperve vadkörteízű szemével:
„nyedaleko, csak mindig balra, az óra járásával ellenkező,
egészen addig balra, amíg körbe nem érnek s akkor aztán
uccu neki egyenest előre!”
s azzal már szalad, fut, szökell,
oly igen vágyva az üzettetésre, sűrűn hátra pillongálva,
Juliszka iszkol az iszkolába, pizkosz a lába.

A

Z

I

N

D

O

N

É

Z

L

Ö

V

É

S

Z

Á

R

O

K

N. László Endre

Az elnémított harangok

ÉRSEKLÉL Nagykeszihez tartozó pusztá Komárom vármegye csallóközi járásában (1900) 99 lakossal, régi római katolikus templommal, róla neveztetett el a papi nemesi szék, mely az esztergomi érsektől függött, s melyhez rajta kívül Órs, Szilas, még öt falu és pusztá tartozott - olvashatjuk Révai Nagy Lexikonának VI. kötetében. A helység onnét kapta nevét, hogy a Lél (Lehel) nemzetség birtokához tartozott a honfoglalás után. Lakosai beszélték, hogy a történelemből ismert Mányoki-család kapta kárpótlásul a Dunánúlon a törökök által megszállt birtokáért.

A népes, szép pusztát nekünk gyerekeknek nem öreg temploma tette kedvessé és nevezetessé, hanem a mellette kanyargó Öreg-Duna, s főként a léli sziget: a sziget ösvadona és néhány 800-1000 esztendő s mocsári tölgyfája...

1941-től egyik legjobb barátom és „indián testvérem” Almássy Béla volt, a komáromi Majláth Iskola igazgatójának egyik fia (a sok közül). Szép gyümölcsösük és megdézsmálható méhesük volt Érseklélen, s éltek ott rokonaik is. Minden nyáron innét indultunk el „indián” táborunkba, a léli szigetre, ahol azonnal felvettük indián ruháinkat, tollkoronánkat, s levedlettük magunkról a civilizációt, hogy teljes két hónapig „rézbőrűek” lehessünk. Érseklélre csak vasárnap jöttünk be, a misére. Utána pedig a rokonok felpakoltak bennünket mindenféle falusi finomsággal.

Csodálatos nyarak voltak ezek, életem legszebb vakációi. Csodálatosak voltak még akkor is, amikor megkezdődtek már a bombázások, mert ott csend és nyugalom volt: hallottuk néha az ősi templom harangjának szavát...

A „második Trianon” újra államhatárt csinált a mi kedves Dunánkából, Csehszlovákiához csatolta a színmagyar lakosságú Csallóközt. A határövezetben ezidő szerint nem lett

volna szabad „indiánkodnunk”, de mi csak azért is megtettük, vigyázva arra, hogy még véletlenül se akadjunk össze „a kegyetlen idegen sápadtarcokkal”, azaz a zord határőrökkel.

Az indián törzs feloszlott, mert több tagját áttelepítették, sokan elköltöztek, s lassan felnövekedtünk – egy idegen, hazug világban. Közben eljött a komoly tanulás, majd a munka és a helyállás ideje, de én azért fájó szívvel gyakorta meglátogattam a régi, kedves helyeket a Duna mellett és a szigeten.

Aztán jött az 1965-ös nagy árvíz. Érseklél lakosait elmenekítették. A házakat összedöntötte az árvíz, s végül már nem volt, aki felépítse őket, mert hát „veszélyes helyen” feküdt ez a kis színmagyar település, amelyet végtére is le lehetett „radírozni” a térképről. Az áradat csak az ősi templomot kímélte meg.

Én közben megjártam a börtönt, a kényszermunkatábor, múltak az évek és csak később tudtam meg, mi is történt ott. Ugyanis feleségemnek, fiamnak beszéltem a léli nyaralásokról, a szigeti táborozásokról, indián kalandjainkról, s így ők is kíváncsiak lettek rá. Egy szép tavaszi vasárnapon aztán oda kirándultunk.

Inkább ne tettük volna!... Sírni lett volna kedvem...

Az áradat megkímélte ugyan a templomot, de nem így tették ezt az emberek!...Rossz idő járt akkor a templomokra, a papokra, a vallásos emberekre... S a kegyetlenül mostoha időt mutatta az elhagyott templomocska állapota!

A háború előtt és közvetlenül utána mindig megtelt hívekkel a szép kis templom. Búgott az orgona, szállt a tömjén füstje és a hívek éneke, akik eljártak ide Nagykeszről is, mert ott nem volt katolikus templom.

Most azt kellett látnom, hogy itt valami borzalmas dolog történt! A templomot feltörték, kincseit elrabolták, darabokra zúzlák a kis orgonát, a szobrokat, a szószéket, a gyóntatószéket, az oltárt, a sekrestye bútorzatát, rárendítették a régi anyakönyvekre, és egyházi könyvekre, papi ruhákra, zászlókra, összeszagatták a képeket, s középen tüzet gyújtottak belőlük. S mivel magát az épületet sem tartotta karban senki, beázott a tető, korhadoztak a gerendák...

Ugyanez volt a sorsa a közeli kis katolikus temetőnek. A szomszédságban lévő tanyát egy pozsonyi szlovák vásárolta meg. Annak egyetemista fia nyaranta elhozta ide barátait és azokkal együtt – vandál módon – még a sírköveket is kiforgatták helyükből...

Néhány évvel később – néprajz- és helytörténetkutatás közben – összebarátkoztam az aranyosi tanácselnökkel, aki maga és felesége is a néprajz elkötelezettje volt. (Csallóköz-aranyos Érseklél és Komárom között fekszik.) Akkor már ismertem az érsekléli templom állapotát, s azt is tudtam, hogy közben legkisebb harangját, a lélekharangot is ellopták tornyából. Megemlítettem ezt a tanácselnöknek, s azt javasoltam neki, hogy amíg nem késő, el kellene hozni a megmaradt két harangot, hiszen azok egykori komáromi harangöntő munkái... Aranyoson faragnánk nekik szép haranglábat, aztán – ünnepeken – megszólaltatnánk az évtizedekre elnémított harangokat... Azt is elmondtam neki, hogy előzőleg már szinte könyörögtem a Komáromi Plébánia Hivatalban, majd a területi múzeumban, hogy mentsük meg legalább a harangokat, ám mindkét helyen megijedtek javaslatomtól.

A tanácselnök kicsit elgondolkodott, majd kezét nyújtotta:

– Tetszik a dolog, elhozzuk a harangokat!

Mi mást is mondhatott volna, hiszen szívvel-lélekkal igaz magyar ember volt. Kerített egy pótkocsis traktort, néhány izmos embert, és már mentünk is a harangokért.

Nem írom le, hogy az életünkkel játszottunk: az egyik harang kis híján rázuhant a tanácselnökre, meg hogyan töredezték ki lábunk alól a korhadt létrafokok. Végre megálltunk a tanácsház előtt, s az ott álló szlovák csendőr szeme láttára, levittük a harangokat a pincébe.

– Sikerült, pajtás! – kulesolódott össze kezünk és pillantásunk. Aztán nyugalom volt – egy hétig!...

Egy hét múlva a nagyszombati fővikárius levelét hozta a posta, s talán nem is csodálkozhatunk azon, hogy egy sovén világban sovénné lett az egyház is. A fővikárius dörgedelmes levelében számonkérte, hogyan merésztük elrabolni a templom harangjait, amikor azok az egyház tulajdonát képezték. És azonnal írjuk meg neki, hogy ki adott nekünk parancsot arra, hogy a harangokat leszereljük és Aranyosra szállítsuk? Azonnali választ kért, hogy megtehesse a szükséges lépéseket és a harangok visszakerüljenek eredeti helyükre!...

Összenéztünk:

– Én megírom a kemény választ magyarul! – mondtam.

– Én meg keményen lefordítom szlovákra! – válaszolta a tanácselnök.

1982. június 21-én kaptuk meg a vikárius levelét, de közbejött ügyek miatt csak július 7-én ment a következő válasz – természetesen szlovákul:

„Aranyos nagyközség tanácselnöke értesíti Önöket, hogy a teljesen sorsára hagyott és tönkretett érsekléli templom harangjai közül kettő – megőrzés céljából – a tanács épületében lett elhelyezve. A harmadik harang körülbelül egy évvel ezelőtt tűnt el a templomból, ahová a feljutás is életveszélyes már.

Mivel a járási szervek és az egyház szerint az érsekléli templomot nem nyilvánították műemlékké, a fenntartása és megvédése – abban a környezetben – nincs is szándékukban. Ezt tudjuk az illetékesektől, hiszen már évekkel ezelőtt jelentettük a templomban uralkodó szégyenletes állapotot nekik csakúgy, mint a komáromi plébániának és a területi múzeumnak is.

A szocialista és az egyházi tulajdon megőrzése igen fontos feladat, ha nem is mindig és mindenki tulajdonít ennek fontosságot. Mivel sem a hivatalos szervek, sem az egyház nem törődött a templommal, legalább az utolsó benne lévő értéket megmentettük, mielőtt az valakinek a magángyűjteményébe vagy a színesfém-begyűjtőbe került volna.

E néhány (8 db) fénykép minden igazságkeresésnél, utólagos panaszkodásnál és kapkodó fejtelenségnél jobban bizonyítja szavaim és döntésem igazát. A kivert kutyát bárki befogadhatja... Hogy a veszett fejszével nem veszett el a nyele, nem az illetékeseknek, nem az egyháznak, hanem néhány lelkiismeretes, becsületes embernek köszönhető.

Eddig a templomot feltörték, meggyalázták, a harangok becsületét mi visszaadjuk. Községünk legszebb helyén haranglábat készítettünk nekik. Így azok mindenkié lesznek, s min-

denki gyönyörködhet az utolsó komáromi harangöntők munkájában. A harangokat járásunkban készítették, mi megmentettük és rendbehozzuk, hogy az egész járás közös kincse legyenek ezután.

Gondolom – a történetek után – ez így a leghelyesebb, hiszen idő kérdése volt csupán, mikor lopják el a két utolsó értéket is a sokak által már évek óta megsúfolt templomból, melyet mindenki sorsára hagyott, még a közeli Nagykeszin élő katolikus hívek is, akik a saját házukra néha a kellenél is nagyobb gondot fordítanak, Isten háza azonban csak most kezd érdekelni őket, amikor már csak egy kifosztott hombár és nemsokára romhalmaz. Most már ne fájjon a fejük a harangok miatt. Olyan helyre kerültek, ahol nagyobb megbecsülésben lesz részük.

Senkinek nem fáj a miscskönyvek és papi ruhák megsúfolása, a kegyszerek szétrablása, a képek széthasogatása, a szobrok széttörése, az orgona megsemmisítése és az oltár meg a padok lerombolása. Évek óta tudnak erről már sokan, de senki nem mozdította meg még a kisujját sem... Aki eddig hallgatott, az hallgasson továbbra is, a harang viszont szóljon ezután azokhoz, akik ragaszkodnak hozzá!

A harangok eddig voltak rossz helyen. Most végre jó helyen vannak. Kérjük tehát Önöket, hogy bízzák ránk a gondozásukat, mert eddig bizonytalan jövőjü árvaik voltak!

Bízunk megértésükben. Tisztelettel

Hegedűs Sándor
tanácselnök”

Ez volt hát a levél eredeti magyar szövege. A vikárius levelének olvasta után azonnal megírtam, így kissé nyersre sikeredett, és ezen senkinek sem kell csodálkoznia.

Birtokomban van a szlovák levél aláírt, lepecsételt másolata is. A levél olvasása közben a gutaütés bizonyára kerülgette a fővikárius urat, nem annyira saját vallási meggyőződése, mint inkább sovén volta miatt. Nem is hagyta ennyiben a dolgot, nehogy folt essen „becsületén” és féltve őrzött tekintélyén, amit a párttól kapott... Fogta magát és következő leveleit már a Komáromi Járási Pártbizottságra és a Járási Egyházi Hivatalba küldte. S ezek a levelek a lehető „legjobb” kezekbe kerültek.

A pártbizottságon az ideológiai titkár magyarnak született ugyan, egyszer pedig népes hallgatóság előtt kijelentette, hogy ő a felesége révén éppen úgy szlovák, mint magyar.

Az egyházi hivatal vezetője egy évig volt a Bencés Gimnázium diákja, de ez sem segített rajta, mert vígan felcsapott csillagos vitéznek. A járás összes egyházi személye az ő keze alá tartozott, s ő élt is a hatalmával. Gyakorta látogatta őket és mindent megtett, hogy a miseborból minél többet leönthessen a torkán. Jellegzetes alakja volt a komáromi utcának, mert ferde nyakkal született, s felnőtt korában aztán kiderült róla, hogy a gerince a nyakánál is ferdébb...

Aztán mivel a mi tanácselnökünk párttag volt, őt az ideológiai titkár idézte be, engem pedig a ferde nyakú kisisten. A tanácselnököt kemény megrovásban részesítették, megfenygették. Engem meg a ferde nyakú leckéztetett:

– Neked nem volt elég ötvenhat, a börtön, s ami utána következett? Nem volt elég, hogy aránylag símán megúszad hatvannyolcas „ténykedésed”? (Csupán szerkesztői állásom vesztettem el!) Most is olyan dologba ütötted bele az orrod, amihez semmi közöd. Tudod-e, hogy ez egyházi propagandának minősíthető, s hogy annak milyen következményei lehetnek?

– Egyet tudok, te elvtárs – mondtam neki. – Mégpedig azt, hogy te sokkal szarabb vagy a nagy átlagnál! – s ezzel faképnél is hagytam. Mondhattam ezt így, mert iskolatársak voltunk. Ő néhány osztállyal alattam járt a Bencés gimnáziumban. Nyíltan nem tett ellenem semmit, az utcán továbbra is előre köszönt, de éreztem, miként fagy meg körülöttem a levegő, s az írásaimat ezután már a járási lap sem közölte...

A történet vége?

A két harangot senki sem merészelte újra felvinni a toronyba, hogy ott szabad prédája legyen a tolvajoknak, azokat tehát „felsőbb parancsra” átszállították Nagykeszire, a tanácsházára. Bízom abban, hogy még jelenleg is ott vannak, s egyszer majd őket megillető helyre, egy magyar templom tornyába kerülnek! Onnét máshová elvinni talán nem merték őket, mert jóvoltunkból igencsak nagy por verődött fel körülöttük... Bár nem sokkal a történetek után hallottam (a rádióban vagy a tv-ben), hogy valakinek Szlovákiában több mint száz darabos haranggyűjteménye van!... Vajon tudott erről a fővikárius úr?... Vagy azok a harangok nem képeztek egyházi tulajdont? Csak sejtem, hogy többségük ilyen meggyalázott, sorsára hagyott magyar templomból került a „gyűjteménybe”!...

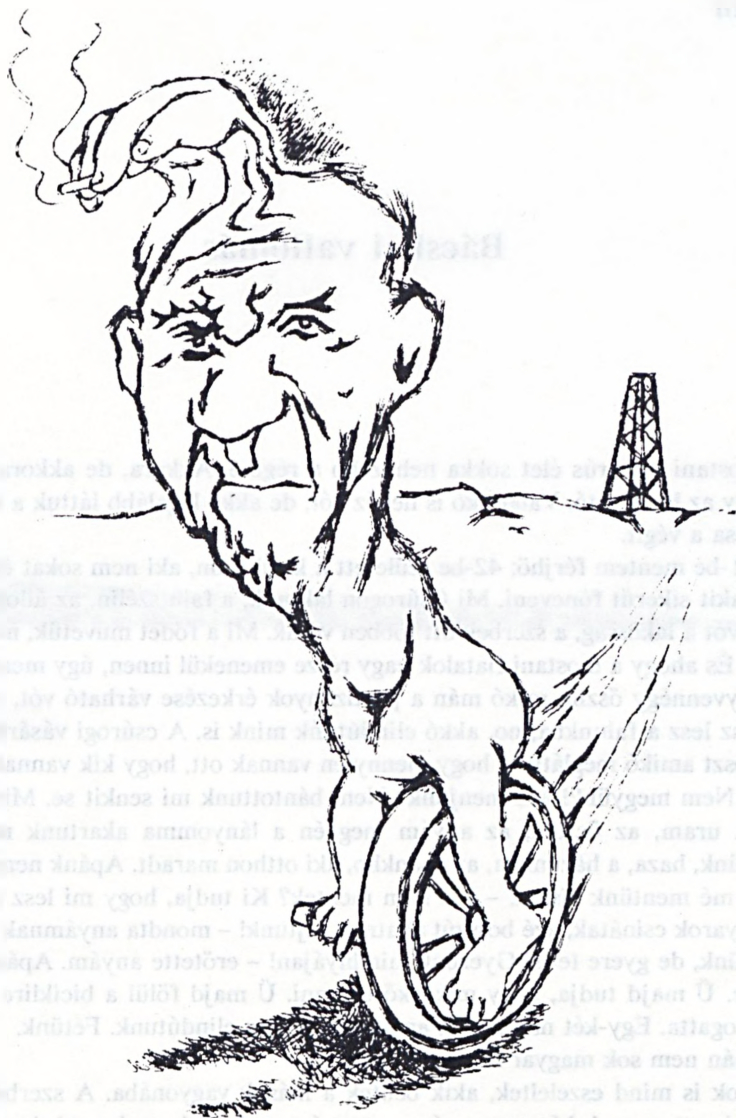
S hogy miért írtam ezt le tizenegy évvel a történetek után? Nem azért készítették őket a hívek adományaiból kiváló mesterek, hogy valahol egy raktárban (vagy valakinek a gyűjteményében!) heverjenek. Azért születtek, hogy az ég felé mutató tornyokban zengő, szép szóval hirdessék, azoknak, kik értenek a nyelvükön:

Ne féljeteK, emberek, él az Isten! Csak gyertek el az ő házába és bízzatok benne!

Jegyzet

1. Az írásomban szereplő helységek jelenlegi neve: Érseklél – Arcibiskupsky Lel, Nagykeszi – Vel'ké Koshiy, Csalókkőzaranyos – Zlatná na Ostrove, Nagyszombat – Tmava. 2. Nem kívánom az írásomban szereplő személyek nevének közlését, ám írásom hitelessége végett megtalálhatóak a szerkesztőségben. 3. Néhány ebből a templomból elvitt „apróságot” vodkáért vásároltam meg. A még használható templomi zászlókat és egy gyertyatartót bevittem titokban az egyik komáromi kápolnába. A sekrestyében talált és még használható könyveket a Csalókkői Múzeumnak (Dunaszerdahely – Dunajská Streda) adtam át. 4. Az érsekléli templomban uralkodó borzalmas állapotokról akkor egy – a kiletét óvatosságából fel nem fedő – fényképész nagyon jó képsorozatot készített. Sajnos, ezek a képek nincsenek a birtokomban. Tudtommal elküldték vagy eljuttatták azokat Esztergomba, az egyházi illetékeseknek. 5. Hasonló sorsra jutott a komáromi katonatemplom és két más kápolna is.

Gelencsér János rajza

Tari István

Bácskai vallomás

Ez a mostani háborús élet sokkal nehezebb a réginé. Akkora, de akkora nincsetlenség van itt, hogy az borzasztó. Valamiké is nehéz vót, de akkó legalább láttuk a végit. Ma meg senki se lássa a végit.

Én 1941-be mentem férjhö; 42-be született a kicsi fiam, aki nem sokat élt, 43- ba meg a lányom, akit sikerüt főneveni. Mi Csúrogon laktunk, a falu szélén, az állomásná. Csúrogon kevert vót a lakosság, a szerbek ott többen vótak. Mi a földet művetük, mássa nem foglalkoztunk. És ahogy a mostani fiatalok nagy része emenekül innen, úgy menekütünk mi is 44-be. Negyvennégy őszin, mikó mán a partizányok érkezése várható vót, eterjedt a hír, hogy cirkusz lesz a falunkba; no, akkó elindútunk mink is. A csúrogi vásártéren rengeteg kocsí vót, oszt amikó megláttuk, hogy mennyien vannak ott, hogy kik vannak ott – visszafordútunk. Nem megyünk! Mé menjünk? Nem bántottunk mi senkit se. Mindenkive jóba vótunk. Az uram, az öcsém, az anyám meg én a lányomma akartunk megindúni. De visszamentünk, haza, a házunkba, az apánkho, aki otthon maradt. Apánk nem értette aztat, hogy mink mé mentünk vissza. – Mé nem mentek? Ki tudja, hogy mi lesz még itt? Mert amit a magyarok csináltak, azé bosszút áhatnak rajtunk! – mondta anyámnak. – No, jó van, akkó megyünk, de gyere te is! Gyerünk mindnyájan! – erőtette anyám. Apámnak nem vót mehetnékje. Ű majd tudja, hogy mikó kő emenni. Ű majd fölül a biciklire oszt utánunk gyün - hajtogatta. Egy-két nap múva, apám nékü, újra elindútunk. Fétünk.

Akkó mán nem sok magyar maradt Csúrogon.

Oszt azok is mind eszeleltek, akik beütek a mások vagyonába. A szerbek vagyonába! Azok most is ott vannak Magyarországon, oszt úgy tudom, hogy kaptak is ott házat az itteni ház helett. Tisztessiges embernek nem köll a másik ember vagyona. Csak a besúgónak, a dologtalanoknak, a gazembereknek köll a másé. Az itthoni magyarok között is vót olyan. Nem is egy! Akik mások szerencsétlenségibü akartak megélni. Űk hurcókodtak be a

kivégzett szerbek házaiba. Azt hitték, hogy örökké tart a magyar idő! Azt mondták, mondogatták, hogy ééélünk! Oszt űk léptek le időnap előtt. A bünösök. Az én apám azt mondta, hogy ű nem bünös. Senkinek se ártott. Apa jó ember vót, fét, de maradt a helin. Mi meg elindútunk, oszt megkóstótuk a menekütek kenyerit. Ementünk apám testvérjihöz Baranyába, 44 őszin Nagyharsányba húztuk meg magunkat. Nekem nem vót valami nagy honvágyam, 45 januárjába gyüttünk vissza. Lovas kocsiva mentünk e, vonatta gyüttünk vissza.

A vonat hozta is meg vitte is a meneküteket.

A vonat Becségig gyütt, ott leszátunk, onnan mán csak egy tehervonat vót Födvárra, arra a tehervonatra mink főkéredszkedtünk. Oszt így jutottunk e Födvárra, a nagybátyámho. Födváron mán mindent megtudtunk. Megtudtuk azt, hogy sok csúrogi magyart kivégeztek az apámma meg az öregapámma együtt. Nem tudtunk ott Födváron gondókozni, csak haza akartunk menni Csúrogra. Másnap el is hoztak bennünket a falunk széliig kocsiva.

Jó három hónapig vótunk távol a falunktú. Anyámék házáho mentünk, de abba mán laktak, szerbek. Nekünk átal egy szerb család lakott, oszt annak a lánya kötözött a házunkba. Amikó megérkeztünk, úgy fogadta az anyámat, hogy azt mondta neki, ez most mán nem az ű háza, nem az anyám háza. Be se engedett bennünket a saját házunkba! Anyám ement az apjáékho, én meg az anyósomékhó. Anyám apját nem, de annak három fiát kivégezték a szerbek 44 őszin, amíg mink odavótunk. A negyediket is kivégezték vóna, ha az nem bújik el a tüzesgép, a cséplógép kazánjába. Amikó zörögtek, a felesige ment ki, ű meg ebújt, így menekút meg. Arrú meg jobb nem beszéni, hogy mit élt át az én öregapám. A szeme előtt verték agyon a fiát. No, így érkeztünk haza. Be se engedtek bennünket a saját házunkba. Másnap a közsiházán az mondták, hogy bárhová mehetünk, csak a saját házunkba nem mehetünk! Férjemme az anyósomékhó mentünk.

De ott se maradhattunk sokáig. Január 20-a körű, ez 45-be vót, mink éppen reggeliztünk, begyüttek hozzánk, mondták, hogy pakójunk, ötözzünk oszt menjünk. – Hová? – Mindegy! Anyósomékhó egy szerb asszony gyütt be. Oszt ű mondta, hogy szedjem össze azokat a kis ruhácskákat is, amik a konyhába száradtak, a kislányomnak. Velünk még szépen bánt az az asszony. Vótak olyanok, akik azt se engedték meg, hogy az ember kabátot húzzon magára meg cipót. Vót, akinek papuesba köllött ehagynia az otthonát.

Azon a reggelen nagy vót a kavarodás.

Katonák, civilek... Kimegyünk, ott vannak a szomszédok. Lássuk a szerb szomszédokat, mennek be a kiürült házakba. Amarú gyűnnek a szerb gyerekek. Húzzák szét a kóbász! Vállukon a sonka! űk mán szedték össze azt, ami utánunk maradt, oszt játszottak vele. Viték, cibáták. Hideg vót. Senki se tudott semmit. A piactérre hajtottak bennünket. Délután ekezdték sorakoztatni a népet. De azt se tudtuk, hogy mi lesz velünk. A férfiakat a Nagyiskola falához állították. Hallottam, mondták az asszonyok: „Na, ezeket rögtön kivégzik!” Azt is hallottam, hogy katonák gyüttek Zentárú, mer azt telefonáták nekik, hogy gyűjjenek gyorsan segíteni, mer a csúrogi magyarok fölázadtak. A katonák közű egy magyar gyerek nyugtatott bennünket: „Ne féljenek, nem lesz bántódásuk, de vissza nem mehetnek!”

Az életerős, fiatal férfiakat kiszedték, féreállították, mink meg nem tudtuk, hogy hova visznek bennünket. Az állomásra mentünk, ahun bevagoníroztak, Járekon meg kiraktak bennünket. Járek akkó kihalt sváb falu vót, üresen átak a németek házai. Azokba a kiürút német házakba tereltek be bennünket: kisgyerkes anyákat, öregeket. Azok a csúrogiak, akik gyalogóni birtak, azok csak másnap értek gyalog Járekra. Nem is mondtam még, hogy a csúrogi piactéren eszedték túlünk a pízünket. Azt mondták a főfegyverzett szerb partizányok, hogy akinek van píze, az tegye ki! Mer akiné píz tanának, azt lelövik. Hát ki merte azt megreszkírozni, hogy egyugja a pízit? Senki. Mindenki kirakta a pízit. Az aranyat, a fülbevalót Járekon szedték el túlünk. Nehéz vót akkó Bácskába magyarnak lenni. Akkorát rúghattak belénk a szerbek, amekkorát csak akartak.

Ott, Járekon katonák őrizték az utcát. Szalmán feküdtünk, tanátunk a házak udvarába szalmát. Kondérokba főzték a gancát, de nem vót mibe hozni. Mibe hozzuk e? Vót, aki emosta a kopócsészét, vót, aki emosta a virágcserepet, oszt abba hozta e az ételt. Nekem vót egy bögrém. Hullottak az emberek. Az én öregapám is ott halt meg. Fődobták a kocsira oszt vitték. Az ablakbú utána lehetett nézni – ennyi vót a temetése. Nem tudom, hogy hová temethették. Út nyilván valamelyik sváb kriptájába tették. Sok sváb kriptát csinátatott magának meg a hozzátartozóinak, oszt kezdetbe azokat a sváb kriptákat rakták tele halotta. Később meg nagy gödrökbe temették azokat, akik meghaltak a lógerba. Annak vót könnyebb, akiknek rokonsága élt a közelbe. Nekiünk is az vót a szerencsénk, hogy öregapám testvérje Temerinbe élt, vót neki ott hat családja, oszt azok összehordták meg be is tudták nekiünk lopni azt a kis ételmet. Az vót a legnehezebb, hogy nem tudtuk, mikó engednek ki bennünket a lógerbú. Húsvétra a közelben élő rokonyok csomagot hoztak nekiünk Járekra, a lógerba. A földvári rokonyok, akikné megszáttunk, amikó szerencsétlenségünkre visszagyüttünk. Oszt mi törtint? Tülük is eszedték a sonkát meg a kóbászt meg a tojást. Nem csak eszedték tülük azt, amit nekiünk hoztak, hanem még fő is söpörtették velük az utat.

Fő köllött nekik söpörni az utat. Kórésöprüve. Oszt amikó a falu szélire értek, azt mondta nekik a katona, hogy: Újjenek le oszt pihenjenek. Hát leüték. Eccé csak azt mondja nekik a katona, hogy danójonak! Az egyik erre húzódott, a másik arra húzódott. Hát kinek van kedve danóni, amikó így csúfot tettek belülük meg minden. De a katona csak nyösztette őket, hogy danójonak. No oszt, az egyik rokonyom énekes asszony vót, ő eccé csak belekezdett egy énekbe: A keresztlához megyek... Egy templomi énekbe. Oszt mind ekezdtek ríni. No, akkó azt mondta a katona, hogy most mán elég vót az énekbú, tovább ne énekőjnek!

Járekrú nem eresztettek szét bennünket 45 tavaszán. Onnan Gajdobrára kerüttünk a zsablyai meg a mozsori magyarokka. Gajdobra is egy német falu vót. Dógozhattunk, amijé pízit is kaptunk. Ott mán saját magunk főztünk magunkra. Szilbás nem vót messze túlünk, ott vót malom, ementünk Szilbásra liszté oszt kenyeret is süthettünk magunknak. Gajdobrán mondták, hogy mindenhová mehetünk, csak haza nem mehetünk. Negyvenöt októberibe gyüttünk e Gajdobráru a földvári rokonsághoz.

Én azóta nem vótam bent a csúrogi szülöházamba. Sokáig nem vótam rá kíváncsi. Eccé vótam Csúrogon a körösztlevélé, akkó esetátam a szülöházamig. Többen föl is ismertek az utcánkba, oszt szótak is hozzám, szerbek vótak ugye, de én nem szótam vissza! Ahho se szótam, aki fölismert. Úgy tettem, mint aki nem ösmeri. Szépen fogadtak a közsígházán. Csúrogon ócsóbb vót minden, a csúrogiak biztos nem fizettek akkora adót az áru után. Hallottam, vót olyan asszon Becsén, aki azé járt ki a piacra, hogy megnézze magának minden piaci napon, az egyik csúrogi szerb asszony nyakába, az anyja nyakláncát.

Vótak csúrogi asszonyok, akik itt, Födváron szótak hozzám, de én nem átam le velük beszélgetni. Nekem velük nincs mirű beszélgetni! – Hogy vagy? – Jó vagyok! – oszt kíz. Az én anyám szóba át velük oszt jó megmondogatta nekik amit akart.

– Hát te élsz? – kérdezte tüle az egyik csúrogi szerb asszony.

– Élek. Hát hogyne élnék!

– Hát úgy sajnáljuk azt, hogy e köllött mennetek, hogy kihajtottak, hogy ezavartak beneteket...

– Te csak ne síránkozz! – mondta neki az anyám. – Tudod mit? Teli vót a pohár! Ittak belüle a zsidók. Ittunk belüle mink is, de tik isszátok ki az utójját!

– Ugyan anya! Nem fél attú, hogy az az asszony főjelenti a rendőrnek vagy valami? – mondtam anyámnak. – Letagadtam vóna – vágta rá anyám, vót neki magáho való esze.

A régi, bennszülött csúrogi szerbek zavartak e bennünket a szülőföldünkrű, ők csináták velünk ezt a disznóságot; de nem lett belüle semmi hasznuk. Inkább ráfizettek ők arra, hogy bennünket ezavartak onnan. Azóta teljesen eszegínyedtek. Mer a bennszülött csúrogi szerbeknek vót ott valóságuk valamikó is, de nem ők munkáták a saját földjeiket, hanem a magyarok. Mer a magyarok szegényebbek vótak, mint ők, oszt ők a magyarokka dógoztattak. Amikó mink együttünk Csúrogrú, a csúrogi szerbek bekötözködtek a házainkba, de amit a magyaroktú összeharácsótak, az nem tartott örökké. Az is efogyott eccé. Mink ott értettünk a földhöz. Mink tanítottuk meg a földváriakka azt, hogy a kápusztáva hogy kő banni. Még most is veszödlünk a savanya kápusztáva. Nemrég a savanya kápusztábú csatornázattuk körű a házunkat.

Csak az a magyar maradhatott Csúrogon, akinek a férje vagy a felesége szerb vót. Azokba a magyar házakba, amik nem köllöttek a csúrogi szerbeknek, boszniaiak hurcókodtak be. Lerombóták a csúrogi szerbek a templomunkat is, a katolikus templomot.

Türüték a magyarság nyomait.

Oszt az nem vót mindegy!

Nem vót mindegy albérlőnek menni a más házába. Az vót a legrosszabb, a hurcókodás. Amikó menekültünk. Az ember nem tudja, hogy minek mén, mire mén – az nagyon nehéz vót. Még szerencse, hogy a dolog, az etüntet mindent.

Mikó kigyüttünk a lógerbű, mikó együttünk Gajdobráru ide, Födvárra, október vót. Oszt minekünk a tíz körmünkön kivű nem vót másunk, csak a tíz körmünk vót. De nem éreztük eveszettnek magunkat. Dógoztunk éjje-nappa. Nagynehezen meg tudtuk venni ezt a kis, rossz házat. Kapátuk a cukorrépat, hét-nyóc hódat is főfogtunk részre, ötödibe. A ré-

pájé cukrot is kaptunk, minden ötödik mázsa a mijenk vót. De sokat köllött azé dógozni. Mikó októberba kigyüttünk a lógerbú, egy hétig szedtük a kukoricát; akkoriba 50 kila vót a napszám. Vettünk disznót is, oszt azon a kukoricán, amit kerestünk, fő birtuk hizlalni. Így tudtunk disznót is vágni. A sok munka nem engedte meg azt, hogy gondókozzunk a sorsunkon. Itt télen is vót munka: búzát lehetett szeleni, nádat lehetett vágni. Mink korán mentünk, kísün gyüttünk.

Akik meg kirabótak bennünket, azoknak meg nincs ma se!

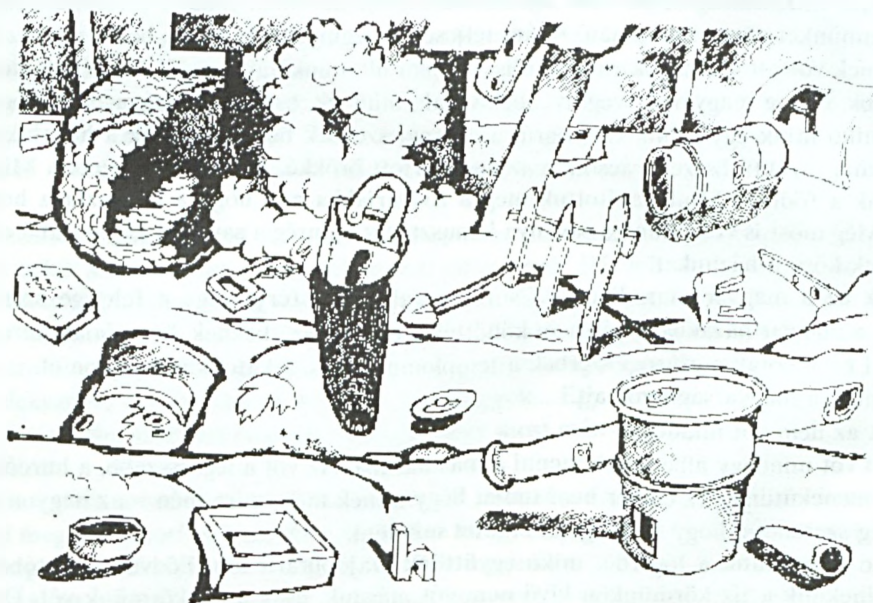
A rossz cselekedetbe csak istenverés van!

Ma is olyasmi van, mint ami akkó vót. Csak ma nehezebb. Nagyobb a bizontalanság. Hosszabb ideig tart a bizontalanság, mint akkó.

Nem vót könnyű lógerosként újra kezdeni az életet. A gyüttmentet, ugye, lenézik az emberek. Kezdetbe még a sajátja is lenézi. Amíg meg nem ismeri. Kezdetbe mink is бүдös lógerosok vótunk. Átunk a sorba oszt mondogatták a földvári asszonyok: – A бүдös lógerosoknak majd jut! – Ne féljenek, jut maguknak is – mondtam nekik –, a csúriogiak a jég hátán is megélnék.

Kezdetben haragudtak ránk. Nehéz vót. Nagyon nehéz. De ma tán még nehezebb. Mer úgy emlékszek rá, hogy akkó láttuk a végít. Tudtuk, hogy nem tart soká a rossz.

Ma meg senki se tudja, hogy hun a vége...

Gelencsér János rajza

Csáky Károly

Angliai napló

Úti beszámolómat hadd kezdjem egy keserű ténnyel! A magamfajta embernek, magyar-angol szakos tanári diplomával a zsebében, közel negyvenötödik évét kellett megélnie, hogy eljusson abba az országba, melynek nyelvét egykor éveken át tanulta. Azt hiszem, mindez elsősorban a közelmúlt társadalmi rendszerét, nem pedig az egyént minősíti. Hajdan ugyanis egy földrajz szakos pedagógusnak vagy egy nyelvtanárnak illett világot látnia, de legalább abba az országba elmennie néhányszor, melynek nyelvét, irodalmát és kultúráját tanította.

Mi, a szocializmus pedagógus-jelöltjei viszont már csak úgy tanulhattuk az „ellenséges tábor” nyelvét, hogy anyaországi lektorral sem találkozhattunk (nehogy megfertőződjünk) stb. Aztán kész diplomásként se mehetett nyugatra az ember. (Mert elveszett a bürokrácia útvesztőiben, mert nem volt megbízható, s ezért valutát sem kapott, vagy egyáltalán nem is lett volna arra pénze.) Ám hagyjuk a keserveket, inkább lássuk az utat, melyre évtizedekig vártam!

Április elején indultam teli izgalommal Anglia felé Balassagyarmatról, az ottani Szent Imre Keresztény Általános Iskola és Gimnázium diákjaival, pedagógusaival. A mi iskolánk s az ő intézményük közt ugyanis baráti kapcsolat van.

Hegyeshalomnál, illetve Nickelsdorfnál a budapesti Attila Tours Utazási Iroda autóbusszával különösebb probléma és nehézség nélkül kerültünk át az osztrák- magyar határon. A komor felhők s az eső egy kicsit elkedvetlenített, mert nem élvezhettük a táj szépségét, melyet a Duna osztrák szakasza s a Bécsi-medence kínál. Ausztria fővárosán át Linz felé tartottunk. Délre az Alpok ormai még fehérlettek a friss hótól. Passaunál hagytuk el Ausztriát. Amit a rossz idő ellenére is tapasztalhatott az ember, az a rend és a tisztaság mindegyike. Németországra méginkább érvényesek a látottak. Gondolom, mindez nevelés és intelligencia, nemcsak a gazdasági jólét kérdése.

Utunkat Regensburgon, Nürnbergben át folytattuk észak-nyugat felé. Az autóbusz ablaküvegén át is lenyűgöző volt a táj, vonzóak a települések. Olyan ez mint egy nyitott könyv, amelyből sok mindent ki lehet olvasni. Meg kellene állni – gondoltam – hisz volna kutatnivaló ezekben a történelmi nevezetességű városokban. Csakhát nem ez az úticél!

Éjfél lett, mire megálltunk egy Würzburg feletti magaslaton. A kivilágított város éjjeli panorámája is csodálatos. Szemben a szinte nappali fényben pompázó várkastély. A non stop vendéglőben pedig csaknem mindent megtalál a „vándor”. Ha egyáltalán célja lehet a keresgélés.

Frankfurtból, Bonnól és Kölnből a fényeken kívül nem sokat láttunk. A forgalmas sztrádák itt különben is kikerülnek a településeket. Éjjel volt, s így többen el-elbóbiskoltak. Én nemigen tudtam aludni: vártam a belga-német határt. Ám mindez balgaság volt, mert errefelé a határokon nem szokás a várakozás. A határok jelképesek csupán. Autóbuszunk valóban csak átgurul egyik országból a másikba, nincs pecsételés és kérdeztetés.

Hogy az éjszaka leple alatt Aachennél egy másik országba léptünk, csupán abból sejtetem, hogy Belgiumban az autópályákat két oldalról és középről is sűrű neonsorral világítják meg. S láss csodát: szinte az egész országban tökéletes fényben úsztak a nemzetközi utak. Igaz, nem volt túl hosszú távolság a másik határig: Löwenen és Brüsszelen át Gent irányában már kora reggel elértük a francia átkelőt. Természetesen itt sem állt meg a buszunk. Különben minden sík és zöld errefelé; szinte érezni, hogy valahol közel van a tenger. Flandriában sok a legelő, hirtelen azt hihetné az ember, hogy a Hortobágyon jár. Sok a tanyaszerű település, ám ezek sokkal sűrűbben, és közelebb vannak egymáshoz.

Dunkerque kikötővárosa alatt érünk a másik nagy francia kikötőbe, Calaisba. Az Északi- és a Kelta-tengert, illetve az Atlanti-óceánt összekötő Lamanche-csatorna ugyanis itt, a Doveri-szorosnál a legkeskenyebb, körülbelül 42 kilométer. Sűrűn indulnak a hatalmas komphajók egyik partról a másikra. Autóbuszunk simán beszállásolta magát, szinte észre sem vettük, hogy már a hajón vagyunk. Útlelvizsgálat itt sincs. A fedélzeten fúj a szél, a látóhatárt köd és homály borította. Így nem igen élvezhettük a tengert. Ám félni sem kellett tőle. Simán átkeltünk hát a másik partra. De hiába kémleltük Dover fehér szikláit, hogy milyen csodálatosak, csak hazafelé volt szerencsénk megtapasztalni. Ekkor ragyogó fényben pompázott minden, akár a sziklák tetejére épült doveri erőd is.

Dover igazi kikötőváros, gazdag történelemmel, nagy személy- és teherforgalommal. A kikötő hosszan elnyúlik a tengerszoros partján, a híres alagút hat kilométer távolságra van innen. Dovert nem lehet összehasonlítani mondjuk a Balkán kikötőivel. Rend, fegyelem, tisztaság és virágok vannak itt mindenütt. Szélhámos, turistákat zsaroló tengerészekkel, matrózokkal itt nem találkoztam. Ahol a dolgok „normálisabb” kerékvágásban haladnak, ott úgy tűnik nincs keresni valójuk az élősködőknek. Ellenkezőjét igencsak megtapasztaltam az elmúlt nyáron Romániában és Bulgáriában.

Mielőtt Angliába belépne az ember kicsit „elbeszélgetnek” vele. Itt ugyanis már vannak vámtisztek, akiknek szigorúan be kell mutatni az úgynevezett „landing cardot”, azaz az előre kitöltött beutazási lapot. Megnézik, minden rendben van-e azzal aki a Kontinensről a

szigetországba lép. Mindenkiel személyesen váltanak néhány udvarias szót, feltéve, ha az illető tud angolul. De mindez nem tart sokáig, a vámépületben jó tucatnyi vámtiszt végzi egyszerre munkáját.

Másnap, vasárnap délelőtt már Londonban voltunk. Szabadnap. A többmillió fővárost körülölelő zöld övezetben rengetegen sportoltak. Legtöbbjük futballozott, golfozott, lovagolt vagy futott. Elérve a lakott területet, először vöröstéglás típusházak, majd másféle típusú ikerházak következtek: amolyan kis villák, fehér ablakokkal, előreugró, hajlított homlokfallal, virágos kertekkel. Már nyílt a nárcisz és a tulipán, a fák is virágdíszükben pompáztak. London jellegzetes virágai a sárga nárciszok. Szinte mindenütt virít az évelő növény, amely elsőként hirdeti a tavaszt. Aztán váltásban olyan virágokat ültetnek, ami éppen nyílik. – Londonban tehát mindig virágoznak a kertek és a parkok.

A forgalmas és nagy közlekedési csomóponttól, a Baker Streetről metróval utaztam szálláshelyemre, Hinkler Roadra, illetve a hozzá legközelebbi metróállomásra, Kentonba. A metrózás nekünk, keletieknek nem éppen úri mulatság. Csaknem négy fontba került hazáig egy sima jegy, ami közel az otthoni kétszáz korona (– a szerző a Szlovák Köztársaság állampolgára – a szerk.), vagy nyolcszáz forint. Ám a heti vagy a napi bérlet sokkal kedvezményesebb, s vele reggeltől estig nagy területeket be lehet utazni. Londonban egyébként közel ötször annyi metróvonal van, mint Budapesten. A „tube” itt a föld alatt vagy a föld felszínén közlekedik, azért „Underground”-nak vagy „Upground”-nak nevezik. De sűrűn behálózzák a várost a British Rail, azaz a Brit Vasút vonalai is.

Mielőtt a vendégfogadó családról szólnék, egy számomra nem mindennapi eseményről: a Baker Streeten várakozva hangos éneklésre, később üvöltésbe váltó kiáltásra lettem figyelmes. Aztán óriási tömeg tódult a peronokhoz, már-már magával sodorva engem meg a rám bízott balassagyarmati hatodikos kisdiaákat is. Több tucat rendőr próbálta irányítani, kordában tartani a csaknem révületbe eső tömeget. Annyi lélekjelenlétem még volt, hogy megkérdem valakitől, mi is történt valójában. Úgy látszik, sportból rosszul vizsgáztam, hisz tudnom kellett volna, hogy aznap épp Liverpool csapata játszott Londonban, s a futballrajongók csaptak, hazautaztukban, ekkora lármát.

Szállásadóm egy fiatal házaspár volt: a férj elektrotechnikus, a feleség női szabó. Írországból költöztek át; a szülők vettek nekik a vöröstéglás iker családi házakban egy négyszobás emeletes lakást. Állítólag a jobb kereseti lehetőség miatt jöttek ide, és mert Írországból elég alacsony szintű az oktatás. Két gyermekük van; négyéves lányuk, a nagyobbik iskolai előkészítőbe jár, ugyanis ott már öt éves kortól kezdődik az oktatás. Sajnos, az ír nyelvet nem beszélik. Az írországi nagymama, aki akkor épp náluk tartózkodott, azonban még úgy-ahogy ismeri anyanyelvét, s ragaszkodik katolikus vallásához is. Máskülönbén jól élnek, és igen keményen kell dolgozniuk. Ha munkarendjük miatt gyermekeiket nem tudják ellátni, a „babysitter” segít nekik. A lakás kényelmes, de nem különleges. A bútorzat egyszerű, nincsenek felesleges és hivalkodó dolgok. A ház előtt kiskert, mögötte néhány árnyas füves udvar, különféle bokrokkal szegélyezve. A gyermekek számára egy kis játszótér állítottak fel, de van hinta, gumimedence is számukra. A hátsó traktusban a férj hobbi-

ja, a póstagalamb-tenyészet helye. Zöldséget nem ültetnek, egyéb állatot nem tartanak. Az üzletekben ugyanis minden kapható, ami „szem-szájnak ingere”, csak pénz legyen hozzá. Egyébként itt vásárolni is tudni kell, mert az árak gyakran változnak, és többször találkoznunk kedvezményes kiárusítással vagy árleszállítással.

Az angol család különben kimértebb, távolságtartóbb, kevésbé bizalmaskodó, mint az Ipoly mentén. Nem érdeklődnek különösebben a messziről jött ember kilétéről, foglalkozásáról, családjáról vagy keresetéről. Igaz, magukról sem mondanak sokat. Egyébként kedvesek és segítőkészek. Az udvariasság erejéig szívesen váltanak szót közömbös témáról: az időjárásról, az utazásról meg arról, miként telik a nap. Rólunk nem sokat tudnak, de ha elmondunk valamit, tapintatosan meghallgatják. Az az érzésem, általában kevesebbet olvasnak, mint mi. A tévét viszont szeretik. Kora reggel hallgatják a híreket és az időjárásjelentést. Általában a „külföldet” sem ismerik jobban, mint mi.

Egy hét állt rendelkezésemre, hogy Londonnal ismerkedjem.

Első napi sétánkat balassagyarmati barátainkkal az Oxford körtéren kezdtük (Oxford Circus). A Regent Streeten át gyalog mentünk a Piccadilly térre. Az utca, a tér hajlatait követik a házsorok; homlokzataik lenyűgözőek. Fel- felbukkannak a jellegzetes londoni piros emeletes buszok, a „double decker”-ek és a jó öreg londoni taxik, a „cab”-ek.

A Piccadilly tere Érosszal, azaz a szárnyas-íjász szoborfigurával a londoni fiatalok kedvelt gyülekezőhelye. Itt a híres Cafe Royal, az irodalmi és művészeti élet jeles személyiségeinek törzshelye is. Bankokból, üzletekből természetesen sok akad errefelé. Az ezer színben pompázó reklámtáblák, a fények kavalkádja az esti órákban ragadja magával az idegent.

A Piccadillytól nincs messze London egyik legnevezetesebb központja, a Trafalgar tér. Itt áll a 145 láb magas emlékmű Nelson szobrával. A nemzeti hősként tisztelt admirális 1805-ben, a trafalgari tengeri ütközetben fényes győzelmet aratott a spanyol-francia flotta felett. A csata színhelyéről elnevezett hatalmas teret szökőkutak ékesítik, s a megszámlálhatatlanul sok szürke galamb. A helyszínen vásárolható búzával kínáltan többen is a vendéglátó karjára telepednek.

A teret egyik oldalról a National Gallery hatalmas épülete zárja le. A galéria gyűjteményét IV. György király alapozta meg, a világ klasszikus festményeinek mekkájaként is emlegetik. Itt a kiállítottak mellett a legtökéletesebb a terem klímája és megvilágítása. A hatalmas kiállítóterekben Rubens, Rembrandt műveinek legszebb darabjai; a flamand, holland és olasz reneszánsz mestereinek kiemelkedő alkotásai. Leírhatatlan érzésem, amikor művészetek iránt fogékonyan szembetaláltam magam Michelangelo Szentcsalád című festményével, Leonardo da Vinci Angyal hegedűvel című művével, vagy Raphael A keresztrefeszített Krisztus Máriával, a szentekkel és az angyalokkal című hatalmas képével. És igen szerencsésnek érezheti magát a messziről jött utas, amikor megállhat Cézanne Fürdőzőkje vagy Van Gogh Napraforgója, Monet Vízililiomja és Picasso Gyümölcstála, Tiziano Madonna a gyermekkel, Tintoretto Sárkányölő Szent György című képe előtt. A galéria megtekintése különben díjtalan volt azon a napon. S ami talán nem is meglepő: a különböző is-

kolák egyenruhás diákjai padlóra telepsznek egy-egy ismertebb festmény előtt, tanáruk pedig, vagy a múzeum művészettörténész-pedagógusa a helyszínen elemzi a képet, tart „rendhagyó órát” – esztétikai nevelés célzatával.

Innen végül a Whitehall nevű utcán megyünk a Parlament felé. Közben megtekintjük még a Horse Guards, azaz a lovastestőrség épületét. Óránként váltják egymást a kapuban álló lovasőrök. Aztán szinte mozdulatlanul ülnek lovukon a forgalmas utca és a bejárat előtt: nekünk, turisták nagy öröme. Bárki megsimogathatja a szelíd, szigorúan fekete lovakat, fényképezkedhet velük, s közben gazdáik, az őrk, szemüket sem rebbentik. E lovasőrség mindenesetre a hagyománytisztelet és az angol konzervativizmus példája. Semmi kétség.

A közeli Downing Streeten van a miniszterelnök rezidenciája immár 250 éve. E helyről jól látszik Westminster többi épülete, az Apátság temploma és a Parlament. Az utóbbi helyén még Hódító Vilmos inváziója előtt, 1066-ban épült a királyi palota. A nagy londoni tűz után újra hozzáláttak az építkezéshez, s a mai gótikus palota a XVIII. század első felére készült el. Az épület 320 láb magas óratornya London egyik jellegzetessége. A Big Ben 1859 óta mutatja a pontos időt. Tizenhárom és fél tonnás nagyharangja negyedóránként szólaltatja meg zengő dallamát.

A hét második napján ellátogattam abba a nyelviskolába, ahol a balassagyarmati gyerekek naponta eltöltöttek egy-egy órát, hogy játékos formába, az új módszereket ízlelgetve tökéletesítsék angol tudásukat.

A Mayfair School of English az Oxford Streeten van. Innen az Új Oxford utcán és a Múzeum utcán át lehet eljutni a British Múzeumig, amely a világ múzeumainak legnagyobbja. No, nem az épület nagyságára gondolunk elsősorban, hanem arra a gazdag gyűjteményre, melyet a földrész valamennyi tájáról gyűjtöttek össze annak idején. Megtehették, hisz volt elég gyarmatuk évszázadokon át. Ha valaki tanulmányozni, illetve látni akarja a világ népeinek kultúráját, történelmét, s együtt szeretné látni a felbecsülhetetlen kincseket, ide kell eljönnie. Persze nem néhány órát, hanem legalább néhány hetet kellene itt eltöltenie annak, aki már egy kis alapműveltséggel is rendelkezik, s történelmi ismereteit szeretné kiegészíteni. Az épületben van a Brit Könyvtár (British Library) is, ahol többek közt az emberi kultúra nagy értékét, a könyvnyomtatás feltalálójának, Gutenbergnek legnevezetesebb alkotását, első nyomtatott könyvét őrzik.

A világon a maga nemében egyedülálló gyűjteményt kínál Londonban a Madame Tussaud's Panoptikum is. Itt együtt látni az emberiség nagyjainak: jeles személyiségeinek, politikusainak, művészeinek, történelmi alakjainak életnagyságú szobraikat. Aki nem tudja előre, miről is van szó, azt hihetné, valóban élnek, valahonnan a történelem süllyesztőiből vagy a túlvilágról jöttek elő azok, akiket a szobrok ábrázolnak. Persze jelen vannak az élő jeles és ismert személyiségek is. Hisz a gyűjtemény alapítójának örökösei több művészt foglalkoztatnak ma is, akik megmintázzák, viaszba öntik az arra kiszemelteket. Felkérésüket eddig még senki sem utasította vissza.

Jutott még egy kis idő a napból arra, hogy a Hyde Parkba belépünk. A legnagyobb londoni park ez a sok közül, mintegy 340 hektáron fekszik. A XVII. században már IV. Henrik

király is itt vadászott, hisz elsősorban a főurak kedvteléseit elégítették ki ezek a helyek. Ma saját rendőrsége és óriási faiskolája van a parknak. Londonban különben rengeteg a zöld övezet. Olyan gyeppekkel, amelyekre szabad rálépniük, s melyre nyugodtan letelepedhetnek. És sok a virág, a fa, a díszbokor, a tó s a különféle állat is. A rendre azonban mindenki ügyel, szabadideje eltöltésében viszont senki sem zavartatja magát. Nyugodtan kocognak, tornáznak, vagy éppen piknikeznek. Vasárnap délutánonként a Speaker Corner-nél (Beszélő Sarok) mindenki szabadon elmondhatja véleményét, kiélheti szónoki hajlamait. Csak a királynőt nem szabad szidnia.

A fővárosnak több mint nyolevan parkja van, közülük legnagyobbak a királyi parkok: a Hyde Parkon kívül például a Regent's Park, a Szent Jakab Park, a Kensington Kert stb.

A Buckingham Palota, melyet a harmadik napon tekintetem meg, a királyi család munkahelye. A királynő innen indul az ünnepi szertartásokra, a Parlament ülészakának megnyitására. Az épület északi szárnyában jelenleg az ő, illetve az edinburghi herceg magánlakosztályai vannak. Az épület előtt áll Viktória királynő hatalmas márvány szobra.

Többször utaltam már arra, hogy az angol konzervatív, hagyománytisztelő nép. Rendszeresen „eljárászik” például az őrségváltás hatalmas ceremóniáját a Palota előtt. Tizenegy órától közel másfél órán át tart a parádés rendezvény, melynek mindig több tízezer nézője van. A szemle után még volt erőm megtekinteni – elég magas belépődíj ellenében – a Királynő Galériáját, illetve ékszergyűjteményének egy részét. A Szent Jakab Parkon át innen smét Westminsterbe sétáltam, s megintcsak borsos áron juthattam be a Westminsteri Apátság épületrészeibe.

Az apátság helyén Hitvalló Edward már trónralépése után templomot építtetett. Később ez lett a mindenkori koronázások székhelye. Itt van az a koronázó szék is, melyet 1308 óta használnak. A templom egyben a királyok és királynők, valamint a nagy angol írók és költők temetkezési helye. Az első költőt, Chaucert 1400-ban temették ide. A megannyi síremlék, szarkofág közül csak I. Erzsébet királynőét és VII. Henrik királyét említjük. De felemelő érzés megállni és letejet hajtani például Shakespeare, Byron, Dickens, Kipling és más világirodalmi jelesség előtt.

Hogy kulturális zarándokutamon „teljes búcsút” nyerjek, kultúrsumjamat még alaposabban oltsam, záróráig további kiállításokat futottam végig. A Természettudományi és Földtani Múzeum a tudományok igazi tárháza. Európa sok múzeumában jártam már, de ilyen rangos intézményt még nem láttam. Ez a muzeológia iskolája, s azt hiszem, az angolok ezen a téren ópár évtizeddel előttünk járnak. Olyan szinten tudják szemléltetni a tudományokat, érzékelteni a természetben végbemenő jelenségeket, hogy a magamfajta szemlélő csak a száját tátja. Ígyébként a szó valódi értelmében él ez a múzeum, mert itt vannak naponta az angol diákok zrei, akik az egyes részlegeken kipróbálhatnak, kézbe is vehetnek bizonyos kiállított tárgyakat.

A Viktória és Albert Múzeumban is elárasztja a látogatót a gyűjtemények gazdagsága s változatossága. Felbecsülhetetlen értékű művek, ékszerek, történelmi ruhák, kincsek, búrok, más művészeti tárgyak láthatók itt. Csak győzze a szemünk.

A következő nap délelőttjét Greenwichben töltöttem. Ez néhány kilométerre van London központjától. A Temzétől nem messze, az egyik magaslaton épült a híres csillagvizsgáló, a Royal Observatori, s innen számítják a kezdő délkört, azaz a nulladik pontot. A vándor itt fél lábával a keleti, másikkal a nyugati féltekére állhat. Az observatóriumban csillagászati múzeum működik, de csodálatos innen a környező panoráma is. Előttünk a királynő pazar rezidenciáinak egyike, a szép Temze-parttal. Európa „legnemesebb folyójának” is nevezik a Temzét, testén át már a XII. században köhíd épült. Különben a szebbnél szebb hidak sokasága szeli át a folyót. Én viszont most a meder alatt épített alagúton mentem a túlsó partjára. A hosszú, csöszzerű alagútban itt-ott énekesekkel, guberáló londoniakkal is találkozhat az idegen. A folyó partján állították ki Anglia leggyorsabb teaszállító hajóját, a Cutty Sark nevű vitorlást, melyet múzeummá alakítottak.

A Tower of London (London Torony) igazi „turista attrakció”. Tulajdonképpen hatalmas erődpalota ez: nemzeti kincstár, a koronaékszerek otthona, de lőszerraktár, börtön, pénzverde is volt itt egykor. Első nagy tornyát, a Fehértornyot még Hódító Vilmos építtette magának a XI. században. Ma ebben a királyi hadsereg gazdag fegyvergyűjteményét állították ki. Mi magyarok, csak egyetlen, a mindenkori koronánkat láthatjuk, azt is nemrég kaptuk csak vissza nyugatról: az angolok valamennyi nagy királyuk, királynőjük csodálatos és értékes koronáját, kincseit fel tudják itt sorakoztatni. A Fehértorony része a Szent János-kápolna is, amely a korai normann építészet legépebb emléke. A Vérestorony a börtön szerepét töltötte be. A hagyományaikat tisztelő angolok itt a mai napig megrendezik még az alabárdos testőrség szertartását: a börtön felügyelője vörös köpenyben, Tudor-sapkában a fején, lámpással a kezében tart ilyenkor a torony felé. A testőrséget még a XIV. században alapították. A Tower területén egyébként a királynő testőrségének kiszolgált katonái, kackiás bajszú, egyenruhába öltözött öregurak kedvesen útbaigazítják a turistát, nyújtanak részletes felvilágosítást az erőd egy-egy helyéről.

Az imént látottak szomszédságában van a Tower Bridge, a több mint húsz londoni híd egyike. A főváros jellegzetessége ez is, a maga nemében egyedülálló a világon. Ezért, aki Londonban jár, nem mulaszthatja el megtekintését. 1894-ben épült neogótikus stílusban; emelőszerkezete már több mint egymilliószor „nyitotta” fel a hidat.

Az utolsó napon látottak közül először a Szent Pál Székesegyházat említem. A londoni nagy tűz után 35 évig épült a világ ötödik legnagyobb székesegyháza Sir Christopher Wren tervei szerint. Az angol történelem nagyjai közül több ismert személyiség temetkezési helye is egyben. Itt nyugszik Nelson, Wellington, Wilson elnök, a tudós Fleming, a nagy költő, Blake is.

Ez volt a színhelye Károly herceg és Diana házasságának is 1981-ben. A székesegyházat Gibbons csodálatos szobrai és James Thornhill Szent Pál életét ábrázoló nagyméretű freskói díszítik. Ezeket a 100 láb magasságban lévő Suttogó-kápolnából lehet igazán élvezni. A szentély magassága a kupolán lévő keresztig 111 méter, 85 méter magasságig, a kupola aranykarzatáig a turista is felmerészkedhet. Innen csodálatos látvány nyílik Londonra. Innen azt is láthatjuk, hogy a szemben lévő Tower panorámáját bizony mennyire el-

csúfítják az egyébként bámulatra méltó, de a képbe nem illő toronyházak. Máskülönben a kupola tetejére nyugodtan felmehet az is, akinek tériszonya van. Annyira biztonságos a kilátó, annyian vigyáznak és felügyelnek a látogatóra, hogy tényleg nem kell félnie.

Angliai utam ékessége, a látottak koronája Windsor volt. A Brit Monarchia legpompásabb jelképe ez, a királyi család leggyönyörűbb rezidenciája: pazar hely, ahol a test és a lélek nyugalmát, földi gazdagságát biztosító feltételek mind megvannak. Templom és kápolna, szebbnél-szebb lakosztályok, vízesés, parkok, nárciszokkal ékesített domboldalak, ritka növények, fák, bokrok. A Temze-parti várhegy már a XI. századtól szolgálja az uralkodókat. A London központjától mintegy 40 km-re fekvő helyen gyakran tartózkodik a királynő is: itt tölti többek közt karácsonyait és húsvétjait.

Mindazt, amit az ember egy hét alatt Londonban látott, sokáig tart elraktározni és kelőképpen feldolgozni. A mélyfúrás, az összefüggések keresése, a jelenlegi angol társadalom, a brit mentalitás és szokások jobb megértése csak azután következne: egy újabb és hosszabb út eredményeként. Ki tudja azonban, lesz-e még erre lehetőség egyáltalán az életben. Mert azt is el kell mondanunk a keserű bevezető után megintcsak fanyarul, hogy egy ilyen „kiruccanás” a magamfajta vándornak szerény számítások szerint is 40-50.000 forintjába kerül. S bizony ez körülbelül kéthavi igazgatótanári fizetés nálunk. Ilyen beosztásban ott úgy 4-5000 fontot keresnek, ami ugye testvérek közt is 200.000 korona (800.000 forint) havi fizetésnek felel meg. Ebből ők sokáig vígan élnek nálunk Szlovákiában vagy Magyarországon. De otthon sem panaszkodhatnak. Nekünk azonban meg kell fontolnunk, mire fordítjuk kevéske fontunkat angolhonban.

Bizony Közép-Kelet-Európa tarisznys vándorai vagyunk csak mi nyugaton. De legalább már mehetünk! S azért azt el kell mondanom, semmivel sem vagyunk alábbvalóak, tájékozatlanabbak, tehetségtelenebbek vagy rátermetlenebbek az ottaniaknál. Csakhát valami mégis akadályozott abban, hogy eljuthassunk az ő szintjükre. Ennek okát kellene itthon megkeresnünk!

Gelencsér János rajza

Venczel Katalin

Ady Endre és Eino Leino költői pályájáról

A komparatív vizsgálódás első feladata minden bizonnyal az, hogy indokolja a választást: mi az összehasonlítás tárgya és miért éppen az. Különösen fontos ez abban az esetben, ha tipológias analógia a megközelítés módja.

Ady Endre és Eino Leino költészetét láthatatlan szálak kötik össze. A sok meglepő és véletlenszerűnek tűnő hasonlóságra *Tuomo Lahdelma* hívta fel először a figyelmet. Életútjuk, személyiségük, pályafutásuk, politikai meggyőződésük s nem utolsó sorban jelentőségük megannyi alkalom a párhuzamba állításra.

Ha az egyezések valóban pusztán véletlenszerűségeken alapulnának, akkor az összevetés csupán irodalomtörténeti csemegének számítana. Holott a megfeleléseknek ennél jóval nagyobb a jelentőségük.

A hasonlóságok törvényszerűségeken alapulnak, s mint ilyenek túlmutatnak Ady és Leino költészetén is.

A feszültséggel, ellentmondásokkal terhes századforduló gyermekei mindketten. Lírájuk heroikus kísérlet a „Minden Egész eltörött” állapot megváltoztatására, az „eheys” (épség) visszaszerzésére. Művészetük kivételes vállalkozás: megfékezni a bomlott századot.

Szintézisre való törekvésük célja kibékíteni az egymás ellen feszülő erőket, s a kaotikussá vált világ számára feltalálni a harmóniát.

Költészetük folytonos összecsapása hitnek és hitlenségnek, egyénnek és közösségnek, múltnak és jövőnek, nembelinek és nemzetinek, tetterőnek és lemondásnak.

Végelességük oka abban rejlik, hogy hamletti sorsot vállaltak magukra: megkísérelték helyretolni a kibillent időt.

Párhuzamos vonulatok a finn és a magyar fejlődésben a századfordulón

1. A történelem analógiái.

Magyarország és Finnország politikai arculata sok hasonlóságot mutat a századfordulón. A Habsburg-magyar dualizmus, illetve az orosz–finn perszónalunió részben lehetővé teszi az állami önrendelkezést, de csak részben. Ez a kettős kötésű államalakulat kétségtelenül kaput nyit a gazdasági fejlődés előtt, erjesztve egyúttal a társadalmi változásokat is. Eme pozitívum azonban nem eliminálja azt a tényt, hogy a magyar ügyekről a Habsburg udvarban, a finnséget érintő kérdésekről pedig a cári palotában döntenek legvégül.

A perszónaluniónak, azaz az önállóság és a függés e sajátos keverékének köszönhetően a felvirradó XX. század még mindig itt találja a nemzeti problémakört, amit Európa nyugati felében már csupán muzeális értéként tartanak számon.

Az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés a vérbefojtott szabadságharc sebeit kötözte be jól-rosszul. I. Sándor cár 1809-es manifesztuma a svéd uralomnak vet véget. Magyarország számára a dualizmus bizonyos tekintetben visszalépést jelentett, önkéntes lemondást a nemzeti függetlenségről. Finnország számára az orosz cár által biztosított autonómia előrelépés a svéd beolvasztási politikához képest.

Az elnyomás éveiben (1899–1905, illetve 1908) azonban a finneknek szembe kell nézniük azzal a ténnyel, hogy a perszónalunió mint államforma még egyáltalán nem garantálja a nemzeti önállóságot.

A nyugat-európai nemzetállamok (még a frissiben egyesített Németország is) szerencsésen túljutottak azon a történelmi mérőöldkövön, amely előtt Magyarország és Finnország még mindig topogni kénytelen a XIX. század végén.

Az idő azonban megállíthatatlanul sodorja maga előtt az újabb problémákat, tekintet nélkül arra, született-e már megoldás a korábbi kérdésekre.

A XIX. század végére ismét kiéleződő konfliktust – nemzeti erők és idegen hatalom között – újabb feszültségek terhelik a századfordulón.

A hagyományos társadalom bonyolultabbá válik a gazdaságban végbemenő változások hatására. Új érdekközösségek s egyúttal új érdekellentétek születnek, felborítva a nemzet fogalmának tradicionális értelmezését. A lendületes iparosodás hatására átrajzolódik az agrártársadalom képe, s a hagyományos nemesi és paraszti réteg mellett kialakul a polgárság, valamint az ipari munkásság. Az érdekek immáron nem két pólus körül rendeződnek; az ellentétek horizontális és vertikális irányban is átszervezik a társadalmat.

A gazdasági kiszolgáltatottság, illetve a politikai hatalomból való kirekesztettség révén a parasztság és a munkásság egy érdekes csoportba tartozik. Törekvésük közös, már ami gazdasági helyzetük javítására és politikai befolyásuk növelésére irányul. Ugyanakkor áthidalhatatlan ellentét feszül e két társadalmi réteg között: a földet birtokló vagy a földtulajdon után csupán csak áhító agrárius csoport abszolút módon szembenáll a magántulajdont elvető, köztulajdont követelő szocialisztikus eszmével.

Az érdekközösségnek és érdekellentétnek hasonló kettőssége figyelhető meg a gazdasági-politikai hatalmat birtoklók oldalán is. Egyfelől azonos a céljuk: minden alulról induló demokratizálódási törekvés elfojtása a hatalom megőrzése érdekében. Másfelől ugyanez a hatalomföltés egymás ellen is fordítja a nemesi és polgári erőket.

A társadalmat feszítő konfliktusok jól érzékelhetőek a XIX. század végi ideológiák szintjén. A munkásszervezetek internacionalista eszményképével mereven szembehelyezkedik a parasztság nemzeti érzülete. A polgárság kozmopolitizmusával a nemesség patriotizmusa szegül szembe.

A magyar és a finn társadalom tehát kettéhasad a századfordulóra egy merőben új törsvonal mentén. Egyik oldalon állnak a nemzeteszmének elkötelezett történelmi osztályok, velük szemben pedig a még csak most erősödő, nem nemzeti érzelmű társadalmi csoportok.

Úgy tűnik, a gazdaság kapitalista átalakulása, valamint a polgárosodó társadalom szoros szövetségben áll az európai fejlődéssel, míg a nemesi- paraszti érdekek pusztán kerékkötői a lendületes megújulásnak. Ám a századforduló tudathasadását éppen az idézi elő, hogy a választás nem a menni vagy lemaradni pofoegyszerű alternatívája.

A válságba jutó dualista rendszer a két alapproblémát egyidejűleg tárja a nemzet elé: lesz-e nemzeti önrendelkezés és demokratikus átalakulás?

A történelem eme Janus-arcú kihívása valójában nem új sem a magyarság, sem a finnek számára. A kérdés most is az, vajon sikerül-e a belső társadalmi konfliktusokat félre téve kialakítani egy egységes érdeklfrontot az idegen hatalommal szemben.

A XIX. század első felében a nemzet ethosza volt az, amelyet mindenek fölött való, közös értéként fogadott el a nemesség és a parasztság egyaránt. Mivel a század végére a nemzet fogalma már nem öleli át az egész társadalmat, így az nem is képes maga alá gyűrni a különféle társadalmi csoportok között kialakult érdekellentéteket. Ez az eszme tehát erejét veszítette, még mielőtt szükségességét veszíthette volna.

Kétségtelen, hogy a nemzet kategóriája korábban sem volt ellentmondásmentes. A magyarság nem számolt az ország területén élő különféle etnikumokkal; a nemzetiségeket is besorolta a nemzet kategóriájába anélkül, hogy azokat valóban asszimilálni tudta volna. Magyarországon tovább nő az etnikai probléma a XIX. század folyamán, mivel az izmosodó polgárság alapján véve idegen eredetű, német, valamint zsidó származású.

A finn nemzetfogalom definiálása sem könnyebb, hisz az Östland területén élő svéd anyanyelvűek helyét is meg kellett határozni a finn etnikum testében. A nyelvi különállást hangsúlyozta a gazdasági egyenlőtlenség. A svéd nyelv és a gazdasági-politikai hatalom szorosan összetartozónak tűnt a XIX. században is. Ezek a belső feszültségek azonban mindkét esetben egy toleráns nemzetiségi politikával azonnal oldhatóak lettek volna. Ám az ellentétek nem csökkentek, hanem épp ellenkezőleg, végzetesen felerősödtek a századfordulóra. Hiszen immár nem az osztja meg a társadalmat, hogy ki tartozik bele a nemzet nagy gyűjtőfogalmába. A korszak megkerülhetetlen kérdése az, van-e még a nemzeti alapon álló értékrendnek aktualitása, s ha igen, úgy miképp lehet az egymást kizáró ideológiai ellentéteket, a társadalmat áthasító ellenszenveteket valamilyen átfogó, nagy eszme érdekében elnapolni.

A századforduló politikai csoportosulásait, összecsapásait szemlélve úgy tűnik, a XIX. század kovásza, a nemzeti identitás, nemhogy nem képes összetartani a századvégi társadalmat, hanem legfőbb vízváltatója lesz az ideológiai-politikai hovatartozásnak.

Különös figyelmet érdemel az a tény, hogy a történelem maga meg is oldja a perszonálunió államformájának, azaz az idegen hatalomnak a problémáját. Az orosz forradalom felbillenti a cári hatalmi rendszer stabilitását, s 1917-ben Finnország önálló állammá válik. Magyarország nemzeti függetlenségét a monarchia felbomlásztásával tulajdonképpen az első világháború adja vissza.

A Finnországban 1918-ban kirobbant polgárháború, valamint az 1919-es magyar tanácsköztársaság, illetve az azt követő megtorlás viszont azt mutatják, hogy a nemzeti-nemzeti megosztottság már a társadalom belső konfliktusává, méghozzá meghatározó, alapvető konfliktussá vált.

A XIX. század legfőbb kohéziós ereje a XX. században társadalmat szétvető robbanást idézett elő. Végülis a nagy politikai földindulást követő konszolidáció mindkét országban nemzeti alapon történt.

2. Az eszmetörténeti háttér egyezései.

A XIX. század legnagyobb megrázkódtatását okozta Darwin 1859-ben megjelent munkája a Fajok eredetéről. Európa ősi és univerzális kohéziós ereje, a keresztény vallás veszítette el általa évszázados tekintélyét, mérvadó szerepét, egy egész földrészre kiterjedő befolyását. A vallásos világkép egyeduralmának megszűnése világnézeti vákuumhelyzetet teremtett. Ez az eszmei felszabadulás újfajta lendületet adott a filozófiának, a művészeteknek, általában a gondolkodásnak. A megsemmisült metafizikai-etikai rendszer helyére egy érvényes, adekvát filozófiai szemléletet kellett kidolgozni.

Az új értékeket kereső és teremtő szellem azonban csakhamar megtorpanni kényszerül. A nietzschei gondolatrendszer axiómája – Isten meghalt – nemcsak a túlvilági létezés, a transzcendenciát tagadja. Istennel együtt pusztult egy illúzió is a mindenek fölött való, örökérvényű, univerzális értékrend lehetőségéről. A századforduló paradoxona tehát az, hogy él az igény és a törekvés egy általános érvényű világkép kialakítására anélkül, hogy ennek lehetőségében hinni lehetne.

Az erejét veszített keresztény világnézet megüresedett helyéért két filozófia kezd versengésbe. A közös kiindulási pontra – Isten nemlétének elfogadására – épülő két gondolatrendszer szögesen ellentmond egymásnak. A XIX. század második felének e tekintélyharcát vívó filozófiája a marxi, illetve a nietzschei világnézet.

A marxi világkép beletörődik a transzcendencia hiányába, s a természetfölötti helyett tisztelni kezdi az anyagot. A nietzschei filozófia képtelen lemondani az „értékek transzcendenciájáról”, eszményképe továbbra is az ideális marad. A materializmus valamint Nietzsche ateizmusa között feszül az ellentét: azaz anyag és szellem, valóság és eszmény, beletörődés és küzdelem fogalmi között. Nietzsche szerint a vallás szorításából felszabadult individuum immár nem istenfélelemből, hanem belső kényszernek engedve törekszik megfelelni az önmaga állí-

totta etikai kódexnek. A nietzschei filozófia tehát szigorú követelményrendszer, morális tartás a túlvilági jutalom reménye nélkül. Ez a „tragikus optimizmus” mindig a kivételesre, a nagyszerűre épít, ezért a nietzschei egyéniség szükségszerűen összeütközésbe kell hogy kerüljön a társadalommal, a tömeggel, mindazokkal, akik a középszert jelentik.

A materialista filozófia ezzel szemben nem a kivételesre épít, hanem épp az átlagosra. Eszerint az ember fogalma nem szabad akarattal rendelkező integer személyiséget, hanem biológiailag és társadalmilag determinált lényt jelent. Az individualista és a kollektív szemlélet egyik lényegi különbsége tehát, hogy míg az előző hangsúlyozza az egyén felelősségét, ez utóbbi elveti azt.

Ha van fejlődés a világban, úgy az a személyiség fejlődése, növekedése Nietzsche értelmezése szerint. A marxi filozófia szerint csupán az emberi körülmények változtathatók, azaz a fejlődés csak társadalmi síkon képzelhető el.

A materialista filozófia úgy véli, az emberek közötti különbség gazdasági, társadalmi pozíciójukból fakad, míg a nietzschei gondolatrendszer minőségi különbséget lát ember és ember között. Mindebből következik, hogy a marxista világnézet elsősorban társadalmi-politikai forradalmat hirdet, melyben a tömeg, a közösség törekszik valamilyen ideális társadalmi formáció felé. Ezzel szemben Nietzsche kihívása az egyénnek, a szubjektumnak szól; a lélek forradalma nem más, mint az individuum törekvése az ideális személyiség – mondjuk, az „emberebb ember” – felé.

Sem a nietzschei, sem a marxi filozófia nem foglalkozik immár a nemzet kategóriájával. A XIX. század első felében a nemzeteszmé, a nemzeti jegyek, sajátosságok hangsúlyozása furcsa módon éppen összefogta, egyesítette Európát, az európai szellemiséget. A század végére az általános emberit, illetve a szintén általános érvényű társadalmi megfogalmazni igyekvő filozófiák azonban élesebbre húzzák Nyugat-Európa és a perifériák kontúrját.

A nietzschei és a marxi filozófia is egyértelműen nyugat-európai jelenségek, amelyek ugyan óriási hatással vannak a közép-kelet-európai gondolkodásra, ám amelyek érintetlenül hagyják az ott meglévő sajátos problémákat. Éppen ezért az eszmetörténeti vizsgálódás semmiképp sem elégedhet meg azzal, hogy csupán a nyugat-európai eszmeáramlatok hatásait kutatja. Egyúttal fel kell térképeznie azt is, milyen sajátos, adekvát problémafelvetés és megoldási kísérlet jellemző a XIX. század végi gondolkodásra Európa perifériáin.

Maga az elnevezés is – periféria – arra utal, a másság, az eltérés geográfiai, geopolitikai meghatározottságú. Az északabbra vagy délebbre, de mindenképpen Európa határszélein fekvő területek számára örökös feladatot jelentett a centrifugális erők elleni küzdelem, azaz Európa vonzáskörében maradni a keleti befolyással szemben.

A periféria keleti-nyugati érdekek csataterévé vált a történelem folyamán. Ennek a hatalmi harcnak a következményei mind a mai napig tettenérhetőek Finnországban és Magyarországon egyaránt. Nyelvjárás, szokások, gazdasági szintkülönbség, vallás tekintetében is igen erős határvonal szeli ketté mindkét ország területét. Fegyvercsörgés és fegyvernugvás idején egyaránt ugyanaz az egzisztenciális fenyegetettség jellemezte a Kelet és Nyugat közt őrlődő etnikumok helyzetét. Tényleges vagy viszonylagos önállóságuk védelméért

kétfrontos harcot kellett vívniuk az évszázadok során. A nemzeti létért, megmaradásért való küzdelem felhajtóereje, a nemzeteszme, a nemzeti identitás, nyilvánvalóan egészen más fajsúlyú kell hogy legyen ezeken a területeken, mint például Európa nyugati részein.

A XIX. század végére (részben a romantika idején megedződött nemzeti öntudat révén) a perifériákon felerősödik az igény egy demokratikusabb európai szemléletre. A hatalmi vetélkedést sorozatosan túlélők kiszolgáltatottsága helyett a saját sorsát immár önállóan alakító nemzet válik a századforduló eszményképévé.

A Kelet visszahúzó erejét unos-untalan kivédeni igyekvő, ám Nyugathoz képest mégis mindig lemaradó, késésben lévő periféria a XX. század elején döbben rá arra, hogy a különbség nem behozhatatlan. A századforduló nagy felismerése az, hogy a gazdasági megkésetttség nem jelent automatikusan szellemi értékekben való lemaradást. A perifériák a szellemi nagykorúságért szállnak síkra a XIX-XX. század fordulóján.

A művészetek, a tudományok fejlődése révén kapcsolódhatnak a peremterületek Európa nyugati részéhez.

A kultúra egyben alapköve a nemzeti identitásnak, a Kelet és Nyugat között élő merőben egyedinek, sajátosnak, másnak. Ezt a másságot megfogalmazó, a sajátosra épülő kultúrkör immár nem a romantika nemzeteszmejének XX. századi öslelete, hanem az Európához kapcsolódás láncszeme. Eme felismerésnek megtestesülése a finn kultúra reneszánsza, valamint a magyar kulturális élet felpetzdülése a századfordulón, amikor is a művészetek egyöntetűen törekedtek a szintézisteremtésre, azaz az európainak és a nemzetinek a harmóniába ötvözésére.

A nemzeti identitást nem kell tehát elhasználni, elkopott eszmeként kidobni, hanem épp ellenkezőleg, be kell azt emelni az európai kultúrkörbe, gazdagítva általa a földrész szellemiségét.

Ady Endre és Eino Leino költői pályakezdése

A komparatív vizsgálódás lehetőségére, a két költő életművének részben törvényszerű, részben véletlenszerű egyezéseire Finnországban, mint már szó volt róla, Tuomo Lahdelma hívta fel először a figyelmet¹ „Suomalaisista lyrikoista tarjoutuu Adylle luontevaksi vertailukohdaksi Eino Leino, joka on täsmälleen Adyn aikalainen... Lähempi tarkastelu... osoittaa edelleen uusia, yllättävänkkin pitkälle meneviä yhtäläisyyksiä.” A meglepő hasonlóságra Magyarországon *Jávorszky Béla* utalt egy finn költőket bemutató fordításkötet kapcsán.²

Az egymás létezéséről feltehetően mit sem sejtő két kortárs költő közötti megfelelések megrendítőek. Mindössze néhány példát említek a sok lehetséges közül.

1. Tuomo Lahdelma : Juhdatusta Endre Adyn runouteen s.8

2. Jávorszky Béla : A finn Ady?

* Az idézetek magyar fordítását lásd a jegyzetekben.

Találhatóak hasonlóságok az életrajzi adatokban. Ady 1877-ben született, Leino 1878-ban. Mindketten az ország peremvidékéről – Érmindszentről illetve Paltamoból származtak. Ifjúkoruktól kezdődően meghatározó számukra a nagyvárosi életforma – Nagyvárad, valamint Helsinki. Mindketten szippantottak a korabeli Európa levegőjéből, Ady párizsi utazásai, Leino itáliai körútja során.

Jellemző egyezések figyelhetők meg az írói pályafutás tekintetében: a lírai termés mellett igen jelentős a publicisztikai munkásságuk. Az újságírás egyfelől a megélhetés forrása volt, másfelől azonban kiváló lehetőséget jelentett az erőteljes közéleti indíttatás, a politikai önkifejezés számára. Erre a korai politikai elkötelezettségre utal Yrjö Larmola: „Leino oli Helsinkiin tullessaan jo vannoutunut Nuoren Suomen mies, kuten hän muistelmissaan todistaa.”³

Költői életművük hasonló szerepet töltött be a hazai líra fejlődésében; Ady csakúgy első modern költője a magyar irodalomnak, mint Leino a finn lírának. Költői formanyelvüket tekintve mindketten a szimbolista stílusirányzathoz kötődnek.

Ady és Leino pályaképét vizsgálva tehát jól elkülöníthetőek esetlegességen alapuló hasonló vonások (pl. a származás), illetve korban gyökerező, szinte törvényszerű egyezések (pl. szimbolizmus). Kutatásom szempontjából ez utóbbiak bírnak nagyobb jelentőséggel.

Költészetük a századforduló európai szellemiségének tablója, tükrö a legmeghatározóbb filozófiai, politikai áramlatoknak és jellemző stílusirányzatoknak. A kor eszmei mérföldköve, Nietzsche filozófiája, sarkalatos pontja Ady és Leino művészetéről alkotott ideáljának csakúgy mint embereszményüknek. A XIX. század végén felerősödő társadalmi változások, mindenekelőtt a munkásság szervezkedése, a szocialista mozgalmak szintén hatással vannak mindkettejük költészetére. A századvég legjellemzőbb stílusirányzata, a szimbolizmus válik mindkettejük lírai kifejező eszközévé.

A sokat elemzett európaiság mellett azonban legalább olyan hangsúlyos kérdés az, hogy melyek a sajátos, a csak rájuk jellemző vonások, és melyek az európai tendenciáktól eltérő jegyek költészetükben. Ha ezeket a különös jellemzőket összevetjük, meglepő hasonlatosságokat tapasztalhatunk. Ady és Leino költészetének az európai trendektől eltérő, ám egymással mégis rokon vonásainak metszete képezi kutatásom tárgyát. Úgy vélem, ez a fajta összehasonlítás túlmutat a két költő lírai életművén. Egy ilyen irányú komparatív vizsgálat segítségével tettenérhetők mélyebb összefüggések is, elsősorban történelmi, társadalmi, geopolitikai analógiák.

Feltevésém szerint részben a finnugor – azaz a nem indoeurópai – eredetnek, részben pedig a földrajzi fekvésnek köszönhetően hasonló történelmi kihívásnak kell megfelelnie a finn és a magyar nemzetnek egyaránt. A nemzeti identitás megőrzése két nagyhatalom szorítása, kelet és nyugat malomkövei között – ez az egyik geopolitikai meghatározottság.⁴

3. Yrjö Larmola : Poliittinen Eino Leino s. 14

4. Bibó István : Válogatott tanulmányok

A másik alapvető geopolitikai tényező pedig a periféria-elmélet⁵ által megfogalmazott különbség, az európai centrumhoz képest való folytonos lemaradás.

Véleményem szerint a művészetnek, elsősorban az irodalomnak mindkét szempontot figyelembe véve különös jelentősége van ezeken a sajátos határszéleken. Egyrészt politikai virágnyelvként a nemzeti identitás kifejezője. Másfelől viszont, mivel nincs anyagi-társadalmi tényezőkhöz kötve, feltétlenül a szellemi haladás, jelen esetben az európaizálódás egyik letéteményese.

Miután a sorskérdések sem Észak-Kelet, sem Közép-Kelet-Európában nem oldódtak meg a századfordulóra, mindezen problémák egyidejűleg, összetorlódva jelentek meg a kor művészetében, így Ady és Leino költészetében is. Ezek az alapkérdések azonban nemcsak tematikailag érhetőek tetten lírájukban. Ezen ellentmondások következményének tekinthető az a különbség is, amely a szimbolista képalkotásuk ellenére elválasztja Ady és Leino költészetét a parnasszistákétól; nevezetesen a l'art pour l'art költészet helyett egy erőteljesen közéleti indíttatású líra teremtése. Erre a jellegzetes és sajátos jelenségre hívja fel a figyelmet Kai Laitinen: "Alkoi kausi, jolle Eino Leino antoi kansallisesti uusromantiikan nimem. Nimitys on vakiintunut kirjallisuudenthistorian käytöön, vaikka miltei perustellummin voitaisiin puhua kansallisesta symbolismista."⁶

A századforduló perifériájának ellentmondásából több paradoxon is következik. Például hogyan egyeztethető össze egy nietzschei alapokon álló individuum ideálja a nemzettel való közösség vállalásának az eszményével? Vagy lehet-e még egyáltalán nemzetről, azaz valami szervesen összetartozó közösségről beszélni akkor, amikor robbanásig feszülnek az ellentétek egyes társadalmi csoportok között? Egyáltalán mi a költő feladata, mi a költészet értelme ilyen viszonyok között?

Tanulmányom természetesen nem adhat választ az előbbieken felvillantott kérdésekre – ez csupán hosszabb kutatás eredménye lehet –, de remélhetőleg fel tudja vázolni azokat a főbb problémákat, amelyek Adyt és Leino egyaránt foglalkoztatták a költői indulás időszakában.

Ady esetében nyilvánvaló, hogy első két kötete, az átütő sikert jelentő Új verseket (1906) megelőző két kötet, Versek (1899) és a Még egyszer (1903) fémjelzik a lírai pályakezdet időszakát. Leino költészetében sokkal nehezebb ilyen egyértelmű határvonalat húznunk, mivel ő csodagyerekként robbant be a finn irodalmi életbe Maaliskuun lauluja (1896) című művével, és mire Ady első kötete megjelent, a huszonegyéves Leino mögött immár hat önálló kötet állt. A finn irodalomtörténészek egyöntetűen az 1902-ben napvilágot látott Kangastuksia című gyűjteményt tartják Leino első érett költői alkotásának. Ugyanakkor érzékelik a századfordulón bekövetkezett első komolyabb tematikai és formai változást. L. Onerva így jellemzi ezt a költői korszakot: „1900-luvun alussa ilmestyy häneltä kolme runoteosta... jotka merkitsevät ylimenokautta nuorukais-Leinosta miesiän-Leinoon ja samalla asteittaista nousua ja voimakasta sisäistä kasvua.”⁷ Az összehasonlítás szempontjából ezt az utóbbi határvonalat tartom célravezetőbbnek.

5. Szűcs Jenő : Vázlat Európa három történelmi régiójáról

6. Kai Laitinen : Suomen kirjallisuuden historia s.232

7. L. Onerva : Eino Leino s. 167

Tanulmányomban tehát Ady első két kötetét, illetve Leino első öt verseskötetét vizsgálom. A Tuonelan joutsen (1898) című verses dráma műfaja miatt nem tartozik szorosan vizsgálatom tárgyához.

Ezeket a műveket szemlélve feltűnő egyes fogalmak következetes használata (pl. élet, álmom), amelyek hasonló gyakorisággal jelennek meg mindkét költőnél. Mintegy önként kínálkozott az elemzés módszere, azaz ennek a sajátos fogalomhálózatnak a feltérképezése, valamint rendszerezése. A vizsgálódás során kirajzolódik előttünk egy szimmetrikus fogalomrendszer, melynek centrumában az élet áll, a két póluson pedig az individuom (művész) az élethez (valósághoz) való lehetséges viszonyulásai fedezhetőek fel, nevezetesen egy aktív illetve egy passzív attitűd. Ez a képlet mintegy bizonyítása is Lassila a századforduló művészeteszményét meghatározó megállapításnak: „Uusromanttiselle taiteelle ja kirjallisuudelle oli luonteenomaista se, että elä elämä ja taide nähtiin vastakohtaisina. Uusromanttinen näkemys johti estetiisiin, joka huipentui itsetarkoitukselliseksi koristeellisuudeksi, jossain määrin myös Eino Leinon lyriikassa.”⁸ Erre a gerinere több oppozíció is épül, pl. az éjszaka és a nappal, vagy a gyermek és a felnőtt ellentéppárok. Tanulmányom végén táblázatban ábrázolom a korai verseknek ezt a sajátos fogalmi szerkezetét, egyúttal törekedve arra, hogy a párhuzamosság mellett érzékelhető legyen a két szemléletre jellemző hangsúlykülönbség.

A korai kötetek filozófiai alapkérdése az életre, annak milyenségére, lényegére vonatkozik. A fiatal emberekre jellemző szenvedéllyel különítik el egymástól a pusztá létezés és az értékes élet fogalmait. Az ifjú léleknek ez az eszmélése szükségszerűen csalódásba torkollik, az eszményiért lelkesedő beleütközik a valóságba. A jelen nem más, mint az eszmék, a nagyszerű, az igaz hiánya, így tehát a lét silány, értéktelen. Az élet költői jelzői „rossz, piszkos, sáros”⁹, valamint „nyers, ostoba”¹⁰

A valóságot meghatározó okok is hasonló eredetűek:

„Az élet a zsidóvilág világ,
Egy hangos vásár, melynek vége nincs.
Nincs semmi tán, melynek ne volna ára,
Megvehető akármi ritka kincs...”
(Ady: Az élet)

„Ja tulilla öisillä kuulla sai*
niin paljon, niin paljon pahaa vain
ja maailman markkinarähinää –
vain harvoin ystävää.”
(Leino: Laulu metsästä)

A haszonszerzést mint a világot mozgató és rendező ésszerű elvet elfogadni – ez a kor polgárának adekvát szerepköre. Ugyanakkor ezt a princípiumot mint egyetlen lehetséges irányvonalat megkérdőjelezni – ez már a művész kötelessége. Érdemes felfigyelnünk arra a

8. Lassila : Uuden aikakauden runous s. 13

9. Ady : Divina commoedia, Nem élek én tovább, Válaszúton

10. Leino : Höyhensaaret

*A versidézetek nyersfordítását lásd a jegyzetekben.

tényre, hogy míg Leino korai verseiben él a törekvés az étellel való kibékülésre, addig Ady egy pillanatra sem hajlandó megelégedni vigaszokkal. A következő idézetben a hasonló lírai alaphelyzet ellenére is – isten a megszólított – erősen eltér egymástól a két hangvétel, a leinoi szerény köszönet és az Ady-i számonkérés.

„Sua kiitän mä Luojani armollinen,
kun annoit sa kodin hyvän,
soit äidin niin hellän ja herttaisen
ja taaton niin tarmoa syvän,
kun annoit sa myös pari ystävää
ja ne hyvää en pyydä ma enmpää,
ja annoit sa armahan isäinmaan,
jota kyntää ja rakastaa.”
(Leino: Hymyilevä Apollo)

„De darabod nem újult semmiképp,
A neve egy, a célja egy: az élet.
Rossz a darab, bocsáss meg, óh, uram!
A díszlet régi, színtelen, kopott,
A morál: jaj a jóknak, nagyoknak,
A hitványak csupán a boldogok.”
(Ady: Divina comoedia)

A korai versekből kirajzolódó alapvető konfliktus a következő fogalmak által ragadható meg: álom-valóság, eszme-realitás, remény-csalódás. Az álmoktól megfosztott valóság, az eszméket nélkülöző realitás, a csalódásba torkolló remények jelentik a két ifjú költő meg-rázó életélményeit. Arra azonban alig is találunk konkrét példát, mik ezek az álmok, eszmények, vágyak, remények. Véleményem szerint a fogalmak szándékos elvontsága a századforduló egyik traumájára irányítja a figyelmünket. Immáron nem egyes eszméken haladt túl az idő, nem bizonyos értékek veszítik el érvényüket. Az Ady és Leino által egyaránt pontosan érzékelt tragikus fordulat lényege, hogy az eszmék, az átfogó, örök értékek vannak eltűnőben.

„ja unelmat muut jos ne murtuu vaan,
niin häneen, häneen mä luotin...”
(Leino: Päivän poika)

„Míg porba hullva megsiratjuk,
Mi porba döntött – sok keserű álmunk...”
(Ady: Sorsunk)

Az álom, amely a korai versek centrális fogalma, ennek az erejét veszített ideálvilágnak a szinonímája, a költő egyéni értékvilágának metaforája. Az álom maga azonban ambivalens fogalom, hiszen egyszerre valami nagyszerűnek a megtestesülése, ugyanakkor mint a valósággal szembeni pusztá illúzió a csalódásnak is a forrása. Egyszer-egyszer felvillan Leino verseiben a lemondás, a „koravén” leszámolás ezekkel az eszményekkel, Ady két kötete pedig, néhány kivételtől eltekintve, a dezillúzió antológiája. Ám a beletörődés, a kiábrándultság hangulatát hol dacos szembeszegülés, hol fiatalos lendület, hol mártír kiállás ellensúlyozza. A valóság realitásán pozdorjává zúzott álmok visszanyerik hitelüket azáltal, hogy valaki hinni mer bennük. A költészet ereje abban rejlik, hogy képes szembefordulni a lehangelő valósággal, s így meg tudja menteni az életerejüket veszített álmokat.

„Ken uskovi toteen, ken unelmaan, –
sama se, kun täysin sa uskot vaan!”
(Leino: Hymyilevä Apollo)

„Az én hitem nem erkölcs, nem szokás,
Az én hitem csodás, nagy álmódás...
Az én hitem új földre nyit kaput,
Az én hitem pusztítani, ölni tud.”
(Ady: Témák)

Az álom fogalma magába itta az eszme konnotációját is, mintegy még messzebb sodorva ezáltal az ideálokat a megvalósulás lehetőségétől.

A nembeli lét értékeiről lemondani nem tudó, ám annak esélyeiben hinni nem képes lélek nietzschei konfliktusa áll előttünk a korai kötetek problémájaként.

„Hajónkat szélvész, vihar összetépi,
De egy zord erő küzdelemre készti.
Bolyongunk, égünk lelkesedve, vágyva,
Nincs egy reményünk, mely valóra válna...”
(Ady: Sorsunk)

„Miks ihmiset tahtoa, taistella
ja koittaa korkealle?
Me olemme kaikki vain lapsia
ja murrumme murheen alle.”
(Leino: Höyhensaaret)

A szürke valóságba értékeket álmodni tudó, ugyanakkor az éleslátás keserűségével birkózó egyéniség, a silány léttel szembeforduló, ám ennek a szembenállásnak a céltalanságát is átérző személyiség nem mindennapi jellem. Az ifjúkori identitáskeresésen, valamint a lírai műnem kötelező szubjektivitásán túlmenően a korai kötetekben jól érzékelhető az individuum nietzschei ars poeticaja. Dacos önértéktudat, illetve narcisztikus büszkeség süit át a következő sorokon:

„Ne käskevät mun muka säästelemään,
ne neuvovat nöyrää mieltä
mut tuhlata tahdon ma tunteitani
ja soitella sotien kieltä.”
(Leino: Laulajapoika)

„Megleltem az igaz világot,
Megleltem az én dölyfös énem,
Megleltem, ami visszaadja,
Amit az élet elragadt:
Annyi szenny közt a legtisztábbat:
Ím, megtaláltam magamat!”
(Ady: Még egyszer)

A századfordulón olyannyira jellemző értékválságra, az „értékek egzisztencializmusára” születő lírai reakció az individuum személyes értékrendjének határozott, erőteljes körvonalazása. Az egyéniség erős kontúrja kétségtelenül elválasztja az individuumot a körülvevő masszától, ám az Ady-i vagy e leinói különállás nem öncélú arisztokratizmus. A valóságnak hadat üzenő költő nem önmaga boldogságát, hanem valami alapvetően közösségi eredetű érdeket tart a szeme előtt. Erre az elhivatottságra hívja fel a figyelmet Tuomo Lahdelma: „Adyn varhaisessa lyriikassa nähdään vapahtamisen ongelma hyvin samankaltaisena kuin kauden publisistiikassa. Yksilön vapahtaminen ja yhteisön vapahtaminen

erottuvat siinä kokonaan eri ratkaisun vaativiksi asioiksi. Yhteisön vapahduksen nähdään perustuvan yksilön kärsimyksen.”¹¹

A költészet predestinációja nem feltétlenül istentől való elrendelés, hol „zord erő”, hol „örök végzet”¹² a transzcendens hatalom Ady képeiben – de így vagy úgy, mindenféleképpen a gyötrődést és a pusztulást jelölik ki a költő útjául. Leino számára a költő sorsa nem elsősorban a szenvedés. A pusztulás talán költői mivoltának lehetséges következménye, de semmiképp sem lényege. Míg Ady költői énjét a messiási szerepkörrel azonosítja, addig Leino a prédikáló-tanító Jézust tekinti a lírikus adekvát hivatásának. Ady ugyan mereven elkülönül a tömegetől, ám ezt az elszigetelődést sokkal inkább az otthontalanság szomorúsága jellemzi, semmint a dölyfös elutasítás. Ez a magányosság is elrendeltetett számára csakúgy, mint messiási sorsa. Részben Leino is kívül áll a tömegen, de nem attól elidegenült testként, hanem mint a jövőbe látó s a közösség vezetését magára vállaló próféta.

Megállapíthatjuk tehát, hogy egy élni érdemtelen élet megváltható a nágyszerűt, a kivételest hordozó álmok nevében a korai versek tanúsága szerint. Fel kell figyelniük azonban arra, hogy az álom fogalma nem minden esetben hordozza a nemesebb eszmeiség, az ideális lét jelentését.

„Oi unessa murheet ne unhoittuu
ja rauhaton rauhan saapi,
oi, unessa vankikin vapautuu,
sen kahlehet katkeapi...”
(Leino: Höyhensaaret)

„A múltnak álma száll meg akkor,
A múlt és az emlékezet...
Csak pillanatnyi édes álom:
A visszatévedt ifjúság!”
(Ady: A múltért)

A korai kötetek álomfogalmának másik fontos konnotációja az illúzióvilág. Ez már nem kihívás, feladat, hanem menekülési lehetőség a létező pusztító, lelket ölő valóságból a szépségnek nem létező, ám zavartalan birodalmába. De ahogy a heroikus küzdelem mellett ott állt a hiábavalóság elbizonytalanító kérdőjele, ugyanúgy jelenik meg ezen az oldalon az álmodozás varázsa mellett a hazugság kiábrándító tudata.

„Mitä siitä, jos valhetta onkin ne vaan
ja kestä ei päivän terää!
Me uinumme siksi kuin valveutaan
ja vaivat ne jällehen herää!”
(Leino: Höyhensaaret)

Ady nem képes Leino módján elmerülni egy ilyen léttelen álmvilágban. Az ő verseiben megjelenik egy, az ábrándoknál ellenállhatatlanabb hatalom: a mámor.

11: Tuomo Lahdelma : Vapahtajaa etsimässä s.85

12. Ady : Sorsunk, Sirasson meg

„De volt a világon megváltó mámor,
Volt butító szesz, parányi sátor,
Hol mámoros fej kópárnát kapott,
Hol elbutultak felséges agyok...”
(Ady: Áldomás)

Ez az álom-mámor örömet hazudik az örömtelenségbe, nyugalmat a zaklatottságba, hitet a székesziszbe, kiábrándultságba.

A Leino álmvilágában megtestesülő boldogságképpel egyenesen szembeállítható Ady mámorának végzetszerű pusztítása.

„Toi valhe voiton mun sydämehen.
Siis uskon ma valheeseen
ja suljen jällehen silmät kiin –
taas onneni näen mä niin.”
(Leino: Laulu metsästä)

„Csodás fejük oly rémes lázban égett,
Mihez jeget nem adhatott az élet,
Szemük olyan kegyetlen tisztán látott,
Hogy pokolnak látták meg a világot
S kik rátermettek messiási sorsra
Belefűtnek mámorba, alkoholba.”
(Ady: Áldomás)

Úgy is fogalmazhatnánk, hogy Leino költő-prófétája vagy meggyőzi a világot, vagy elmenekül a maga álomszigetére; ellenben Ady költő-messiása vagy megváltja a valóságot vagy ha nem, úgy a valóság roppantja össze őt. Kétségtelenül az Ady-féle látásmód sokkal tragikusabb a leinoi szemléletnél. A különbség gyökerezhet a kétféle lelki alkatban, a relatív korszakban, de részben feltétlenül összefügg a finn és a magyar irodalom fázis-különbségével (újromantika, dekadencia). „Poikkeavaa suomalaista kehitystä on se, että nämä – merkkillisesti solmiutuneet – optimismin sävyt, toiveet ja ideaalit säilyivät vuosisadan taitteeseen asti. Muualla Euroopassa elettiin jo >fin de siècle<, illusioiden sammumisen tunnelmissa.”¹³

A nagy álmodók eljegyezték magukat az éjszakával. Ady az „Éjimádó”, Leino pedig „istuja pitkän illan”.¹⁴ Ezek az éjszakák a teremtés, az alkotás ihletett órái. Mindemellett az éjjel szorongásokat, magányos félelmeket is szül.

„Hideg, sötét éj van; itt ülök szobámban
Kihült, fásult szívvel, búsan, egyedül...”
(Ady: Egyedül)

„Ne saapuvat, aavehet yölliset,
ne tunnontuskat ja pimeydet...”
(Leino: Laulu metsästä)

13. Annamari Sarajas : Viimeiset romantikot s. 112

14. Leino : Höyhänsaaret

Az éjszaka sötétjébe belehasít a ragyogó fény („päivän terä”¹⁵), hol jótékonyan megkönnyebbülést, feloldódást hozva magával, hol álmaiból felriasztva, elvakítva a költőt. Részben kíméletlenül megvilágítja a világot, másrészt a mámoros ábrándvilág ellenpontjaként eszméknek, hiteknek is hordozója a fény. Mivel Ady korai verseiben a hangsúly az illúzióvesztésre tevődik, szemben a leinói lelkesedéssel, a napsugarak csak a múltból világítanak elő („Az a világ, amit éltem/ Ifjúkori tündérfényben...”¹⁶), míg Leino költeményeiben a fénysugarak a jövőbe hatolnak bele („paistaos armahin aurinko/ hellitä hempeä huomen!”¹⁷).

A napszakokon kívül még egy fogalomkör van, amely a korai versek fogalomhálózatának szerves része: ez pedig az életkorok hármas tagolódása, azaz a gyerek, az ifjú és a felnőtt kor. Az életkorokhoz kapcsolódó meghatározó jegyek egyeznek Ady és Leino megfogalmazásaiban. Az ifjúság a hiték és álmok, a felnőttiség viszont már az illúzióvesztés időszaka.

„De néha mégis oly jó volna égni!...
Lángolni, mint kölyök-koromban
És miként akkor: bízni és remélni...”
(Ady: Kihülve)

„taas uskoa itsensä rikkahaks
ja maailman suureks ja avaraks –
voi, kuinka se sentään on ihanaa,
kun sen nuorena uskoa saa!”
(Leino: Höyhensaaret)

A két költő lírai attitűdjére jellemző az a különbség, hogy Leinonak tudomása van arról, ezt az ifjúságot hamarosan kiábrándító felnőttiség követi, Adynak pedig emlékképei vannak arról, hogy ezt a felnőttkort csodálatos ifjúság előzte meg. Az, ami a lendülettel teli fiatalt felnőtté érleli, az maga a valóság illúziótlansága. Ez a valóság már egy-egy pillanatra az ifjú Leinot is megtorpanni kényszerítette:

„Kun muistelen, kuinka ma kerjännyt
olen koirana lempeä täällä,
miten rikasten portailla pyydellyt
olen tuiskulla, tuulisäällä...”
(Leino: Höyhensaaret)

Ám az ifjúság csodája épp a gyors talpraállásban, az újra nekilendülésben, a tényekre fittyet hányó újjászülető hit erejében rejlik.

Ha fel is bukkannak Ady verseiben emlékképei a messzesodródott ifjúságnak, nála már a felnőtté válás megszenvedése a legmeghatározóbb életélmény. Arra viszont fel kell figyelniünk, hogy Ady képeiben a felnőttiség fogalmához szervesen hozzátartozik a betegség képzete is.

15. Leino : Höyhensaaret

16. Ady : Válasz

17. Leino : Kevätlaulu

„Beteg vagyok, az élet megtört,
Anyám.”
(Ady: Itthon)

Illetve a betegség szinonímájával találkozunk igen gyakran: „örület, váz, rom, élőhalott”¹⁸. Ady számára a felnőtté válás nem a társadalomba való beilleszkedést, hanem épp az attól való elidegenedést idézte elő. Ha ez az elszigetelődő céltalanság nem is a saját életét kormányzó ember aktivitása, azért minden látszólagos erőtlensége ellenére is imponáló az a konokság, amellyel ragaszkodik önmagához; mintegy átmentve azt az ént, aki az Új versekben már esztétikai elvárásokat el nem ismerve merészen és indulatosan halad a maga útján feltartóztathatatlanul.

A gyermekkor motívuma valójában Leinonál a gyakoribb s így a feltűnőbb.

„Oi, muistatko vielä sen virren,
jota lapsena laulettiin,
kun yö liki ikkunan liikkui –
se virsi viihdytti niin!”
(Leino: Hämärissä 12.)

Furesa módon a gyermek képe Adynál is a vallásos áhitattal összefonódva jelenik meg.

„De jó volna játszadozó
Gyermek lenni.
Igaz hittel, gyermekszívvél
A világgal
Kibékülni...”
(Ady: Karácsony)

Leino és Ady számára egyaránt a gyermekkor az egyetlen olyan állapot, melyben a kételkedések nélküli hit boldog harmóniája először és utoljára tettenérhető. Összefoglalva tehát az életkorok jellemzőit, a gyermeki lét az érintetlen belső harmónia, az ifjúság a kétségeket hittel és daccal lebíró idealizmus, a felnőtt mivolt pedig a hitelenség ellenére is álmaikat őrző lélek jelképei.

Végezetül pillantsunk végig az előbbieken elemzett fogalmak táblázatba foglalt rendszerén! Különbséget csupán az arányokban, a hangsúlyokban találunk; lényegüket tekintve a korai versek kérdésfeltevésői megegyeznek.

18. Ady : Egyedül, Válasz, Temetetlenül

Ady és Leino köteteinek fogalomtáblázata

ÁLOM		VALÓSÁG		ÁLOM
ESZME		ÉLET		MÁMOR
	CSALÓDÁS		VIGASZ	
	KÜZDELEM		MENEKÜLÉS	
	AKTIVITÁS		PASSZIVITÁS	
	KÖZÖSSÉG		MAGÁNY	
IFJÚ		FELNŐTT		GYEREK
	NAPPAL		ÉJSZAKA	

Leino hangsúlyos fogalmai

Ady hangsúlyos fogalmai

A szinte mértani szimmetriával kirajzolódó ellentéteket, a fogalmak ambivalens jelenségeit a költészet ötvözi egybe. A lírikus az, aki képes végletekben gondolkodni úgy, hogy közben a hatalmas ellentéteket sajátos szintézisbe foglalja össze. A hangsúlykülönbségeket tekintve megállapíthatjuk, hogy a pályakezdést követő szakasz ellentétes irányú változást eredményez a két költő lírájában: Ady felhagy a világfájdalmas önsanyargatással, a közönség felé fordul. Leino pedig megtorpan, ifjú lendülete megtörik, a századfordulón megjelenő köteteinek alaphangulata a dezillúzióé lesz.

Jegyzetek

A versidézetek nyersfordításai:

254.o.

Az éjszakai tűznél hallhattunk
annyi rosszat
s a világ zaját –
s csak ritkán egy barát.

255.o.

Neked köszönöm, irgalmas teremtmény,
hogy otthont adtál,
anyát, gyöngédet és kedveset
apát, oly erélyeset,

hogy adtál néhány barátot is,
akik jók, nem kérek többet,
adtál drága hazát,
amit művelni és szeretni lehet.

255.o.

ha minden álmom össze is törik,
csak benne, benne bízom...

256.o.

Van, ki a valóságban hisz, van, ki az álmokban –
mindegy az, csak igazán higgy!

256.o.

Miért akar és küzd minden ember,
mért törekszik magasba?
Úgyis valamennyien gyermekek vagyunk csak
és összetörünk a gondok alatt.

256.o.

Ezek azt parancsolták, hogy kísérjem őket,
alázatot tanácsolnak nekem,
de én el akarom pazarolni az érzéseimet,
meg háborúk húrjain játszani.

257.o.

Óh, az álom feledteti a gondokat
és a nyughatatlan nyugalomra lel,
óh, álmodva a rab is felszabadul,
bilincsei széttörnek.

257.o.

Na és, ha mind csak hazugság,
és nem állja ki a napfény élet!
mi addig álmodunk, míg fel nem ébredünk,
meddig a bajok újra fel nem kelnek velünk.

258.o.

A hazugság győzött a szívemen.
Hát hiszek akkor a hazugságban

és behúnyom a szemem,
így újra látom a boldogságomat.

258.o.

Megérkeznek az éjszaka kísértetei,
az érzés szenvedései és a sötétségek...

259.o.

még egyszer önmagát gazdagnak vélni,
a világot pedig nagynak és tágasnak –
ó, milyen nagyszerű mégis,
mikor mindezt fiatalon hinni szabad

259.o.

Emlékszem, hogyan koldultam
kutyaként itt a szeretetet,
hogyan könyörögtem a gazdagok lépcsőin
hófúvásban, szélviharban...

260.o.

Ó, emlékszel-e még arra a zsolttarra,
amit gyerekként énekeltünk,
mikor az éjjel az ablakon át járt-kelt,
az a zsolttár úgy elringatott!

A lábjegyzetek idézeteinek fordításai: 1. A finn lírikusok közül Adyval Eino Leino állítható párhuzamba, aki pontosan kortársa is volt... A közelebbi vizsgálódás új és meglepően sokrétű egyezést mutat ki. 3. Amikor Leino Helsinkibe érkezett, már elkötelezett Ifjú Finn volt, ahogy ő maga utal rá a visszaemlékezéseiben. 6. Új korszak kezdődött, melyet Eino Leino nevezett el nemzeti újromantikának. Ez az elnevezés elfogadott lett az irodalomtörténet szóhasználatában, holott joggal beszélhetnénk nemzeti szimbolizmusról. 7. Az 1900-as évek kezdetén három kötete jelenik meg, melyek egyaránt fémjelzik az átmenetet az ifjú Leino és a férfikorabeli Leino között, valamint az erőteljes és fokozatos belső növekedést. 8. Az újromantikus művészetelfogás jellemzője, hogy élet és művészet szembenállnak egymással. Az újromantikus művészetszemlélet vezetett el az esztéticizmushoz, mely az öncélú szépségben csúcsosodott ki, s amely vonás bizonyos mértékben Leino költészetére is érvényes. 11. Ady korai költészetében a megváltás problémáját hasonlóképpen látja, mint publicisztikájában. Az egyén ill. a közösség megszabadítása két teljesen külön megoldást követelnek. A közösség megváltása az egyén szenvedésén alapul. 13. A finn fejlődés sajátossága, hogy ezek a jellemző módon összefonódott optimista árnyalatok, remények és ideálok megőrződtek egészen a századfordulóig. Európa más részein már a „fin de siècle”, az ellobbant illúziók hangulatában éltek. 14. „hosszú esték üldögélője”

Felhasznált irodalom: Bibó István: Válogatott tanulmányok, Magvető 1986-1990; Jávorszky Béla: A finn Ady? 1978; Tuomo Lahdelma: Vapahtajaa etsimassa Evankeliumit Endre Adyn lyriikan subtektstina vuoteen 1908, Jyväskylä 1986; Kai Laitinen: Suomen kirjallisuuden historia, Otava 1990; Pertti Lassila: Uuden aikakauden runous Ekspressionistinen tematiikka 1910-ja 1920-luvun suomenkielisessa lyriikassa, Otava 1987; L. Onerva: Eino Leino, Otava 1979; Szűcs Jenő: Vázlat Európa három történelmi régiójáról, Tört. Szle. 24. 1981.3.

(A tanulmány része az Ady és Leino költészetét kutató liszenciátusi munkának.)

A
Z

I
N
D
O
N
É
Z

a mongol inkubátor

Befűt és azt mondja: befőtt.
Ijedelem fog el. Lefog.
Arcát fordítva mosolyog. Én gomolyos.
Letakarom a számlát. A szám lát.
Megágyaz és lefekszik. Gyí, a szikre fel!
Felülök s fülelek. Ő füvem legeli s fülemülél.
Hullámszik és sikolt. Majdnem kiolt.
Öldöklő fészek. Melllepel. Sugárzó magommal ellepem.
Odáig vagyunk. A halálig halunk. Eddig élünk.
Aztán iszapszibillai pillanatban sután evickélünk.

L
Ö
V
É
S
Z
Á
R
O
K

a holland földönfutó

Csak állt az ablakokra néző ablakban
homlokáról elsímítva egy üveggalamb
röptének napbamártott árnyát

beesteledett mire megfordult
robbanásra kész hozsannázó tükör
és mindentlátó hátával emlékeztette
az egyetlen hópehelyre a megbomlott teliholdat

majd gyöngéden széttárta lábait
hagyta hogy foncsorozott labirintusában
eltévedjen és hazataláljon
a fehér holló a feketepiros levéllel

az orosz légyott

utcán és véletlenül
a keze előreleendő
így ér haza
a szobában dohányfüst és tavasz
tartósított oázis
szavatolt mélabú
az elázott hegedű
a sarokban térdepel
és szimfóniázik

A

Z

I

N

D

O

N

É

Z

L

Ö

V

É

a francia nyolcas

Minden követ megmozgat könnyű álma van
a pír előnti arcát egy alakot beilleszt az egészbe
a kő álmához illeszt arcát egy alakká mozgó egész
minden könnyű pír előnt a van
van egészé illesztett álmokópír
egy alakot könnyűvé mozdít s előnti arcát a minden
arccá álmodja a kő s előnti könnyű pírral
van alakká illesztett mozdulat ha minden egész

S

Z

Á

R

O

K

Mészöly Dezső

Emlékbeszéd – papírra téve

(Madách Imréről)

Hölgyeim és Uraim, kedves Hallgatóim!

Talán így is mondhatom: kedves BARÁTAIM! Hiszen mindnyájan, akik Madáchnak nem csak tisztelői, hanem hűséges, magános olvasói is vagyunk: barátok lehetünk...

*Erős meggyőződésem az, hogy a lángelmével négyszemközt kell találkozni. Ezért is húzódoztam eleinte attól, hogy itt emlékbeszédet tartsak, népes gyülekezet előtt, ünnepélyes keretek között. Mert ilyenkor – kivált, ha a beszéd kívánatos időtartama is megsza-
batik – könnyen rácsúszik a szónok a szokványos közhelyek lejtőjére. Félek, én se tudnám elkerülni ezt, ha szónokolnék. Kérem hát, ne szónoklatot várjanak itt tőlem. Megpróbálok inkább beszámolni Madáchcsal való négyszemközti találkozásaimról.*

Először is hadd olvassam föl egy négysoros epigrammáját. Címe: A szabadságháború. (Látni fogjuk majd, milyen fontos itt a cím!)

*Mint villámlás valál, fényes, rövid,
Nem tudni honnan, nem tudni hová,
Azt sem tudnók, voltál-e igazán,
Ha a rom, mit hagyál, nem mondaná.*

A magyar irodalomnak talán legkeserűbb négy sora ez. Mi marad nekünk magyaroknak a szabadságháború után? A rom.

Senki oly nagy okkal és joggal nem írhatott le ilyen keserű sorokat, mint Madách. Eszembe jut most, amit Babits írt órála... nem erről a négysorosáról, hanem főművéről, Az ember tragédiájáról mondja, hogy a költő kétségbeesett, kiábrándult filozófiájának köntösébe a tulajdon vérző életét takarta. Úgy érzem, hogy amit Babits a Tragédiáról mond, az Madáchnak szinte minden művére áll. Versei is sebre tett kötések. S míg olvasuk őket, azt érezzük: átvérzik a kötés! Ilyen „átvérzett kötés” döbönt meg bennünket az imént idézett epigramma, „A szabadságháború” olvastán is.

Sokszor megírták már – de sokszor el is felejtjük –, hogy a magyar szabadságharc levereése valóságos családirtást rendezett a Madách-nemzetiségben. Tudjuk, hogy a költő testvéröccse, Madách Pál futárszolgálat közben halt meg a harcok idején. Másik öccsének, Madách Károlynak apósát a rémuralom idején kivégezteti Haynau. Volt egy Mária nevű testvére is Madáchnak: őt a harcok után, menekülőben, honvédtiszt férjével és kisfiával együtt román parasztok felkoncolták. Maga Madách Imre börtönbe került Kossuth titkárának bujtatása miatt, s míg raboskodott, felesége megcsalta, családi élete felbomlott... Folytassam?... Ismert dolgokat ismételtem itt, de talán nem fölösleges olykor az ilyen ismétlés...

Hogy mi indított most mind ennek fölidézésére? Az, hogy négyszemközti találkozásom Madáchcsal szorosan kapcsolódik a Szabadságháború címen ismert epigrammához.

1956 decemberében, a vérbefojtott felkelést követő gyászos időkben, az Üllői út felé jártam. Ez volt Pest legsérültebb része. Lakóházakat, egész házsorokat rommá lőtt ott a szovjet nehéztüzérség. Arra barangolva észrevettem, hogy ott nézelődik valaki, kezében fényképezőgéppel. Fotóriporter vagy újságíró lehetett? Nem tudom, nem ismertem. De azt láttam, hogy hozzá lép valahonnan egy ör – úgynevezett "munkásör" – s nyomatékosan figyelmezteti: itt tilos a fényképezés!... Nem volt szabad megörökíteni azokat a beszédes romokat.

A sors úgy akarta, hogy nekem épp azokban a napokban egy Madáchról szóló felolvasásra kellett készülnöm. Este, olvasás, jegyzetelés közben tekintetem épp az imént említett epigrammára esett, „A szabadságháború”-ra. Nagyon belém vésődött akkor a keserű záradék:

Azt sem tudnók, voltál-e igazán?

Ha a rom, mit hagyál, nem mondaná.

Soha olyan fogékony lélekkel nem olvastam Madáchot, mint a következő álmatlan éjszakán.

Akkor találtam rá egy másik szíven ütő versére is, a PEREAT-ra (Hadd mondok azok számára, akik nem tanultak latint, hogy ez a szó: pereat – a VIVAT ellen- párja; VIVAT: éljen! PEREAT: vesszen!) Ez a Pereat olyan verse Madáchnak, amely eszünkbe juttatja főművét, Az ember tragédiáját. Miért? Ki fog derülni az utolsó strófából. De hadd idézzem az egész költeményt!

PEREAT

Soká hivénk mindég hiába
S megint csak hittünk, bár a hit
Mindannyiszor hiú lidércként
Sárban hagyott, hínárba vitt.
El hát a hitel, félre véle!
Fel, fel, kiáltjuk: pereat
Szívünkben úgy, miként ez a bor –
S vágjuk falhoz a poharat!

Soká szerettünk mindhiába.
 Mi áldozánk, más élvezett,
 Hej, aki gyűlöl, nem csalódik,
 S nem fosztja meg a szeretet.
 El hát a szeretettel végre!
 Fel, fel, kiáltjuk: pereat
 Szívünkben úgy, miként ez a bor –
 S vágjuk földhöz a poharat!

Rég kábít a remény csilláma,
 Míg szívünk vére folydogál,
 Kétségbesetten jól tudom, hogy
 Régen kiszenvedt volna már.
 El hát, el a reménnyel végre!
 Fel, fel, kiáltjuk: pereat
 Szívünkben úgy, miként ez a bor –
 S vágjuk földhöz a poharat!

És mégis hogyha elvesz a hit,
 El a remény és szeretet,
 S helyete kétely, gyűlölet, meg
 Kétségbesés foglal helyet:
 Akkor mi is, s véliük min a szív
 Höbb vágya függ – mind pereat,
 S mint hogyha elfogy a nemes bor,
 Vágjuk falhoz a poharat.

„És mégis” – nagyon súlyos ez a MÉGIS az utolsó strófa elején! Nem tudom, felolvasásom tudta-e éreztetni a meghökkentő és igen-igen jellemző fordulatot?... Ez az „És mégis”: Madách bölcséletének leglényege! Mennyi okunk volna, hogy „földhöz vágjuk a poharat”... Hitnek, reménynek, szeretetnek mi értelme olyan tapasztalatok után, melyek végzetesen megráztak, leterítettek?...

És mégis... Folytassam?... Megkíséreljem eldadogni prózában, amü Madách verse kitörölhetetlenül vés belénk? A MÉGIS ennek a versnek kulcsszava. S Az ember tragédiájának végső kicsengése is ez.

A ráció, a hideg ész könyörtelen végkövetkeztetését megszólaltató Lucifer meggyözi az embert, hogy az életet nem érdemes folytatni. Az emberi történelmen végig vezérlő vízió után még az a „tátongó mélység” is vonzóbb Ádám előtt. De az öngyilkosságra kész férfi minden számítását áthúzza Éva szava: „Anyának érzem, ó Ádám, magam.”

Eszembe jut itt Szerb Antal észrevétele: „Amennyiben a mű a férfi tragédiája, ugyanakkor a nő triumfusa is... Ádám a világos, építő öntudat, amely magas célokra tör, s ha célját nem tudja elérni, összeomlik. Éva a homályos, ősi ösztön, a természet szava az emberben, amely semmi mást nem akar, mint élni, és dacol a szellem minden erejével.”

Felvillan bennem Ady sora: „Az élet él és élni akar”... S még régebből Vörösmarty szava, a GONDOLATOK A KÖNYVTÁRBAN végén, a kétségbeesés szakadékaiból fel-törő: „És mégis, mégis fáradozni kell”... Igen, ez az életérzés jellemzi végzetesen legnagyobb klasszikusaink és modern költőink gondolati líráját. Egész irodalmunk és történel-münk tele van szörnyű hullámvölgyekből kiemelkedő „és mégis”-ekkel.

Hadd olvassak föl befejezésül még egy elgondolkoztató passzust Szerb Antal Ma-gyar irodalomtörténetéből.

„Ily módon Madách életfilozófiája ugyanaz az ÉS MÉGIS gondolkozás, melyet Zrínyiben fedeztünk fel először, Vörösmarty Csongor és Tündéjében és GONDOLATOK A KÖNYVTÁRBAN-jában látunk teljes költői kifejlődésében, és most Madáchnál jele-nik meg, mint burkolt filozófiai gondolat, hogy majdan Ady Endrében lírai világnézetté szélesedjék. AZ ÉS MÉGIS : bizalom az irracionális életösztönökben, amelyek a végső órán kitörnek a lélek mélységeiből, megcáfolják a legvilágosabb logikát, utat találnak az úttalanban, és megmentik az embert és a nemzetet. Legnagyobbjainknak ez az életböl-csessége a magyar EIDOS legsajátabb filozófiai mondanivalója. Ez is összefügg a magyar finitizmussal: lelki alapja az az érzés, hogy bármi csapások érnek kint a való-ságban, kívül a gyepűn, van valahol, bent, a magyar lélek mélyén, valami megközelít-heetlen, körülhatárolt, független terület, ahol a magyart nem győzhetik le a szünet nélkül sújtó századok.”

Akár egyetért valaki Szerb Antal szemléletével, akár nem, egy bizonyos: kevés olyan szívenütő lapja van a magyar prózának, mint ez.

S ha meggondolom, hogy olyan ember írta, akit irózatatos körülmények közt öltek meg a magyar történelem mélypontján... bizony, olyan keserűség mar belém, amelyből másba nem menekülhetek, csak a Madách-i szóba: „És mégis...”

Legyen ez a szó megemlékezésünk záróköve.

Köszönöm, hogy meghallgattak.

(Elhangzott az 1995-ös Madách-ünnepségen Balassagyarmaton.)

Tarjányi Eszter

Madách, évről évre

A Madách Irodalmi Társaság bemutatkozása és az első két Madách-szimpozium eseményei

Az írók úgy hiszik, hogy mindenki ismeri azt, amit leírtak, tettek, sőt gondoltak, legalább annyira mint ők, de talán még jobban. Alátámasztva ezt a tényt a századforduló neves költőjéről, A Hét alapítójáról, Kiss Józsefről maradt fenn egy anekdota. Kiss József vonaton utazott, amikor a fülkéjébe három katonatiszt lépett be, akik nem törődve vele, elkezdtek fesztelenül beszélgetni. A költőt bosszantotta a semmibevevés, amit annak tulajdonított, hogy nem ismerték fel. Elgondolta, milyen hatásos jelenet lenne, ha leleplezné magát. Hogy elcsodálkoznának és örülnének. Ezért így szólt:

– Az urak, ugye nem tudják, kivel utaznak?

A tiszték meglepve néztek rá, aztán tanácstalanul egymásra. Egyikük vállat vont, a másikuk azt kérdezte:

– Nem értem, mit nem tudunk?

– Hogy ki vagyok.

– Vagy úgy? ...Hát kihez van szerencsénk?

– Hja azt ki kell találni! – mondta az öregúr nevetve. De majd segíték. Kis hatáskeltő szünetet tartott, aztán elkezdte legjobbnak tartott költeményeinek a címét sorolni.

– *Simon Judit* – és várakozóan nézett a tisztekre, de azok csak rázták a fejüket, jelezve, hogy nem ismernek ilyen nevű hölgyet.

– *Roboz Ágnes* – folytatta a költő. A tiszték el sem tudták képzelni ki lehet ez a kis öreg, aki ismeretlen nőket emleget.

Kiss József kezdte a türelmét veszteni és kivágta a harmadik címet is:

– *Ágnes kisasszony*. – Úgy vélte erre már lehetetlen ki nem találni, hogy kicsoda. És csakugyan! Az egyik tiszt a homlokára csapott, érezve, hogy világosság gyúlt ott és diadallal kiáltotta:

– Tudom már! Persze, hogy tudom! Maga a szolnoki kuplerájos.

Nem szeretnék ebbe a hibába esni, ezért inkább ismeretlenként, röviden ismertetném a két szimpózium eseményeit.

1993-ban Szügyön rendeztük az első Madách Szimpóziumot. Többes szám első személyt használtam, de valójában *Andor Csaba* érdeme az egész, hiszen a Madách Irodalmi Társaság csak 1994 októberében, a második szimpózium nyitányaként alakult meg. Az első szimpózium színvonalát mutatja, hogy már előtte két tanulmány megjelent. *Horváth Károlyé* az Itkban, *Zólyomi Józsefé* a Palócföldben, a szimpózium után pedig az előadások közül három rövidesen napvilágot látott a Palócföldben. *Benes Istvánnéé*, *Kozma Dezsőé* és az enyém.

Ez az első találkozó számos tanulsággal szolgált, mind a szervezést, mind Madáchot illetően. Főleg azzal, hogy nem szabad ilyen későn, 6 órakor kezdeni az előadásokat... Madách vonatkozásában azonban a szimpózium mindenképpen gazdagította tudásunkat. A grafológus *Benes Istvánné* előadása felfedezéserejű volt és bizonyította, hogy milyen érdekes lehet más területekkel foglalkozó tudósok bevonása a Madách-kutatásba. Hasonló élménnyel gazdagított *Fehér József András* felszólalása, aki jungiánus pszichológus szerepében vizsgálta a Tragédiát. *Kozma Dezső* előadása – az erdélyi Madách értelmezésekről – pedig Madách Imre életművének befogadástörténeti adalékaival járulhat hozzá egy átfogó és később megírandó Madách befogadástörténetnek, kultusztörténetnek. *Kozma Dezső* tanulmánya a második szimpóziumon előadottal egyetemben egy, Madách erdélyi utóéletét feltáró monográfia körvonalait sejteti. *Bene Kálmán*, *Georg Büchner Danton halála* és a *Tragédia* párizsi színét hasonlította össze. Annak ellenére, hogy minden valószínűség szerint Madách nem ismerte *Büchner* drámáját, a szemléletbeli egybeesések és különbségek tanulságosak lehetnek. Hasonló érdekességekkel szolgált *Horváth Károly* dolgozata, amelynek az első szimpóziumot kellett volna megnyitni. Sajnos *Horváth Károly* betegsége miatt nem tudott eljönni, így dolgozatának részletes megbeszélése is elmaradt. Ebben a tanulmányában *Horváth Károly* nagy műveltségét és nyelvtudását megcsillantva a teremtéstörténet világirodalmi előzményeit mutatta be, amelyek között van olyan, amelyet Madách ismert, és van, amelyet valószínűleg nem ismert. Akkora jelentőségű alkotók esetében, mint Madách Imre, ezek – az egyértelműen nem a háttörténet szempontjából vizsgált – megegyezések és különbségek is hozzájárulhatnak a műhöz és szerzőjéhez szorosabban és lazábban kötődő ismereteinkhez.

Az életrajz egyes eseményeiről tájékoztatott *Zólyomi József* előadása, aki a Madách birtokon bujdosó *Rákóczy János*ról írt. A korábban ismeretlen dokumentumokat használó előadó pontosította e fontos életrajzi eseményről eddig tudottakat. Az életrajz szempontjából volt érdekes *Györffy Miklós* beszéde is, aki összefoglalta és értelmezte Madách Imre házasságának 1845 és 1852 közé eső eseményeit. *Balassa Zoltán* két előadást is tartott. Az egyikben az alsósztrégovai Madách Múzeum keletkezésének körülményeiről számolt be, amelyeket az előadó azért ismerhetett alaposan, mert édesapja, *Balassa Géza* volt az, aki ezt az alapítást kezdeményezte. Másik előadása a japán *Imaoka Dzsuisziro* – a *Tragédia* japán fordítójának – életrajzát mutatta be. A szimpózium záróelőadását *Zsiga László* és *Andor Csaba* tartotta a Madách-fordítások multimédia lemezen történő kiadásának egyenlőre még csak utópisztikus álmáról.

A második szimpóziумot már óvatosabban szerveztük. Délelőtt is voltak előadások Szügyön, majd délután a Fráter Erzsébet Leánykollégiumban folytattuk. A második szimpóziум elején Andor Csaba az 1994 nyarán elhunyt Radó György hagyatékában maradt Madách-családfát mutatta be, amelyben Radó György Madách Imre felmenőit egészen Ádámg visszette vissza.

A Madách-kultusz eleven hajtása, vagy csak az életrajzot kutató tudós nem tudta meghúzni vizsgálódásának határát? Akarta-e vajon publikálni Radó György táblázatokkal kiegészített terjedelmes dolgozatát vagy sem? – Kicsit meg voltunk akadva a családfa értelmezésével, Radó György ugyanis komoly tudós volt, de a tudományosság szempontjából kissé kényes lenne ezt a leszármazást tényként elfogadnunk, még hogy ha *hisszük* is, hogy mindnyájan Ádámtól származunk. Kételyeinket az oldotta fel, hogy újra kezembe került serdülőkorom kedves olvasmánya, *Ráth-Végh István* legismertebb könyve, *Az emberi butaság*, amelynek *Címkórság* alfejezetében Radó Györgyre kísértetiesen emlékeztető családfákat mutatott be Ráth-Végh István, akinek véleményét erről könyvének címe egyértelműen jelzi. *Az emberi butaság* történetének írásakor pedig Radó György segített Ráth-Végh Istvánnak, ahogy a könyv előlapján világosan olvasható: a fordításokban működött közre. Jól ismerte hát a délibábos családfák előzményeit és kidolgozásukat sürgető emberi gyengeségeket. Ezek után Radó György által felrajzolt családfát posztmodern gégként értelmezem, olyan rájátszást a Madách-kultuszra, amelyben Radó György szépírói alkata villan elő...

Mind ezt azért tartottam fontosnak kiemelni, mert olyan kényes kérdést érint, mint a szimpóziумok tudományosságát. Nem lehet célunk ugyanis kizárólagosan megszabni a vizsgálódások irányát, de azért egzaktságra törekszünk. Most, amikor az objektív tudományosság kritériuma egyre inkább fellazul, amikor a befogadói szubjektivitás egyre nagyobb szerepet kap, még nehezebb elhatárolni a tudományos megközelítést a szépíróitól. Tervezzük tehát a Madách-kutatás kiterjesztését. Eddig "hozott anyagból" dolgoztunk, de a következőkben – ha már nagyobb ismertséget szereztünk – szeretnénk szelektálni is, egyes témára érzékenynek vélt előadókat felkérni és a dolgozatokat már az előadás előtt megtekinteni. Szeretnénk, ha Madách művei az újabb irodalomtudomány módszerei szerint is megmérhetővé válnának és így olyan momentumok is előkerülnének, amelyeket a hagyományos módszerekkel nem lehetett feltárni. Szeretnénk – a már ismert Madách-kutatók bevonásán túl – a fiatalabb nemzedéknek is előadási és remélhetően publikálási lehetőséget teremteni, mivel egyes gondolatok és talán még eretneknek tartott kísérletek megvitatásának is egyedüli fóruma lehetnénk. Fontos lenne, hogy olyan tények és gondolatok, olvasatok is előkerüljenek, amelyeket korábban nem lehetett, vagy nem volt tanácsos vizsgálni. "Csak" annyi kívánnivalónk lenne, hogy a dolgozatnak a belső – hangsúlyozom, hogy a belső – logikája hibátlanul működjön, és hogy az értelmezés *benne legyen* a műben és persze, hogy ellenőrizhető tényekre épüljön.

Rövid kitérő után visszatérve a második szimpóziум történetére: Nagy *Ervinné* előadása Madách Imre nevelőiről, az előadó kedves témáját folytatta és a nevelők közül leginkább a rajztanár személyét mutatta be, amikor Madách Imre rajzainak háttértörténetét vázolta fel. Györffy Miklós szintén hajdani kutatásait elevenítette fel, gondolta át, amikor Madách no-

velláinak margójára írt jegyzeteket vizsgálta meg. Benes Istvánné és Andor Csaba egy irodalomtörténeti szenzációt, Madách Imrének egy eddig kiadatlan versét vizsgálta meg közösen, a grafológus segítséget nyújtva az értelmezéshez és az olvasathoz. A többi dolgozat befogadástörténeti érdekességű volt. *Krizsán László* az 1945 után kialakuló Madách-képet mutatta be. *Kozma Dezső* néhány erdélyi tragédiaelőadást értelmezett. *Madácsy Piroska* Aurélien Sauvageot és tanítványainak Madáchesal kapcsolatos gondolatait elemezte. *Bene Kálmán* a korábban *Vajda János*nak tulajdonított Tragédia-kritikáról bizonyította be Vajda János valós szerzőségét; *Csáky Károly* pedig a szlovákiai Madách-kultusz történetéből adott ízelítőt.

Egyelőre itt tartunk.*

*(A második szimpózium alkalmával alakult meg a Madách Irodalmi Társaság, amely a harmadik ilyen találkozót szervezi és készül megjelentetni az ott elhangzottakat. A harmadik szimpóziumot 1995. október 6-án fogjuk tartani és a programban már kiemelt téma is szerepel: Madách a tankönyvek tükrében. Korábbi hagyományainkhoz híven persze nem csak oktatási, pedagógiai témáink lesznek. Várjuk a további előadók, a közönség és a részletesebb tájékoztatót kívánók jelentkezését a Madách Irodalmi Társaság elnökének, Andor Csabának a címén: 1072. Budapest, Rákóczi út 14.)

Andor Csaba

Újabb Madách-dokumentumok

Az 1994-es balassagyarmati Madách-ünnepség keretében mutatták be *Leblancné Kelemen Mária* könyvét: *Újabb Madách Imre-dokumentumok a Nógrád Megyei Levéltárból és az ország közgyűjteményeiből*. A hosszú cím arra utal, hogy egyfelől megjelent már egy átfogó dokumentum-kötet (*Madách Imre-dokumentumok a Nógrád megyei Levéltárban*. Salgótarján, 1984), másfelől a most közzétett dokumentumok más levéltárak és közgyűjtemények iratait is tartalmazzák. Az új könyv borítója is csupán színében változott, jelezve a két munka szoros összetartozását.

Leblancné Kelemen Mária életművének javát, s bizonyosan a legnagyobb érdeklődésre számot tartó részét teszi ki a kétkötetes munka; ha más írást soha nem tett volna közzé, akkor is a legtermékenyebb Madách-kutatók egyikeként tarthatnánk őt számon. (Az újabb kötettel a Madách-kutatás egy izgalmas fejezete legalábbis, nyugvópontra jutott. Nem ért persze véget, hiszen a munkálatok befejezése után nem sokkal *Zólyomi József* újabb fontos Madách-vonatkozá-

sú dokumentumokat talált, mégis azt mondhatjuk, hogy a dokumentumok közzététele a lehetőségekhez mérten a legteljesebb volt.)

A szerző évtizedeken át a Nógrád Megyei Levéltár munkatársaként több érdekes részeredményéről számolt be folyóiratokban. Így pl. elsőként hívta fel a figyelmet arra – a Palócföld hasábjain, húsz évvel ezelőtt –, hogy a két háború közti népszerű regényírónak, *Harsányi Zsoltnak* az *Ember, küzdj...* című életrajzi regénye kapcsán fennmaradt levelezése a Nógrád Megyei Levéltárban található, s számos érdekes adalékot közölt a levélgyűjteményből. Leblancné Kelemen Mária problémaérzékenységét tükrözi, hogy bár Nógrád megye más jeles személyiségei (mint Bérczy Károly) is felkeltették érdeklődését, azért idejének energiájának nagy részét a Madách-kutatásnak szentelte.

Egy ilyen terjedelmű munkában óhatatlanul vannak kisebb-nagyobb pontatlanságok, nyomdahibák, amelyek fölött akár át is lehetne siklani, ám éppen a munka jelentősége miatt ez mégsem volna tanácsos. A ké-

sőbbiekben ugyanis egyszer majd el kell végezni a két kötet, s az újabban előkerült dokumentumok integrációját egyetlen nagy dokumentum-kötetben, s a kritika annak munkálatait remélhetőleg elősegíti majd. (Az integráció már csak azért is indokolt, mert egy-egy üggyel kapcsolatban sűrűn előfordul, hogy a vonatkozó iratok egyik felét az egyik, másik felét a másik kötetben találjuk. Egy közös kötetben értelemszerűen egymáshoz közelebb kerülnének egyazon üggy különböző dokumentumai.)

A recenzens első módosítási javaslata az volna, hogy az első dokumentum címe legyen pontosabb, kifejezőbb egy majdani integrált kötetben. Most ugyanis a „Madách Imre születési anyakönyvi kivonata” cím részben anakronisztikus, részben megtévesztő. Anakronisztikus, mert 1823-ban állami anyakönyvezés még nem volt nálunk, s a magyarországi keresztény közösségek nem tartották számon a születést. Ilyen könyv tehát nem létezett. Volt helyette egy másfajta könyv, amelynek címét így fordíthatnánk: „A megkeresztelték anyakönyve”. Természetesen a közölt dokumentumból kiderül, hogy Madách Imrét is egy ilyen anyakönyvbe jegyezték be. Az egésznek nem is volna túlzott jelentősége, ám éppen Madách esetében mégis van. Ő ugyanis minden rendelkezésünkre álló mérvadó információ szerint január 20-án született, bár kétségkívül 21-én keresztelték. A könyv még jónéhány hasonló anyakönyvi bejegyzést tartalmaz. Tipográfiailag is furcsán fest a szomszédos oldalakra került 184. és 185. dokumentum: láthatóan ugyanarról az anyakönyvről van szó, amely a 184. dokumentum fejrésében a „születési”, míg a 185. esetében a „keresztelési” jelzöt kapta.

A nevek „összefésülése”, s egy teljes névmutató elkészítése is fontos, s hónapokig, ha ugyan nem évekig tartó munkának ígérkezik. Sajnos a számítógép ma még éppen arra nem alkalmas, amire sokszor reklámozzák, tehát például korrekt névmutatót nem lehet a segítségével készíteni. Ezt a „kézimunkát” – főképp ragozó nyelveknél – csak szerény mértékben támogatja a mai technika. Így történhetett, hogy Algöver Samuel (Soma) mérnök neve szerepel a 80. dokumentumban, a névmutatóban azonban ennek nincs nyoma. Kicsit furcsább zavar mutatkozik ugyancsak egy név körül a 97. dokumentumban, ahol egy teljesen értelmezhetetlen jelsorozatot találunk: egy kezdőzárójel után néhány pontot, majd újabb kezdőzárójel, kérdőjel és végzárójel. Arról van szó, hogy itt a jelek szerint sem a szerkesztő, sem a lektor, sem a kiadó nem tudott elolvasni egy nevet a dokumentumban, ezért – nyilván ideiglenes jelleggel – egy ilyen jelsorozatot helyezett el, abban a reményben, hogy a későbbiekben majd tisztázódik, kiről is van szó.

Nos, a jelek szerint nem tisztázódott, utóbb azonban a kipontozott részt ellefejtették helyettesíteni egy olyan jelsorozattal, amely az olvashatatlan részek jelölésére használatos (két szögletes zárójel között egy kérdőjel). Sajnos jónéhány dokumentumban találkozunk hasonló, véletlenül a szövegben maradt technikai jelöléssel (pl. 148., 150.). Itt már valóban segíthetett volna a számítógép az ilyen furcsaságok kiszűrésében.

A nevek „összefésülése” során a szóbanforgó személyeknek is érdemes lenne az eddiginél is kiterjedtebben utánanézni (ezért is vélem úgy, hogy akár több emberévnyi munkáról lehet szó), másképp ugyanis ne-

héz tisztázni, hogy kiről van szó egy-egy iratban. Itt van mondjuk a „csödtömeg-ügy”, amelyre vonatkozóan mindkét kötetben jónéhány dokumentumot találunk. Csak egy dolog érthetetlen: kinek a csödjéről van szó? Az első kötetben ugyanis következetesen a *Baloghy Imre* név, míg a másodikban ugyancsak következetesen a *Balogh Imre* név áll. Ha valamit tudnánk az illetőről, bizonyosan könnyen tisztázható volna a neve is, így azonban ezt nem tudjuk. Ráadásul a *Baloghy*-család egy jól meghatározott család, s *Baloghy Imre* neve *Nagy Ivánnál* is megtalálható; *Balogh Imre* ezzel szemben több is élhetett egyidőben Nógrád megyében.

Elméletileg, a kötet összeállítása szempontjából látszik problematikusnak, hogy végülis mi a most megjelent munka tartalma? Lássuk a 156. dokumentumot: Madách levele *Ludovic Rigoudaud*-nak. Tekintsünk el most attól, hogy ennek a magyar fordításában is van egy kipontozott rész, amely vélhetően a fordító bizonytalanságát jelzi. A levél többször megjelent már, s éppen nem mondható hivatalos jellegűnek. De bármilyen megfontolás is állt újbóli közzétételének hátterében, az végképp érthetetlen, hogy *Ludovic Rigoudaud*-nak Madáchhoz írt levele, amelyre Madách válaszol, miért nem szerepel a kötetben?

Ezek az apró pontatlanságok vagy a kötet szerkezetét érintő kifogások azonban eltörpülnek az egész munka nagyszerűsége mellett, s valóban csak akkor érdemes rájuk szót vesztegetni, ha egy egyesített dokumentumkötet kiadásának lehetősége felmerül. S addig? Hogyan tovább?

A most megjelent munkát a szerzőn kívül még hárman mutatták be: *Kerényi Fe-*

renc, mint lektor, *A. Varga László*, mint szerkesztő és kiadó, és *Láng József*, akinek nyomdájában a köteteket nyomták. Értelemszerűen ki-ki hivatásának megfelelően vázolta fel a lehetséges folytatást. Így *Kerényi Ferenc* a kritikai kiadást és a *Madách*-bibliográfiát jelölte meg két olyan nagy területként, amelynek munkálatait különösen szorgalmazni kell. *A Varga László* viszont a *Madách*-család teljes levéltárának megjelentetését helyezte kilátásba. *Láng József*, aki már eddig is sokat tett a *Madách*-életmű publikálásáért, továbbra is örömmel venne részt ilyen munkák megjelentetésében. Végül a szerző nyilván szeretné munkáját olyan levéltárakban is folytatni, amelyekbe eddig még nem jutott el: *Rozsnyón*, a *Püspöki Levéltárban*, *Aradon*, *Nagyváradon* az ottani területi levéltárakban, stb.

Kérdés persze, hogy ezek az elképzelések mikor s milyen formában illetve mértékben valósulhatnak meg. Ami a formát illeti: már a most megjelent kötetnél is célszerű lett volna a papírkönyv mellett lézerlemezen is megjelentetni a kiadványt. Valahol azonban előbb-utóbb el kell majd kezdeni a mai értelemben vett publikációt is, vagyis olyan formát kell találni, amely – legyen szó dokumentumokról, kritikai kiadásról, bibliográfiáról vagy bármiről – a számítógépes hozzáférést is biztosítja. Ma ugyanis az irodalomtudományban is ott tartunk, hogy ami nincs meg számítógépen, az csak félig van meg. A számítógépes hozzáférhetőség és a papírkönyv között nagyjából ugyanakkora a különbség, mint a könyvként hozzáférhető információk és a kéziratok között.

Ami pedig a mértéket illeti, főképp a bibliográfia esetében ígérkezik nehéz fel-

adatnak olyan elhatárolásokat tenni, amelyek elvégezhetővé teszik a munkát, de ugyanakkor nem redukálják túlzott mértékben a bibliográfiába felveendő tételek körét. Teljeskörű Madách-bibliográfiát összeállítani csaknem képtelenség, de legalábbis többszáz emberévnyi munka lenne. Vajon milyen kritikát kapott Japánban *Imaoka Dzsucsiró* fordítása? (Nem kizárt, hogy éppen a japán nyelvű Madách-irodalmat könnyebb összeállítani, mintsem gondolnánk; a szigetországban nemcsak a számítógépekre, de azok értelmes használatára is tetemes összegeket áldoznak, így többek között a könyvtári alkalmazásokra is.) A Madách-bibliográfiának még egy látszólag piciny szelete is többéves teendőnek bizonyult: *Praznovszky Mihály* évek óta gyűjti a Madáchtól valamint Madáchról 1861-től 1864-ig megjelent írásokat, s még mindig talál olyan feledésbe merült újságot vagy kalendáriumot, amelyről eddig nem tudott. Igaz, ő nem pusztán bibliográfiát állított össze, hanem magukat a szövegeket is összegyűjtötte.

Kevésbé látszik problematikusnak a kritikai kiadás vagy a Madách-család levéltárának megjelentetése. Meglehet, akadémiai könyvkiadásunkat eddig csak az riasztotta el az előbbtől, hogy belátható időn belül véghezvihető, mi több: a szerkesztőnek még arra is van esélye, hogy munkája megjelenését megéri. (Érdemes lenne összeszámolni, hogy a *Világirodalmi Lexikon* 1970-ben megjelent első kötetének szerkesztői és szócikkírói közül hányan élnek még. S vajon hányan lesznek életben az utolsó kötet megjelenésekor?) A Madách kritikai kiadás kb. 8-10 kötetben megjelentethető volna; túl reális a vállalkozás ahhoz, hogysen az Aka-

démiai Kiadót – ahol az irodalomtudomány már évtizedek óta a megtúrt kategóriában szerepel – komolyan érdekelhetné.

A Madách-család levéltárának megjelentetését e sorok írója is szorgalmazza, különösen azóta, hogy egyszer belekukkantott a P 481-es szekció két csomójába, s jószírellel nem értett belőle egy szót sem. Minden esetre komoly felkészültséget és nagy kitartást kívánna a családi levéltár közzététele, amely terjedelmét tekintve nem is biztos, hogy kisebb lenne, mint a kritikai kiadás.

E megjelent kötetrel az „alapkutatások”-nak lassan a végéhez közeledünk, legalábbis ami a közvetlenül Madáchcsal kapcsolatos elsődleges információkat illeti. Ugyanakkor az „alkalmazott kutatások” komoly ösztönzést kaphatnak. Elegendő, ha arra gondolunk, hogy többek között a Madách-biográfia is újabb információkhoz jutott, s ennek megfelelően *Radó György* munkája, a *Madách Imre életrajzi krónika* elkövetkezendő kiadásai további dátumokkal, eseményekkel egészülhetnek ki.

A testes kötetet forgató, itt-ott belelapozó olvasó arra is kíváncsi azonban, hogy végülis mennyivel tudunk most többet Madáchról?

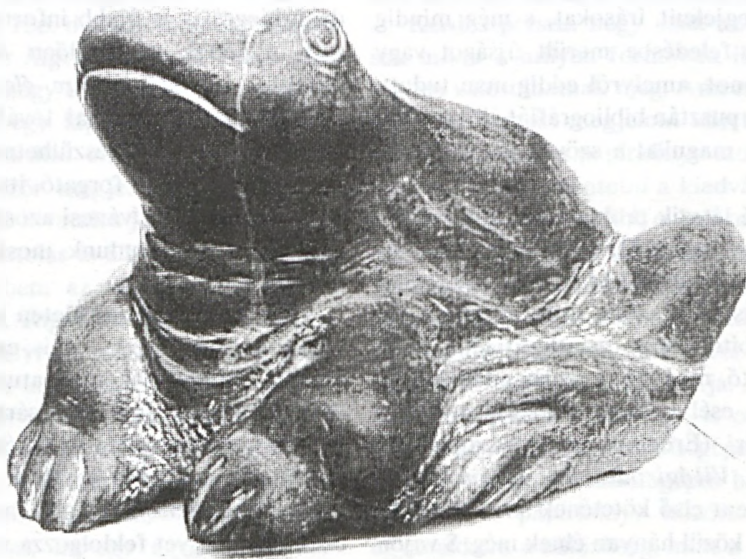
Nos, számos részterületen jelentősen bővültek információink, mégis, erre a kérdésre kimerítő választ akkor adhatunk, ha majd a dokumentumok feldolgozására, értelmezésére is vállalkoznak a Madách-kutatók. Itt is szükség van tehát egyfajta „alkalmazott kutatás”-ra, amelynek keretében mondjuk a csödtömeg-ügyet feldolgozza valaki, s ha ez megtörténik, akkor a nevek, események is értelmezhetőkké válnak.

Leblancné Kelemen Mária hatalmas munkát végzett, amelynek jelentőségét a re-

cenzens tudományelméleti felfogása szerint nem csökkenti, hanem inkább növeli az a körülmény, hogy egyúttal sok-sok évnvi munkát adott a Madách- kutatóknak.

Dícséret illeti a könyv megjelenésében résztvevők teljes körét: a fordítókat, a szerkesztőt, a lektort, a kiadót, sőt azokat is, akik a szöveg számítógépes szerkesztését, tördelését végezték. – Ha a munka számítógépes adathordozón is megjelent volna, úgy most azt mondhatnánk: kisebb-nagyobb pontatlanságok ugyan még vannak benne, mindazonáltal „elkészült a béta-verzió, ki lehet adni tesztelésre”.

Elgondolkodtató, hogy az elmúlt években-évtizedekben az igazán fontos Madách- vonatkozású könyveknek és tanulmányoknak a nagyobbik fele Nógrádban jelent meg, s a fővárosi kiadók és folyóiratok jócskán lemaradtak a versenyben. A két dokumentumköteten kívül Radó György *Madách életrajzi krónikája*, a *Lant-virágok* továbbá *Az ember tragédiája* hasonmás kiadása mind- mind itt jelentek meg. Ez természetes is, egy apró megszorítással: olyan jelentős alkotó esetében, mint Madách Imre, a helyi megjelenés ellenére az országos, sőt: a határokon túli terjesztésről is gondoskodni kell.

Bagi András szobra

az indonéz lövészárók

Kaftánhuss és gyolecsgyapot.

Az agglomeráció büvköréből kitorve
lánglengé lidércnecnek öltözve
otthagynak csapot papot

a bakafántok és a bakakobakok
a habzó morotvában susogják
mindegyre ugyanazt és ugyanúgy:

„mán halunk ám, csak előbb jónapot!”

Pető Tóth Károly

Az indonéz lövészárók

/INTERLÚDIUMOK/

G. Komoróczy Emőke

I., „Függő helyzetben földönfutók lettünk...”

(*Bujdosó Alpár: Vetített irodalom című kötetéről*)

Bujdosó Alpár már előző kötetében is (*Irreverzibilia Zenon*, 1984.) óbabiloni, mezopotámiai agyagtáblákra kódolta rejtjeles üzeneteit a múltból – történelmünk „vérzivataros” századairól, s különösen annak újabbkori – XX. századi – fejezeteiről. Még negyven év múltán is ott kísértének álmában (és verseiben) az iszonyatos emlékek, a dübörgő tankok, a bitófák, az elégetett, lemészárolt, vérbe fagyott emberi tetemek ezrei, egymásra hányva, felismerhetetlenül – háttérben az egész magyar történelem nagy lázadásainak s leverettetéseinek kínzó szégyenével. Seholy, soha nem bűnhődött így a Jóért, Igazért, a magasabbrendű Értékek megvalósításáért lázadó erő, mint itt, e mostoha kis hazában, ahol a meglapulók és gyávák maguk vetik ki, árulják el, tiporják agyon az ő szabadságukért (is) küzdő, saját vérükből való hőseket.

Az ókori kövekkel, kultikus tárgyakkal, szobrokkal, halotti maszkokkal, ékirások

agyagtáblákkal azonban arra (is) figyelmeztet bennünket a költő: az egész eddigi világtörténelem – „vérfolyam”, mint azt mondta volt Petőfi egykoron (*Itélet*). Csakhogy a „végső csata” soha nem jön el; a menny soha nem fog „a földre leszállni”. Nincs kilépés a determináció szigorúan meghatározott törvényei közül: Káin újra és újra megöli Ábelt, Ábel vére az Égre kiált; de Isten hallgat, nem torolja meg a gyilkosságot, nem tesz igazságot földi vitáinkban. Az Idő: farkába harapó kígyó; a történelem folyton ismétli önmagát. S még nem ért véget „a negyvenkétezer éves gátfutás, melyből az utolsó kétezer a kifulladás táromlya: összeesés előtti pillanat, egybeesik a múlt és jövő.”

Bujdosó Alpár költői világában a vizuális jeleknek autonóm, sajátos gondolatébresztő funkciója van. A kőtáblák, halotti maszkok, fejpántok stb, az örök változatlanosság jelképei; a szöveg viszont nagyon is jelenidejű: közel-

múltunk sebeit tépi fel. Így sajátos esztétikai feszültség teremődik a két pólus (múlt – jelen) között, s tudatunk e dinamikus erőterben ide-oda, előre-hátra oszcillál. A művek értelmezése nem okoz gondot, ha figyelembe vesszük a külső forma és a líraian feldolgozott életanyag kölcsönhatását: felerősítik egymás szuggesztivitását, hiszen mindkettő önálló jelentést is hordoz; s a kettő együttes intenzív befogadói élményt indukál: egymásra vonatkoztatva értelmezzük őket.

A befogadást megkönnyítendő, a szerző alapos elméleti bevezetővel indítja kötetét. A későbbiekben ugyan hangsúlyozza: „az *Előszó* nem szerves része a közleménynek”; valójában mégis az – előkészít a „bírkózás”-ra a szellemi „morzsolgatnivaló”-val. Nagy Pál: *Képszövegek*, Papp Tibor: *Irodalmi performance és diapozitív*, valamint Székely Ákos: *Vendégoldal* című szövegét is ide „aplikálja” – ezek együtteséből ugyanis nyilvánvalóvá válik, hogy a modern technikai eszközök, a vizuális jelek, a tipográfia és a többi, mennyire differenciált módon állíthatók az alkotás szolgálatába, s mennyire megkönnyítik az adekvát értelmezői munkát. A mű így bizonyos értelemben „nyitottá” válik: módot és lehetőséget kínál a többirányú asszociációra, s arra, hogy képzeletünk által mi magunk is új és új jelentéstartalmakkal gazdagítsuk. Hiszen a modern korban fejlettebbé vált vizuális percepciónk – így ezek az eszközök érzékszerveink többirányú „bombázásával” hozzák mozgásba mentális fantáziánk, s maradandóbb hatást gyakorolnak ránk.

Bujdosó Alpár vizuális tárgyai – látszatra – „a tilmuni világkép dokumentumai”, amelyek a tilmuni (kvázi-)ásatások során

kerültek elő. Valójában ő maga mintázta meg e kultikus tárgyakat agyagból, s ő vést rá kópírás-jeleit. Teremtésükhöz inspiratív mintaként – mint jelzi – Komoróczy Géza: *A tilmuni kereskedelemről* írt tanulmányát, illetve az ott látható agyagtáblákat használta fel (Bp. Magvető K. 1979.). Hogy az imitáció tökéletes legyen, a költő még a közvetlen „forrást” is megjelöli: „E táblák eredetileg valamely laikus személy tulajdonában lehettek, amolyan házi magánkönyvtárban, a Tilmuntól délre elterülő *lakótelep* (sic!) területén”. Holott a szövegösszefüggésből nyilvánvaló: a táblákon saját sorstörténetét és közelmúltunk véres történelmét jeleníti meg.

Az első táblatöredékek a Himnusz egy-egy jellegzetes mozzanatára utalnak: a „jókedv”, „bőség”, „védőkar” Tilmunban árucikké vált. A sipariak városában a vízözön előtt elásott Bérósos – (S.O.S!) – töredék őrzi az ember/iség/ mindig ismétlődő jajkiáltásait. A Törvény „igazi, eredeti formájában megismerhetetlen” – Enki, a tilmuniak egyik istene, kosarában őrzi azt, s az emberek számára elérhetetlen magasságba emeli. Csakhogy az emberi kíváncsiság határtalan: újra és újra megszegik Enki intelmeit (ez az „eredendő bűn”, amiért aztán újra és újra bűnhődniük kell): a lázadás a „magasabb Titkok” megértésének – megismerésének vágyából fakad. „Nem halhat meg senki, míg nem látta a Törvényt” – sugallja a homályos, titokzatos fény-árny-játék mögé rejtező isten-arc.

Enlil, az örök lázadó – kicsit talán a költő alakmása – szembeszegül a külső parancsokkal, a Hatalom által előírt szabályokkal: a belső – „humán”, azaz emberi – törvényeket azoknál fontosabbnak tartja (voltaképp

pen ez az „Antigoné- modell”-szituáció). Minden lázadó, aki lázadását konzekvensen végigviszi, tragikus hős: bukásában felmagasztosul. Ez ad méltóságot az egyénnek, heroikus pátoszt történelmi küzdelmeinknek.

Lázadása büntetéseképp Enlil örökre kizáratik a Városból. Megkezdődik „bujdosása”, a halottak siratása, és mindazon élmények feldolgozása, amelyek őt Ur-hoz, az „Örök Város”-hoz kötik (ami az ő számára nem Róma, hanem Budapest). Enlillel együtt Ninlil és társaj is száműzettek – erről egy vaskos gyertya-alakú amulett vall, rajta az Írás: „Felfüggesztett ítéletünk kutató árok rejti – függő helyzetben földönfutók lettünk HOLT PONTY.” A „felfüggesztettség” létállapotát elviselni csakis humorral lehet: „Ne vedd komolyan magad ez minden /baj/ FORR- /-adalom, avagy -ása/.

Mindez persze csupa nagybetűvel, ÁKOM-BÁKOM-írással, grammatika nélküli nyelven, mondattagolás, központozás nélkül. A folyamatos szövegolvasást megkönnyítik a magyarázatok, előre-hátra-utalások, a tipográfiai kiemelések (nagy és kisbetűk, halványabb-erősebb szedés stb.). Bujdosó Alpár humorral palástolja a számkivetettség tragikus létállapotának kimondhatatlan fájdalját. Az agyagtáblákra írt „üzenet” személytelenné absztrahálja a benne zajló érzelmi-indulati folyamatokat. Kultikus meditációs táblái láttán anonim részvét és halottainkat sirató csendes bánat nehezedik ránk. Egy felnégyelt, tömzsi, amorf, fej nélküli figura fölött: „a felfüggesztett ítélet végrehajtottuk/ feje helyére írott parancsot tettünk/ fejét befalasztuk”. S ormótlan betűkkel a törzs körül: „hányat hánytatok mészgödörbe, hogy álljon a zikkurat? Ki ura voltál ó fény – lő retesz ura?”

A költő a régészeti kvázi-ásatások szemtanújaként emlékezik: „ugyanabban a kutatóárokban találtunk néhány üreges agyag-gömböt, melyek valóban emberi fejeket tartalmaztak”, s több maszkot is. Egyiken a felirat: „a föld szilárd pont/ bukfcencet vehetsz, állhatsz álarcban, ülhetsz anélkül, hogy leültetnének/ de futni nem érdemes: csak földönfutó lehetsz”. Az ugyanott talált királylista felsorolja az özönvíz előtti és utáni királyok neveit; a *határ* a két korszak között egy hatalmas „ötvenhatos” emlékoszlop, rajta az „áldás”:

„19 Gáspár + Menyhért + Boldizsár 56”

Mint tudjuk: a „háromkirályok” (a test, a szív, a szellem szimbólumai) a betlehemi csillag vezérletével eljutottak a jászolhoz, így osztályrészük lett a karácsonyi /új-já/születés élménye. 1956 tehát a megváltás ígéretét hordozta magában – de mint minden történelmi álmunk, ez is elvetélt. A kőoszlop kivetített oldaltábláin különböző variánsokban a felirat: „A város kapujára szegezett tűzparancsot csak az láthatja ki elhagyja a várost örökre. S visszanez mint Lót asszonya ki lenyúzott arcát testálja az Örökre.” Ki innen eltávozott: az nem térhet vissza; aki bent maradt: halott. Még ha életben maradt is.

S maga a „tűzparancsolat”? – melyben az ősi tűzparancsolat legfontosabbja (*Ne ölj!*) visszájára fordult: „megtizedelni”, „félreverní” – azaz: félholtra verní – „felnégyelni” és *így tovább*.

Megelevenednek a magyar múlt iszonyatos vérengzései, a különböző „vész- korszakok”: a pogánylázasok és leverettetésük, Dózsa, a Rákos mezején gyülekező negyven ezer paraszt, az 1919-es vörös, majd a fehér terror áldozatai, a Duna jegén megli-

zedeltek, a Don-kanyarnál elesettek és így tovább... Halotti maszkok sora őrzi emléküket, mint ahogy „a történelem szemétdombjára került” összes többi mártírunkét. A Jók, az Igazak itt sohasem dicsőülhetnek meg: a Rend fenntartására rendelt különleges kiképzésű elit- alakulatok mindig gondoskodnak erről. „Szemhéjjas szemfedél a nagy folyó” – „orrsövény mögötti ingovány/orgovány” – „arculesapáson köhidaig mésszel teli szögödörbe”. A mártírok néma, töredékes üzenete: „Hogy az én hótom után/ az én árva feleségem/ és gyermekem/ még itt nyomorognak.../ legyen kegyelmes ótalommal nék.../ik/.” De senki, soha nem volt kegyelmes irántuk. „Ez az a város, ahonnan nincs kiút”. Jeltelen sírok tömege mered néma szemrehányással az égre. Néhányan égi sugallatot kaptak az éterből: „Menjetek, menjetek ki/ a szipáriak városából/ vigyétek a hírt az embereknek/ hogy hírt adhassatok”. És ők mentek, de vissza nem térhettek azóta sem.

Az „arcraborult Időben” jönnek és tűnnek, kavargognak az évszámok: 1008, 1457, 1848, 1920, 1944, 1949, 1957... Fehér alapszínen fekete betűkkel; a szöveg viszont, épp ellenkezőleg: fekete alapon fehér – a gyász, a mártíromság színéi. A Tripartitumról elhíresült törvényhozó halotti maszkján a szöveg: „Tüzes-trón-örökösök! Lángoló arcotok/ elszenesedett fintorom/ nevét igya be a föld! Ál-kapocsra zárt szunnyadó akarat”. A kapocs bármikor felpattanhat, a tűzsugár újra feltörhet, mint forró gejzír, hogy aztán ismét lávává kövesedjen s maga alá temessen minden akaratot, megmásíthatatlanná téve a Végzetet: az örök érték-pusztulást. A zsilipőr maszkján (akit Timurban „bajcsinak neveztek” – finom utalás Bajcsy Zsi-

linszky történelmi szerepére!) ott a figyelmeztetés: „A zsilipek ha lezuhannak gurulnak a fejek/ s az országot elönti az ár”. Sajnos, e tájon gyakori az árvíz, sok a fulladás.

Néhány lehullt vakolat-töredéken a „nyom” homonimával való ironikus játék a jelen (semmit sem derűsebb) állapotát jelzi: „nyom/or/szág lábom hordta ki nyomorfelekélyt”, s az elűzöttek nyomát „bottal ütjük” azóta is. A „nyomolvasók” számára intés: „Ki megtérsz, ne csodálkozz, ha zárva e kapu: bebocsátás csak a Vaskapu felől.”

Deheroizál Bujdosó Alpár? – Igen. Joga van hozzá. Megszenvedett érte. Görbe tükröt tart elénk: ugyan, nézzünk már bele, és döbbenjünk meg azon, mennyire eltorzult az arcunk. Mi magunk okozzuk mindenfajta Nagyság, Erkölcsei Érték, Szellemi Erő fulladásos halálát, s aztán síránkozunk: nálunk minden Érték visszájára fordult. S az így – közös erővel – létrehozott mocsár aztán elnyel bennünket is.

*

A tilmuni leletek mellett van néhány igen érdekes szövegköltészeti munka is a kötetben.

A *Napórák* című ciklusban a szerző mintegy játszik a tipográfiai eszközökkel: a sorokat hol óraszerűen, hol átlósan-körkörösén, hol folyamatosan, de különböző nagyságú betűkkel szedi – a látvány maga is a múltó Idő érzetét sugallja. Voltaképpen néhány alapmondat ismétlése-variálása, különböző síkokba és szögekbe való transzponálás adja az egész struktúrát. A szöveg zenei elemekkel is átítatódik; vezérmotívuma a „hej, te bunkócska te drága”, illetve a hatvanas évek ismert, émelyítő slágere:

„csak a szépre emlékezem” (csak hogy „az első boldog nyárra” helyett itt „a boldogtalan nyárra” áll), vegyítve-variálva a „kis kaesa fürdik fekete tóban” vándor- dallammal. Itt is egymásra vetítődnek a személyes múlt és a történelem képei, a tragikumot itt is ironikus szójátékok, nyelvi „huncutságok” oldják...

A *játszottunk* című kompozíciót a költő fényképekkel, különféle – torzult, sebes – arcokkal-figurákkal tagolja; a záróképen ő maga látható, kissé fáradt-szomorkás tekintettel, saját gyermekkori fotóival körülvéve. „Operációs teremben vagyunk. a nagydimenziós képernyőn medence-műtét”. Először azt hisszük: a költő fekszik a műtőasztalon, az altatás szédületében törnek fel belőle a különböző emlék- és élmény-rögök. Azonban csakhamar kiderül: maga az ország, sőt, az egész Kárpát-medence a beteg. Operálni kell/ene/. Az elkábított beteg ködfüggönyön át az operáló orvost is úgy látja, mint akinek félarcáról lenyúzták a bőrt, s csak „a meztelen, véres hős látszik”. A tudatáram szabad csapongásában ide-odalökődő valóságdarabok egyetlen gyökérléményből – mint gennyes gócból – fakadnak fel: „Minden nap álmodok. Álmomban lógok a szeren. Nem annyira a szeren, mint inkább a lámpavason. Az utcán páncélosok dübörögnek.” Aztán visszafojthatatlanul burjánzanak az 56-os emlékek...

Számítógépen komponált verskreációkat is találunk a kötetben. Mint a szerző utal rá: a dekódolásukhoz szükséges elméleti tudnivalókat Papp Tibor: *Múzsával vagy múzsa nélkül?* című kötetéből tudhatjuk meg. Valójában ironikus szövegjátékok ezek, amelyekben a szerző felhasználja mindazokat az aleatorikus és elidegenítő lehetőségeket, amelyeket ez a médium kínál.

A *Vádliharapásban* című figurális kompozíció úgy forgatja-pörgeti különféle betűformáival, tipográfiai alakzataival a magyar múlt és jelen képeit, mint valami különleges kaleidoszkóp. Csupa paradoxon ez a múlt, amit a szógyök-variációk laza játékoságával érzékeltet a költő. „Nyelvében él a nemzet” – de a Lánchíd hídfőjén nyelvetlen oroszán vigyázza álmaink. Csak hogy ez az oroszán nemzetünk szimbóluma! S a nép? – „arca arcátlan, mondanám: arctalan”, avagy inkább Janus-arcú. „Amit elvétett, az elvételt”. A társadalmi élet? – „körhintapolitika/ körmagyar/ palotás”. „Megütközünk újra és újra a majtényi síkon” Nándorfehérvárnál, „déli harangszó hív az ebédhez, csengőfrász a feketéhez: feketézünk még egy darabig, pipafüstben – füstbe ment terv”. A legfőbb kérdés nálunk: „ki kit üt ki?” Bármilyen fogjunk is: „mi csak csapódunk jobbra-balra az autóbuzson”.

Kell-e ennél „telibetalálóbb” magyarsággép? Amilyen a múltunk, olyan a jelenünk; és csak olyan lehet a jövőnk is. Kilépni nem tudunk belőle – de szembenézni vele annál inkább.

A kötet egyik legpoétikusabb, az esztétikai megformáltság tekintetében is kimagasló alkotása egy számítógépen komponált, kagylószerű alakzataival szervesen egymásba épülő kilencrészes kompozíció. (*Vénusz születése*). A külső forma már önmagában véve is sokirányú asszociációkat ébreszt: a kagyló a hallás szerve, ugyanakkor erotikus szimbólum; a tengermélyi kagylók csodálatos titkok őrzői, hosszú évek kemény „munkájával” izzadják-formálják ki a gyöngyház-alakzataikat. A kagylóhéj finom erezetei: a modern labirintus útvesztői (is lehetnek). Külső ívelésébe beleláthatjuk a Kár-

pát-medence bennünket körülölelő hajlatát: gyönyörű ívei közt fuldoklunk. „Göröngyből fűzünk colliert büszke nyakakra – nyakéket, nem kötelet.” Ennyi virágzó szépség közepette akár meg is fulladhatunk – senki nem siratna meg bennünket. Hiába minden sóhaj: „Mi lenne ha Árpád Apánk angol törzseket vezetett volna – nem ide, a Kárpát-medencébe, hanem Toscanaba, s ott ma magyarul írhatnám a naplót!” – idejöttünk, itt vagyunk. „He, Rákóczi, Bercsényi, bezzeg itt kell élni!” – panaszkodunk s szenvedünk: „Parászló gyűlölet már több mint félévszázad óta”; „félórából áll sorsom, de a tiéd is – egésze nem jut.”

A két utolsó kompozíción összekuszálódik maga a kagylóformá is, rendezetlen alakzatokba: a belső rossz közérzet végül szétrombolta a tökéletes formát, a külső szépséget. A korábbi szavak, kifejezések variálódnak itt is, de már rendezetlen összevisszaságban: „nyaka szakadt kagyló háza szép haza nem gyöngyösbokréta az árva lány guzsalyba köti” és így tovább.

A kötetzáró négyteteles szövegmontázs (agyagból, számítógépalkatrészből és hulladékból készült műtárgyak fotodokumentációja) újra világtörténelmi háttérbe burkolja kedves hazánk közelmúltját: Verdun, Isonzó, Sztálingrád, Don-kanyar – a Nagy Történelmi Szálloda, ahol nekünk is jutott szálláshely. „Nyelvében nemzette mint Zeus/ a Pallas Lexikont/ a Pallos-jogot/ vérében/ örökölte/ örök között”. Vérontás – vérfertőzés – ez a mi közös történelmünk.

Ez a kötet mindennél ékeesebben bizonyítja: a formákkal „kísérletező” költő éppoly véresen átéli a valóság ellentmondásait, mint a tradicionális formarendszerben alkotó. A Magyar Műhely-triász tagjai közül éppen Bujdosó Alpár nyúl bele legmélyebben a Múlt kútjába. Közös problémáinkat, közös szenvedéseinket éli át, fogalmazza meg, jöllehet kiszakadt közülünk; épp ezért objektívebb is: némi távolságot tart szenvedélyes beháborúinkkal szemben, s ironikusan szemléli megoldhatatlan, mindig újraéledő heves vitáinkat a „hogyan tovább?” kérdéseiről.

Minden sajátos költői világ a tartalomforma szerves egységének erőterében alakul ki. Bujdosó Alpár – rejtőzködő lírikusi alkat lévén – a képversekbe kódolja differenciált emberi-költői „üzeneteit” korunkról. Az utókor – mely talán fogékonyabb lesz a vizuális költészet iránt, s kevésbé merev sémákban fog gondolkodni a szellemi munkáról, elveti a mai sematizmus és kötelező optimizmus dogmáit – egyik legérdekesebb formanyelvű költőnknek fogja tartani őt. Éppen az ő költészete őrzi legmélyebben 1956 emlékét; s tisztában van vele: a nemzet addig nem találhatja meg a továbblépés útját, amíg alaposan szembe nem nézett ezzel az emlékekkel. A fájdalmas szembenézés méltóságát kívánja tehát a költő tőlünk (is).

(*Bujdosó Alpár: Veitett irodalom. Magyar Műhely Párizs–Bécs–Budapest, 1993.*)

II. Mire (is) jó a számítógép?

(Papp Tibor két kötetéről)

Gondosan megtervezett-megformált, a szerző tipográfiai mestertudását megcsillogtató kiadványok – mindkettő küllemében is autonóm műalkotás. A nyomdatechnikai megoldások – mint a „magyar műhelyesek” minden kiadványánál – exkluzív művészi ízlésre vallanak.

Az első kötetben (*Múzsával vagy múzsa nélkül? /Irodalom számítógépen/*) a főszöveg és a margóra kerülő – mind a látvány-szintű, mind a gondolati tájékozódást megkönnyítő – jegyzetanyag szemléletes elrendezése, valamint az illusztrációként és díszítő szándékkal közbeékelt képverscek egyaránt azt sugallják-bizonyítják, hogy a mű nemcsak közléstartalmaival, hanem a forma konstruktív megszerkesztettségével is termékenyítően hathat fantáziánkra. Ez a „formaaktivitás” az, amiről Kassák már a huszas években beszélt, s amire az ő egész művészi gyakorlata épült.

A második kötet (*Disztichon ALFA /Első magyar versgenerátor/*) épp egyszerűségével, puritán, nemes eleganciájával hat. Az antik formaköntösben megjelenő modern élettartalmak, modern költői eljárásmodok bizonyos esztétikai feszültséget teremtenek a „külső” és a „belső” világ között. A kötethez mellékelt vékonyka kis mágneses lemez mintegy tizanhatbillió – kedvünk szerint előhívható – „enyhén abszurd vagy pornográf” disztichont tárol. Ha tetszik: többmillió évre elegendő olvasmány! – amelyből Apple Macintosh számítógépen annyi variációt te-

kinthetünk meg, ahányra éppen időnkből futja. „A forma deákos – a szöveg viszont avantgárd” – hangoztatja a szerző; így hát tudatunkban megteremthető a szintézis tradíció és újítás között.

A *Múzsával vagy Múzsa nélkül?* című kötet látszatra szakszerű elméleti – rendszerező és tájékoztató – munka. Valójában azonban az alkotó szellemi „önéletrajzát”, irodalomszemlélete alakulásának gyökereit is megismerhetjük belőle. A poétikai eszme-futtatásokba epizódszerűen bele-beleszövi azokat az élmény- és emlékmozaikokat, melyek őt a modern költői eljárásokat szintetizáló számítógépes művészethez vezették. Debreceni középiskolás diákként, még a rosszemlékű 50-es évek kezdetén, az irodalomoktatás akkori – dacosan kísérletező, minden „uniformizáló” felsőbb törekvésnek ellenálló – doyenjeként számontartott Nagy János tanár úr szavalókórusában „inaskodott”. Majd 56-os emigránsként Párizsban alkalma volt tapasztalatilag is megismerni a műalkotás technikai előkészítésének – megformálásának – előadásának minden csínját-bínját. 1962-ben néhány hasonorsú barátjával (elsősorban Nagy Pállal) önálló szellemi műhelyt hoztak létre, amelyet maguk szerkesztettek- kiviteleztek, s amelyben otthont adtak mindenféle alkotói kísérletezésnek. A párizsi Magyar Műhely a nemzetközi élvonalban számontartott periodika lett néhány év alatt. Mi, hazai olvasók, jobbra csak a 80-as évek során ismerkedhet-

tünk meg vele; 1989 óta azonban hazai szerkesztősége is van; alkotógárdája „hazatalált”, mind szimbolikus, mind konkrét-valóságos értelemben

Papp Tibor költői arculata a kétnyelvűség közegében formálódott. A 60-as évek végén, részint „ujjgyakorlat”-ként, részint azért, hogy a francia nyelv rejtettebb dimenzióiban is otthonosságra tegyen szert, René Char filozófikus – rendkívül nehéz – szövegeinek fordításába kezdett. 1971-es kötetében (*Vendégszövegek – 1.*) a Chartól átemelt, több aspektusból megközelített asszociatív részletek vegyülnek a saját képzeletében fogant képrög-társításokkal; mindez feloldva – fellazítva a „csend” poétikájával (üresen hagyott, olykor féloldalmi helyek, különleges tipográfiai megoldásokkal elhelyezett sorok stb.), valamint a „lát-ható nyelv” jelzéseivel.

Kísérletező kedve aztán az évek múlásával még merészebb lesz – 1984-es kötete (*Vendégszövegek – 2,3.*) a kreatív képversformák rendkívüli variabilitásával tűnik ki. Az általa bevezetett műfaji meghatározás („vendégszöveg”) azóta közismertté, stilisztikailag is elfogadottá, a szakirodalomban otthonossá vált. Miután a verstestet a vizualitás végső határáig tagította, s magas szintre emelte a verbális és képzőművészeti effektusok összjátékát, ismét új utakra indult: a fonikus költészet eszközszerének meghódítására. Innen aztán a 80/90-es évek folyamán még egy lépéssel továbblép: mint technikai segédeszközt, a számítógépet is a költészet „szolgálatába” állítja. 1985 augusztusában a kalocsai Schöffner-szeminárium keretében megtartott Magyar Műhelytalálkozón már be is mutatja *Vendégszövegek számítógépen – 1.* című munkáját.

A „saját út” élményszerű, szinte szépirói eszközökkel megformált rajza mint másodlagos jelentésréteg húzódik a főszöveg alatt és háttérében. Egyébként pedig a szerző szakszerűen és elméletileg megalapozottan számba veszi a vizuális és a fonikus költészet kialakulásának és fokozatos térnyerésének tényeit. Tudatosítja az olvasóban, hogy a technikai forradalom minden korszakban milyen hatalmas, földrengésszerű változásokat idézett elő a művészet terjedésében (könyvnyomtatás, az írógép feltalálása, majd a különféle nyomdatechnikai újítások, a hanglez, a magnó, sztereo-magnó elterjedése, végül az elektronikus vezérlésű IBM compospher, valamint a 70-es évektől a számítógép mind differenciáltabb típusainak térhódítása, amelyek a legbizarrabb grafikai programok, képi és fonológiai megoldások megvalósítására is alkalmasak). A kötet egyúttal főhajtás az elődök előtt is: az író megjelöli, hogy a tradíciónak mely elemeit tekinti mérvadónak saját kísérletei számára. Számba veszi a vizuális költészet hazai kezdeményeit (Janus Pannoniustól Kassákon át Weöres Sándorig); s aprólékosan kimutatja a XX. századi avantgárd mozgalmak szerepét a modern poétikai eszközszer kidolgozásában és továbbhagyományozásában.

Az 1910/20-as években keresi az ún. kinetikus művészetek gyökereit: amikor a kubizmust, majd a statikus konstruktivizmust felváltotta a montázs, a kollázs, a kaleidoszkopikus, mozaikos képszerkesztési mód, amely kinetikus energiákkal feldúsítva, sokkoló gesztusokkal próbált intenzívebben hatni a közönségre. A fényreklámok, a plakátköltészet, a szimultán eseményeket asszociatív úton egybefűző képsorok villám-

gyors váltakozása stb. az optikai kifejezés-mód számára új és új utakat nyitott. Majd az 50-es években polgárjogot nyert a vizuális költészet; s a magnetofon segítségével kreált fonikus költészettel egyetemben korlátlan távlatokat nyitott meg a kísérleti költészet előtt. A rendszeresen szervezett vizuális és fonikus költészeti fesztiválok közel hozták egymáshoz a legkülönbözőbb országokban élő és alkotó csoportokat; így lehetővé vált – ahogyan azt annak idején a klasszikus avantgárd célul tűzte – a „nemzetek fölötti”, kommunikáció a különböző művészeti ágak között.

Az 1970/80-as években aztán elterjedt a költői performance: mozgás- és látvány-elemek kísérletében, különféle hangeffektusokkal dúsítva valósággal „megjelenítik” a költők műveiket.

Papp Tibor maga is évtizedek óta rendszeresen szerepel vizuális és fonikus műveivel ezeken a fesztiválokon. A Magyar Műhely „triója” (Papp Tibor, Bujdosó Alpár és Nagy Pál) mellett a nemzetközi élményben leginkább *Ladik Katalin*, *Szombathy Bálint*, *Petőcz András* alkotásait tartják még számon. Hollandiában már van magyar hangversenyfolyóirat is: a *Hangár* (szerk. *Császár László*, *Kardos Tiborc*).

Ugyancsak a 1970/80-as évek fordulóján kezdett tért hódítani a számítógép felhasználása a költészetben. Papp Tibor precízen bemutatja a szövegszerkesztő programmal ellátott és nyomtatóval megtöltött számítógép működését, a nyomtatási módok variabilitását (margarétás, acéltűs, lézeres rajzoló- típusok). A magyar irodalomban kivételesnek és szokatlannak mondható, hogy egy költő ilyen technikai felkészültséggel, ugyanakkor a segédeszközöket mégis

csak a poétika „szolgálólányának” tekintvén, ennyire aprólékosan analizálja az alkotásfolyamat minden mozzanatát. (Ez talán egyedül Kassákra volt jellemző!) A munkaprogramot természetesen itt is maga az alkotó határozza meg: kiválasztja a betűtípusokat, a tipográfiai stíluskeretet, megszabja a jegyzetek elhelyezési módját, a margó nagyságát, a bekezdések távolságát stb. Tehát „konstruál”; a konstrukciós folyamat azonban kreatív képzelete határozza meg. Hogy ebben mennyi szerepe van az „ihlet”-nek? – A poétikus szavakat, szintagmákat, a kifejezések „hangzóságát” és illékonyágát mégiscsak az alkotó határozza meg! – ő válogat az adott nyelvi készletből, ő táplálja a gépbe a kiválasztott, neki tetsző anyagot; a gép aztán „kreál”, variál. Hogy milyen megoldásokat hoz ki – az már esetleges. A kész anyag aztán átvihető a szedőgépre (a 80-as évek derekától már a Magyar Műhelyt is így készítik). A számítógépek elterjedése tette lehetővé az ún. „kinetikus vizuális” művek létrejöttét is. Ezek gépi programmal készülő egyszeri, gyors lefutású alkotások (a Disztichon Alfa működési elve erre épül: minden egyes disztichon szappanbuborék-szerűen kilép az Időből, majd alámerül, s eltűnik örökre); de a vetítívászonon, illetve a számítógép képernyőjén kimerevülő alkotások pillanatideje valódi esztétikai élményt képes bennünk kiváltani. Ezért tartoznak az ilyen alkotások is a művészet körébe – legalábbis a szerző felfogása szerint.

Mint a számítógépes költészet közvetlen előzményét mutatták be az 1975-ös brüsszeli Europalia nemzetközi kiállításon Queneau 1961-ben kiadott *Cent mille milliards de poèmes* (*Százezermilliárd költemény*) 10 tagú szonettesokrát, amelynek bármelyik

darabjában bármelyik sor feleszerélhető bármely másik szonett ugyanabban a pozícióban lévő sorával. Ahhoz, hogy az így létrehozható összes szövegvariánst végigolvassa valaki, többmillió évre lenne szüksége. Bizonyára ez a multi-mű adta az ötletet Papp Tibornak, hogy ő meg a maga disztichoncsokrát alkossa meg. Természetesen, a számítógépes szöveg-generálás szabályainak ismeretében még több variánst lehet létrehozni.

Az első kötetben Papp Tibor bemutat egy – *Tamkó Sirató Károly* Egy üres karoszek című versének strukturális analógiájára – számítógépen kreált költeményt (*Egy forró karóra*). Aprólékosan elmagyarázza, hogy a számtalan potenciális – gépbe táplált – szöveg-lehetőség közül hogyan emel ki és állít össze a számítógép egy esztétikailag releváns megoldást.

A *Disztichon Alfa /Első magyar versgenerátor/* című kötet még részletesebben beavat bennünket a szöveggenerálás titkaiba és korlátlan lehetőségeibe. Először végigtekint a múltján, pontos adatokkal bizonyítva, hogy már a 60-as években történtek kísérletek a számítógép-kínálta lehetőségeknek esztétikai célú felhasználására (az első művet *Theo Lutz* kreálta a stuttgarti műszaki főiskola gépén; *Carole Sperrin Computers and creativity* című könyvében több német és angol szerző hasonló kísérletéről számol be). A 70-es években különösen híressé vált a francia *OULIPO*, majd az *Alamo* csoport. A szerző egyik legérdekesebb kísérletnek tartja *Jean Pierre Balpe: Poèmes d'amour* című programját – végtelen hosszú szerelmes litániák sora. *Jacques Robaubaud*-t pedig a számítógép zsonglórjének tartja – legismertebb a *Múalexandrinusok*

címet viselő többszázszézes variáció-sorozata (*Alexandrins Artificiels*). A 80-as évek derekától aztán mind nagyobb szerephez jut a látható nyelv is. Az első számítógépen generált dinamikus magyar képverset a Pompidou Központban 1985 júniusában mutatta be Papp Tibor (*Les très riches heures de l'ordinateur, No 1.*). Ez a kompozíció aztán meg is jelent az *alire* című hangköltészeti folyóiratban (1990-ben), amelynek egyik alapító tagja és szerkesztője Papp Tibor (*Jean Marie Dufey, Frédéric de Velay, Claude Maillard és Philippe Bootz* mellett), s amelynek kinetikus műveket tartalmazó mágneses melléklete van.

A történeti áttekintés után Papp Tibor rendkívül színesen és élvezetesen előadja a *Disztichon Alfa* keletkezéstörténetét is. Programjának megírásához a Hyper-Talk program-nyelvet használta. A verstani szabályoknak megfelelően megalkotott 24 üres, szavakkal kitöltetlen disztichon-szerkezetet; annak minden elemét egymással fölcserélhető szavakkal, szintagmákkal töltötte ki; méghozzá olyan igénnyel, hogy a gép minden esetben teljes jogú verset generáljon (azaz az „eredmény” nem pusztán „irodalmi nyersanyag”, netán nyelvi játék legyen). A versgenerálás sémáját ábrákkal is szemlélteti: szószedet-, illetve szótárszerűen táplálja be a gépbe a variánsokat; a gép az ún. „szegény nyelvtan”-nal dolgozik (ami nem más, mint azon nyelvtani kötelezettségek, törvények, szabályok együttese, ami egy véges művet hibátlanul működtetni képes).

Az előre elkészített programmal (szoftver) kreált művek valójában virtuálisan léteznek csupán. Ez a tény viszont arra készít bennünket, hogy újragondoljuk: hol vannak az „irodalom” határai? Papp Tibor ma-

ga úgy gondolja: a könyv (a leírt szöveg) csupán „mellékszereplője” a költői műnek. Így a *Disztichon Alfa* című költői alkotást szerinte nem a könyv hordozza, hanem az a parányi mágneses lemez, amelyről e kis költemények előhívhatók! Csupán „ízeltőül” a többmilliárd lehetséges változatból kiemel mintegy 30-35-öt, s nyomtatásban is közzéteszi (a 7313.-7349.-et). S meglepődve tapasztaljuk: a kis mini-művek valóban élnek! Egyiküknek-másikuknak „*társadalmi*” színezete van (pl. „Recski mesék mélyén vért izzad a néma apostol. Elmenekülni öcsém! Éjjel, vizsga után.”); olyik viszont egészen meglepően *metafizikai* mélységeket villant fel (pl. „Jó Uram! Ó! ima-tenger volt lelkünk elejétől/ fogva. A fény megfúlt. Félünk védtelenül.”; vagy: „Angyali báj epekedve beszél a faházba: vihar lesz/ Dobd ki a bűneidet, vedd fel a tiszta ruhád!”). Vannak köztük valóban „*enyhén pornográf*”, ugyanakkor *játékos-humoros* kis alkotások is. Sőt, egyikük-másikuk akár *ars poétikaként* is értelmezhető: „Durva szöveg nehezíti a versék játszi igéjét/ Szétzúzott cserepek – fájók, súlytalanok.” S még az is, aki kifejezetten a „cselekvésre buzdító” költeményeket kedveli, találhat magának csemegéznivalót: „Tép a hideg! Laza ország kedv-ficamát renoválni../ lenne a tennivalód. Gyürd le a képtelyedet!”. És így tovább és tovább... Szó sincs tehát „abrakadabra”-ságról, érthetetlen nyelvi üresjátekról!

A mágneses hordozón tárolt anyagi valóság érzékszerveinkkel csak közvetett úton közelíthető meg – sokkal inkább intellektuális „befogadást” kíván. A szerző azokon a kérdéseken is töpreng, hogy azok a művek, amelyek potenciálisan léteznek, hiszen előhívhatóak, de soha senki nem hívja őket elő

(s a több százmillió lehetőségből nyilván nem is fog „megvalósulni” mindegyik!) – besorolható-e a „művek” közé?, vajon ennyi „elolvasásra váró mű nem merit-e ki minden lehetőséget, amit a magyar nyelv disztichonok írására egyáltalán fölkinál?”. Az utóbbi kérdésre adott válasza megnyugtató: nyelvünkben a disztichonformálás lehetőségei határtalanok: bárhány vers születésük is meg, a végtelenhez viszonyítva az még mindig elenyésző mennyiség. A gyakorlatban semmi esély nincs arra, hogy bárki bárhány újabb disztichonnal lép fel, megismételje a *Disztichon Alfa* bármely darabját. Ez viszont azt igazolja, hogy a költészet kimeríthetetlen kincsesbánya; soha senkinek nem kell ismételnie önmagát, sem másokat; verseiben mindenki saját legszubjektívabb Énjét realizálja – ebből adódik a formák és a gondolatok végtelen variabilitása.

A számítógépes irodalom alapjaiban változtatja meg versszemléletünket. Az ugyanis nyilvánvaló, hogy minden költeményt nem lehet egy szoftver-programba begyömöszölni – hisz például a gondolati költészetnek, a bonyolultabb, áttételesebb témáknak soha nem lesz elegendő az a keret, amit a számítógép kínál. Az epigrammaszerű tömör kis felvillanások, bökversek, elmesziporkák viszont nyugodtan beleférnek egy-egy ilyen program keretébe. Mindenesetre, azt el kell fogadnunk, hogy egy-egy ilyen számítógépes költői esten éppoly megrendítő esztétikai élményben is lehet részünk, mint megszokott előadóestjeinken. Átéldhetjük a születő Pillanat csodáját, s érezhetjük, hogy egy „magasabb” valóságba átemelődünk. Márpedig minden költészet értelme ez. Nincs kizárva, hogy a „Gutenberg-galaxis” leáldozóban; s a költészet

„hordozója” a későbbiekben nem kizárólagosan a könyv lesz, hanem esetleg más gépi eszközök (magnó, számítógép, stb.).

Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a költészet „elgépiesül”. Ellenkezőleg: inkább a technikai lehetőségek felhasználásával „szabadabbá” válik: bárhol, bárki számára hozzáférhetővé válik. A görög, illetve az erre épülő európai kultúra „emlékezete” mintegy három évezredre nyúlik vissza (az írásbeliség kialakulásával), ám költészet már azelőtt is volt! – Nyilvánvaló, hogy maga a költészet nem *leírt* szavakhoz kötött, bár közege mindig a nyelv. A „tátogó” gépi memória éppúgy hordozója lehet az irodalomnak, mint a papír.

A számítógépen kreált versek talán hozzásegítenek ahhoz, hogy felismerjük: bonyolult világunkban, a multiverzumban, minden je-

lenség egyszeri és megismételhetetlen. Maga az emberi élet is. És a világ sokmillió aspektusból szemlélhető. Nincsenek egyszeri és vég-érvényes válaszok semmilyen kérdésre. A felvillanó és elsuhanó költemény-miniatűrök tudatosítják bennünk: mi is a Végtelenben keringő sokbilliárdnyi porszemhez hasonlóan jövünk és távozzunk az Idő árján. Így talán kisebb jelentőséget tulajdonítunk szubjektumunknak, s elfogadjuk, hogy nem mi állunk a Világmindenség középpontjában. Így ezek a versek a kozmocentrikus világkép elsajátítását is megkönnyítik számunkra. Dinamikusabb, „dialektikusabb” életszemléletre szoktatnak bennünket.

* (*Műzsával vagy műzsa nélkül /Irodalom számítógépen/, Balassai K. Bp. 1992; Disztichon Alfa /Első magyar versgenerátor/, Magyar Műhely K. Párizs-Bécs-Budapest 1994.)*

palócföld
KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Chief editor : József Pál
Adress of editorial office :
H-3101 Salgótarján, Pf.:270
Tel.:(0036) 32-314-386, 32-311-022

palócföld
KÖZLETTI, IRODALMI, MŰVESZETI FOLYOIRAT 953

50 Ft.